

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОШТАРЕНКО ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК 342.92

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ
НАСИЛЬСТВА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.В. Поштаренко**

Науковий керівник: **Коваль Микола Васильович**, кандидат юридичних наук,
професор

Ірпінь – 2022

АНОТАЦІЯ

Поштаренко О.В. Адміністративна відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні: теоретичні та правові аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. – Ірпінь, 2022.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень теоретичних та правових аспектів адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи. Розкривши у вступі дисертаційної праці актуальність теми та її значимість для дослідження з позицій адміністративно-правової науки, у *першому розділі*, присвяченому дослідженню поняття «насильство» та історико-правових витоків встановлення адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні, здобувачка досліджує точки зору науковців на поняття «насильство» щодо людини, яке завжди пов'язано з обмеженням свободи іншої людини, а також із протиправним вторгненням у природні й визнані людською спільнотою права та свободи особистості. Авторкою зазначається, що походження цього терміна належить до найдревнішого фонду слов'янської лексики і природно у своїй сутності передбачає тиск, примушування, зґвалтування, інші антисоціальні та протиправні діяння, а оскільки це поняття – міжгалузеве (поліфункціональне), то воно вивчається різними, насамперед гуманітарними, науками.

Визначення поняття «насильство» по відношенню до фізичної особи як адміністративно-правова категорія – це цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування правопорушником сили (фізичне насильство) або погроза її застосування (психічне насильство) до іншої людини з метою заподіяння шкідливих наслідків: обмеження природних прав особистості або її законних прав і свобод, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання

фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині поза або всупереч її волі або з використанням її безпорадного стану.

У процесі дослідження історико-правових витоків встановлення адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні в дисертації був розглянутий зміст проєкту Адміністративного кодексу УРСР, розробленого НКВС УРСР і в серпні 1924 року внесеного на розгляд Ради народних комісарів УРСР. Він не містив терміна «насильство» або інших слів, які означали застосування насильницьких дій до людини. Однак, на думку авторки, такі активні дії, які вважались протиправними відповідно до норм цього проєкту кодексу, зокрема: примушення до жебракування дітей, залучення жінок до проституції й окремі хуліганські дії, наприклад – образливе чіпляння до людей, що принижує їх честь і гідність, можуть набувати форм фізичного чи психічного насильства залежно від обставин.

Тільки у 90-х роках минулого століття світова спільнота й Україна, у тому числі, кардинально змінили своє ставлення до феномену насильства. Зважаючи на світові масштаби цього ганебного явища, на 34 сесії ООН було прийнято і відкрито для підписання 18 грудня 1979 року Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAM); 20 грудня 1993 року Генеральною Асамблеєю ООН, у її резолюції 48/104, була прийнята Декларація про усунення насильства проти жінок; 7 квітня 2011 року на зустрічі міністрів у Стамбулі, відкрито до підписання Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

В Україні 07 грудня 2017 року був прийнятий Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII, який набув чинності 7 січня 2018 року. У 2003 році до КУпАП включено окрему ст. 173-2, яка передбачає адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування.

У другому параграфі першого розділу авторка досліджує поняття адміністративної відповідальності, методологічну основу сучасного розуміння сутності якої заклали наукові здобутки вчених-адміністративістів за період з 1960-х – початку 1990 років.

На підставі зазначеного дисертантка у своєму дослідженні дійшла висновку, що адміністративна відповідальність – це формально закріплений у адміністративно-правових нормах (юридична підстава) різновид ретроспективної юридичної відповідальності – негативної адміністративно-правової реакції держави на порушення як адміністративно-правових норм, так і норм інших галузей права в різних сферах публічного адміністрування, яка виникає з моменту вчинення адміністративного правопорушення (фактична підстава) і знаходить своє відображення у конкретних матеріальних і процесуальних правовідносинах між правопорушником і державою, метою яких є понесення правопорушником в установлених законом формах і порядку заходів адміністративного стягнення, яке є мірою відповідальності та застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Внаслідок аналізу адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи дисертантка дійшли висновку, що насильство по відношенню до фізичної особи є елементом об'єктивної сторони таких правопорушень КУпАП, як: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», які передбачені у главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку». Інтегруючою ознакою, що служить критерієм віднесення цих адміністративних правопорушень до категорії насильницьких, є прояв насильства по відношенню до фізичної особи як спосіб їх здійснення.

У другому розділі роботи авторкою досліджуються підстави адміністративної відповідальності осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи. У процесі дослідження дисертантка дійшла висновку, що провідну роль серед підстав настання адміністративної відповідальності відіграє нормативна підстава, яка є вихідним началом, реальною передумовою юридичної відповідальності загалом і адміністративної відповідальності зокрема.

Встановлено, що поняття підстав настання адміністративної відповідальності, яке є комплексним і складається з нормативно-правової підстави (підстав), фактичної підстави, відсутності підстав для звільнення від відповідальності та процесуальної підстави. Система цих чотирьох підстав і становить єдину юридичну підставу настання адміністративної відповідальності. У зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 245 КУпАП частиною другою поняттям підстав настання адміністративної відповідальності;

Визначено особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення пов'язані із насильством над фізичною особою, що полягають у обов'язковій наявності потерпілого.

Встановлено, що правовий статусу судді як суб'єкта, який здійснює застосування правових засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, зумовлений наявністю у судді адміністративно-процесуальної правосуб'єктності, обсяг якої визначається його професійною правосуб'єктністю, матеріальними та процесуальними нормами адміністративного права та здійсненням виконавчої влади, а не судової враховуючи, що він є учасником адміністративного провадження, а саме провадження у справах про адміністративні правопорушення.

У чинному КУпАП законодавець визначив загальний порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення органами адміністративної юрисдикції, у тому числі й судами (суддями), хоча судове провадження у цих справах відрізняється від діяльності інших органів адміністративної юрисдикції і є специфічним, що зумовлено відправленням судами правосуддя в державі. Тому дістали подальшого розвитку наукові положення щодо окремого врегулювання

порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення судами (суддями) в КУпАП з визначенням їхніх повноважень, а саме: по уточненню і перевірці фактичних даних, зібраних під час оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення і надання доручень органам, які оформляли первинні матеріали; запровадження законодавчої норми, яка б регулювала прийняття судом рішень про зупинення провадження у справі у разі надання судом доручень органам, які оформляли первинні матеріали; призначення судом експертизи у справі; внесення змін до ст. 294 КУпАП у частині наділення апеляційного суду повноваженнями щодо зміни адміністративного стягнення в бік його посилення у разі виявлення обставин, що обтяжують відповідальність правопорушника.

У *третьому розділі* дисертанткою проаналізовано правові приписи іноземних держав щодо застосування засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильства по відношенню до фізичної особи, та його використання в національному законодавстві. Авторкою розглянуто правове регулювання відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи у таких розвинутих країнах ЄС, як Французька Республіка і Федеративна Республіка Німеччина.

Узагальнюючи досвід розвинутих країн Європи, дисертантка сформулювала низку конкретних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення теоретико-правових та нормативних засад притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, у тому числі щодо переведення цих правопорушень до кримінальних проступків, як деліктів загальнокримінальної спрямованості, що сприятиме дотриманню процесуальних правових гарантій осіб, які притягаються до відповідальності за такі правопорушення, всебічному захисту їх прав і свобод, а також наближенню українського законодавства до міжнародних стандартів у цій сфері.

Наголошено на необхідності встановлення у КУпАП конкретного часу порушення адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, що полягають у визначенні конкретних термінів, упродовж яких складені протоколи повинні бути

передані органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справи про названі адміністративні правопорушення.

Ключові слова: насильство, адміністративне правопорушення, потерпілий, домашнє насильство, психічне (інформаційне) насильство, булінг (цькування), адміністративна відповідальність, адміністративна справа, адміністративне провадження, суд, суб'єкти правозастосування, кримінальний проступок,.

SUMMARY

Poshtarenko O.V. Administrative liability for violence against an individual in Ukraine: theoretical and legal aspects. – Qualifying scientific work on the rights.

The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in 08 «Law», specialty 081 «Law». State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine, Irpin, 2022.

The dissertation is one of the first comprehensive studies of theoretical and legal aspects of administrative responsibility for committing violence against a natural person in Ukraine. Having revealed in the introduction of the dissertation the relevance of the topic and its significance for research from the standpoint of administrative and legal science, in the first chapter, devoted to the study of the concept of "violence" and the historical and legal origins of the establishment of administrative responsibility for committing violence against a physical person in Ukraine, the applicant examines the point of view of scientists on the concept of "violence" against a person, which is always associated with the restriction of the freedom of another person, as well as with the illegal invasion of the natural rights and freedoms of the individual recognized by the human community. The author notes that the origin of this term belongs to the most ancient fund of Slavic vocabulary and naturally in its essence implies pressure, coercion, rape, other antisocial and illegal actions, and since this concept is interdisciplinary (polyfunctional), it is studied by various, primarily humanitarian , sciences.

The definition of the concept of "violence" in relation to a natural person as an administrative-legal category is the purposeful, illegal, intentional use of force by the offender (physical violence) or the threat of its use (mental violence) to another person with the aim of causing harmful consequences: restriction of the natural rights of an individual or her legal rights and freedoms, forcing her to certain behavior, causing or threatening to cause physical, moral or material harm to a person against or against her will or using her helpless state.

In the process of researching the historical and legal origins of the establishment of administrative responsibility for committing violence against a natural person in Ukraine, the thesis examined the content of the draft Administrative Code of the Ukrainian SSR, developed by the NKVD of the Ukrainian SSR and submitted to the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR in August 1924. It did not contain the term "violence" or other words that meant the use of violent actions against a person. However, in the opinion of the author, such active actions, which were considered illegal according to the norms of this draft code, in particular: forcing children to beg, involving women in prostitution and certain hooligan actions, for example - offensively clinging to people that humiliates their honor and dignity, can take the form of physical or mental violence depending on the circumstances.

Only in the 90s of the last century, the world community and Ukraine, including, radically changed their attitude to the phenomenon of violence. Considering the global scale of this shameful phenomenon, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAM) was adopted at the 34th session of the UN and opened for signature on December 18, 1979; On December 20, 1993, the UN General Assembly, in its resolution 48/104, adopted the Declaration on the Elimination of Violence against Women; On April 7, 2011, at a meeting of ministers in Istanbul, the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention) was opened for signature.

In Ukraine, on December 7, 2017, the Law "On Prevention and Combating Domestic Violence" No. 2229-VIII was adopted, which entered into force on January 7, 2018. In 2003, a separate article was included in the Code of Administrative Offenses.

173 2, which provides for administrative responsibility for committing domestic violence, gender-based violence, failure to comply with an urgent restraining order or failure to report the place of temporary residence.

In the second paragraph of the first chapter, the author examines the concept of administrative responsibility, the methodological basis of the modern understanding of the essence of which was laid by the scientific achievements of administrative scientists in the period from the 1960s to the beginning of the 1990s.

On the basis of the mentioned dissertation, in her research, she came to the conclusion that administrative responsibility is a type of retrospective legal responsibility formally enshrined in administrative and legal norms (legal basis) - a negative administrative and legal reaction of the state to violations of both administrative and legal norms and norms of other fields the right in various spheres of public administration, which arises from the moment of the commission of an administrative offense (factual basis) and is reflected in specific material and procedural legal relations between the offender and the state, the purpose of which is to incur by the offender, in the forms and order established by law, measures of administrative penalty, which is as a measure of responsibility and is used for the purpose of educating a person who has committed an administrative offense in the spirit of compliance with the laws of Ukraine, respect for the rules of coexistence, as well as preventing the commission of new offenses both by the offender himself and by other persons.

As a result of the analysis of administrative responsibility for the commission of violence against a natural person, the dissertation came to the conclusion that violence against a natural person is an element of the objective side of such offenses of the Code of Administrative Offenses, such as: Art. 173 "Minor hooliganism" (in the form of insulting clinging to citizens); Art. 173-2 "Commitment of domestic violence, gender-based violence, failure to comply with an urgent restraining order or failure to report the place of temporary residence"; Art. 173-4 "Bullying (harassment) of a participant in the educational process", which are provided for in chapter 14 "Administrative offenses affecting public order and public safety". An integrating feature that serves as a criterion

for classifying these administrative offenses as violent is the manifestation of violence against a natural person as a way of their implementation.

In the second section of the author's work, the grounds of administrative responsibility of persons who have committed violence against a natural person are investigated. In the process of research, the doctoral student came to the conclusion that the leading role among the grounds for administrative liability is played by the normative basis, which is the starting point, a real prerequisite for legal liability in general and administrative liability in particular.

It has been established that the concept of the grounds for administrative liability, which is complex and consists of a normative and legal basis (grounds), a factual basis, the absence of grounds for exemption from responsibility, and a procedural basis. The system of these four grounds is the only legal basis for the imposition of administrative responsibility. In connection with this, it is proposed to supplement Art. 245 of the Criminal Procedure Code, part two, the concept of grounds for administrative liability;

The specifics of proceedings in cases of administrative offenses related to violence against a natural person, consisting in the mandatory presence of the victim, have been determined.

It has been established that the legal status of a judge as an entity that applies legal means of administrative responsibility to persons who have committed violence against a natural person is determined by the presence of a judge's administrative-procedural legal personality, the scope of which is determined by his professional legal personality, substantive and procedural norms of administrative law and the exercise of executive power, not judicial power, taking into account that he is a participant in administrative proceedings, namely proceedings in cases of administrative offenses.

In the current Code of Administrative Offenses, the legislator defined the general procedure for consideration of cases of administrative offenses by bodies of administrative jurisdiction, including courts (judges), although judicial proceedings in these cases differ from the activities of other bodies of administrative jurisdiction and are specific, which is caused by the delivery of justice by courts in the state. That is why the scientific provisions regarding the separate regulation of the procedure for

consideration of administrative offense cases by courts (judges) in the Criminal Code of Administrative Offenses with the definition of their powers, namely: on the clarification and verification of factual data collected during the preparation of materials on administrative offenses and the provision of instructions to bodies that processed primary materials; the introduction of a legislative norm that would regulate the adoption of decisions by the court on the suspension of the proceedings in the case of the court giving instructions to the bodies that processed the primary materials; appointment of an expert in the case by the court; amendments to Art. 294 of the Code of Administrative Offenses in the part of granting the appellate court the authority to change the administrative fine in the direction of increasing it in the event of discovery of circumstances aggravating the responsibility of the offender.

In the third chapter, the dissertation author analyzed the legal prescriptions of foreign countries regarding the application of means of administrative responsibility to persons who have committed violence against a natural person, and its use in national legislation. The author considered the legal regulation of responsibility for committing violence against a natural person in such developed EU countries as the French Republic and the Federal Republic of Germany.

Summarizing the experience of the developed countries of Europe, the doctoral student formulates a number of specific proposals and recommendations aimed at improving the theoretical-legal and normative basis of bringing to administrative responsibility for committing violence against a natural person, including the transfer of these offenses to criminal misdemeanors, as delicts of general criminal law orientation, which will contribute to the observance of procedural legal guarantees of persons who are prosecuted for such offenses, the comprehensive protection of their rights and freedoms, as well as the approximation of Ukrainian legislation to international standards in this area.

It is emphasized the need to establish a specific time of initiation of administrative proceedings in the cases of administrative offenses provided for by Art. Art. 173, 173-2, 173-4 of the Code of Administrative Offenses, which consist in

defining specific terms during which the prepared protocols must be handed over to the body (official) authorized to consider cases of the mentioned administrative offenses.

Key words: violence, administrative offense, victim, domestic violence, mental (informational) violence, bullying (harassment), administrative responsibility, administrative case, administrative proceedings, court, subjects of law enforcement, criminal offense.

Список публікацій за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Поштаренко О.В. Поняття та вчинення насильства щодо фізичної особи як об'єктивна сторона адміністративного правопорушення. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 72–77.

2. Поштаренко О.В. Генезис адміністративної відповідальності за вчинення насильства щодо фізичної особи в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie si practică*. 2020. № 1 (41). С. 57–61.

3. Поштаренко О.В. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 174–179.

4. Поштаренко О.В. Адміністративна відповідальність за дрібне хуліганство як форму прояву насильства щодо фізичної особи в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 1. С. 173–179.

5. Поштаренко О.В. Підстави настання адміністративної відповідальності осіб, що вчинили насильство щодо фізичної особи. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 7. С. 175–180.

6. Поштаренко О.В. Особливості судового розгляду справ про адміністративні правопорушення і статус судді в адміністративно-деліктному провадженні. *Право і суспільство*. 2020. № 6–2. Ч 2. С. 127–134.

7. Поштаренко О.В. Особливості провадження у справах щодо застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство стосовно фізичної особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 44–49.

8. Поштаренко О.В. Адміністративна відповідальність за насильство щодо людини в Україні: проблеми застосування. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 2 (38). Vol. 2. С. 159-167.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Поштаренко О.В. До питання про правове регулювання понять «запобігання» та «протидія» насильству в сім'ї. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 06–07 верес. 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 56–61.

10. Поштаренко О.В., Коваль М.В. Поняття насильства і вчинення домашнього насильства в сім'ї. *Динаміка розвитку сучасної науки*: матер. Міжнар. наук. конф.: у 5 т. (Чернігів, 5 лист. 2019 р.). Чернігів: МЦНД. 2019. С. 43–46.

11. Поштаренко О.В. До питання про поняття адміністративної відповідальності в умовах оновлення доктрини адміністративного права. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 20-21 берез. 2020 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 37–40.

12. Поштаренко О.В. Історія розвитку адміністративної відповідальності за вчинення насильства до людини в Україні. *Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення*: збірн. матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 19-20 берез. 2020 р.). Київ: Талком, 2020. С. 185–188.

13. Поштаренко О.В. Правовий статус і правосуб'єктність судді в адміністративно-деліктному процесі. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 груд. 2020 р.). Запоріжжя: ГО «Істина», 2020. С. 54–57.

14. Поштаренко О.В. До питання визначення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення*: праці Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 09–10 жовтня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 95–99.

15. Поштаренко О.В. Досвід розвинутих європейських країн щодо регулювання юридичної відповідальності за вчинення правопорушень, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: праці міжнар. наук.-практ.

конф. (Харків, 05–06 лютого 2021 р.). Харків: Східноукр. наук. юрид. орган, 2021. С. 84–88.

16. Поштаренко О.В. Кримінальний проступок: досвід правового регулювання у Французькій Республіці. *Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення*: збірн. матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 25–26 березня 2021 р.). Київ: Талком, 2021. С. 186–190.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Поштаренко О.В. Насильство. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. Київ: Інст. енцикл. дослід. НАН України, 2020. Т. 22. С. 518–519.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВПРОВАДЖЕННЯ У ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ .	31
1.1. Історико-правові витоки встановлення адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні	31
1.2. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи на теренах українських земель	51
Висновки до розділу 1	89
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО ОСІБ, ЩО ВЧИНИЛИ НАСИЛЬСТВО ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ	92
2.1. Підстави адміністративної відповідальності осіб, що вчинили наси́льство по відношенню до фізичної особи	92
2.2. Провадження у справах із застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи	112
2.3. Суб'єкти, які здійснюють застосування засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи	137
Висновки до розділу 2	157

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ.162

3.1. Аналіз правових приписів зарубіжних держав щодо досвіду застосування засобів юридичної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, та його використання в національному законодавстві 162

3.2. Шляхи вдосконалення в Україні інституту адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи 177

Висновки до розділу 3 194

ВИСНОВКИ..... 196

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 200

ДОДАТКИ..... 238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВООЗ (англ. World Health Organization (WHO)) ВУЦВК УСРР	Всесвітня організація охорони здоров'я, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй
КК РРФСР	Всеукраїнський центральний виконавчий комітет Української Соціалістичної Радянської Республіки (після 30 січня 1937 р. – Українська Радянська Соціалістична Республіка, УРСР);
КК УРСР	Кримінальний кодекс Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки
КУпАП	Кримінальний кодекс України Радянської Соціалістичної Республіки
КК України	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КПК України	Кримінальний кодекс України
КСУ	Кримінальний процесуальний кодекс України
КК Німеччини	Конституційний Суд України
КК Франції	Кримінальний кодекс Німеччини
НАПрН України	Кримінальний кодекс Франції
НКВС	Національна академія правових наук України
ЄС	Народний комісаріат внутрішніх справ
ЄСПЛ	Європейський Союз
ЮНІСЕФ	Європейський суд з прав людини
CEDAW	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (англ. United Nations Children's Fund)
Стамбульська конвенція	Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (англ. Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW)
	Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (англ. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; Istanbul Convention)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Факти насильства в суспільстві – одна з найбільш глобальних проблем сучасного світу, була і залишається невід’ємним проявом у будь-якому суспільстві, частиною його життя. Загальновизнано, що насильство притаманне людству й супроводжує його розвиток від стародавніх часів. Як зазначає український вчений, дослідник насильства як правового явища О.М. Гумін, у кожній людині в діалектичній єдності поєднується біологічне і соціальне. Людині притаманні біологічні потреби, інстинкти, що впливають на її поведінку, які під впливом соціального оточення її видозмінюють. Кожна людина має свій характер, який визначає її вчинки, думки й ідеї. Звідси насильницька поведінка має під собою біолого-психологічний ґрунт, хоча прояв тих чи інших індивідуальних особливостей характеру, закладених з народження, регулюється соціальними умовами, у яких знаходиться цей індивід, саме соціальне середовище виступає регулятором тих чи інших схильностей людини, притаманних їй з народження, – зі зміною умов змінюється і регулювання. Тому вчений вважає, що першопричина насильницької поведінки знаходиться не в особистості, а в соціальному середовищі, яке його оточує, в якому насильник розвивається [63, с. 29-30].

Правопорушення із застосуванням різних форм насильства в Україні здійснюються у значній кількості, причому конкретно визначити їх число надзвичайно складно, оскільки не всі потерпілі наважуються про це повідомляти. Численні випадки насильства не фіксуються правоохоронними органами. Але ці проступки мають тенденцію до збільшення. Так, за даними заступника міністра внутрішніх справ України, протягом шести місяців 2020 року в Національній поліції зареєстрували понад 101 тисячу заяв і повідомлень про домашнє насильство у порівнянні із 68 тисячами у 2019 році. Кількість обмежувальних приписів, виданих особам, які виявили агресію, зросла у 16 разів [106]. За 8 місяців 2021 року поліцейськими Національної поліції України отримано 203 тисячі звернень та повідомлень про домашнє насильство [23].

За інформацією Міністерства соціальної політики України, кожна 5 жінка в Україні стикалася з тією чи іншою формою насильства, страждають від цього і чоловіки. Втім, 90% постраждалих становлять саме жінки. Протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тисяч звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15% більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, із них 88% – від жінок, 10% – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень [116].

У минулому 2020 році, за умов пандемії COVID-19, в Україні, як і в усьому світі, простежувалося зростання кількості випадків домашнього насильства. За інформацією Національної соціальної сервісної служби України, число звернень громадян з приводу домашнього насильства до органів поліції та соціального захисту населення у 2020 році зросло до 211 362, що на 62% більше, ніж у 2019 році [328, с. 53].

За даними ЮНІСЕФ – спеціалізованої структури ООН, яка є світовим лідером із захисту прав та інтересів дітей і просуває та захищає їхні права у 190 країнах, включаючи Україну, в Україні 29% опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16% – змушені пропускати через це шкільні заняття [189]. Майже 40% опитаних молодих українців, які зазнають булінгу, нікому про це не розповідають. Ті, хто наважуються сказати про такі випадки, зазвичай звертаються до батьків/родичів (27%) або друзів/братів і сестер (25%). Лише 4% дітей повідомляють про булінг своїм вчителям [330].

Отже, актуальність боротьби з цим негативним явищем в Україні не викликає сумнівів і вимагає посилення та вдосконалення механізму охорони й захисту прав, свобод і законних інтересів громадян від проявів насильства, у тому числі й за допомогою права. Значну роль у захисті прав і свобод людини і громадянина в Україні, поряд із конституційними нормами, відіграють норми адміністративного права. Так, у ст. 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, який регулює суспільні відносини по притягненню до адміністративної відповідальності, законодавець поставив на перше місце охорону прав і свобод громадян, таким чином визначивши пріоритетність їх охорони адміністративно-правовими нормами [10, с. 194].

Питанням адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у

сфері боротьби із проявами насильства присвячено наукові праці таких видатних українських вчених, як: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурко, Ю.П. Битяк, В.В. Гаращук, І.П. Голосніченко, А.В. Гуржій, Є.В. Додін, Г.Г. Забарний, М.В. Завальний, Р.А. Калюжний, М.В. Коваль, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, О.Д. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Н.А. Литвин, Д.М. Лук'янець, Т.О. Мацелик, В.П. Петков, Д.В. Приймаченко, О.П. Рябченко, М.А. Самбор, О.В. Фазикош, В.К. Шкарупа, та багатьох інших.

Категорія «насильство» є поліфункціональним поняттям, вивчається різними науками, тому вважаємо за потрібне відмітити значний вклад у боротьбу з проявами насильства таких відомих представників української науки кримінального права, кримінального процесуального права і кримінології, як: Ю.В. Баулін, О.М. Гумін, О.М. Ігнатов, М.Г. Колодяжний, П.С. Матишевський, В.В. Налуцишин, Л.О. Сердюк, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, О.М. Храмцов, Л.Р. Шувальська, С.С. Яценко, та інших.

Але питання адміністративно-правового регулювання відповідальності за вчинення насильства щодо іншої особи українськими вченими здебільшого вивчалися при висвітленні окремих правопорушень, пов'язаних із вчиненням насильницьких дій, або під кутом зору дослідження адміністративної відповідальності загалом. В сучасній українській адміністративно-правовій науці відсутнє комплексне системне дослідження адміністративно-правового регулювання відповідальності за вчинення насильства щодо іншої особи. Все це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, її мету, основні завдання, предмет, об'єкт та методологію дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрямок дисертаційного дослідження пов'язано із завданнями, поставленими Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року № 311/2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153-р. «План заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції

України», постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року».

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Університету державної фіскальної служби України (протокол № 16 від 05 грудня 2018 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є здійснення системного аналізу адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, передбаченої такими статтями КУпАП, як: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», розробка пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного законодавства і практики його застосування у зазначеній сфері.*

Для досягнення мети у дисертації поставлено такі *завдання*:

- розглянути генезу адміністративної відповідальності за насильство по відношенню до фізичної особи на теренах українських земель;
- розкрити поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності за вчинення насильства над фізичною особою;
- вивчити і охарактеризувати підстави адміністративної відповідальності осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, від яких залежить можливість, ефективність і обов'язковість реалізації адміністративної відповідальності;
- з'ясувати характерні особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи, надати рекомендації щодо вдосконалення Кодексу України про адміністративні правопорушення у цій сфері;

- встановити коло суб'єктів, які здійснюють застосування правових засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, охарактеризувати їх адміністративно-правовий статус;

- проаналізувати досвід зарубіжних держав щодо застосування засобів юридичної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, та його використання в національному законодавстві;

- окреслити проблеми та напрями удосконалення адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, які містять ознаки насильства.

Предмет дослідження – адміністративна відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні: теоретичні та правові аспекти.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів наукового пізнання як загальнонаукових (діалектичний, системно-структурний, системно-функціональний), так і спеціальних методів. Зокрема, *системно-структурний метод* використовувався для дослідження підстав можливого притягнення і настання адміністративної відповідальності за правопорушення, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи, і процесуального порядку притягнення винних осіб до такої відповідальності. Застосування *історичного* підходу дозволило встановити закономірності виникнення, становлення і розвитку адміністративної відповідальності за вчинення насильства щодо фізичної особи в Україні (підрозділ 1.1). Методи *аналізу й синтезу, системно-функціональний метод* – для встановлення та характеристики ознак складу адміністративних правопорушень, які містять ознаки насилля щодо фізичної особи, підстав настання адміністративної відповідальності (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1), розкриття особливостей порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення, які

місять ознаки насильства щодо фізичної особи (підрозділ 2.2); *структурний метод* – для дослідження елементів структури провадження у справах про адміністративні правопорушення, які місять ознаки насильства щодо фізичної особи (підрозділ 2.2); *порівняльно-правовий метод* – для дослідження аналогії правових норм, що застосовуються за аналогічні правопорушення у розвинутих країнах Європи, на підставі чого обґрунтовувалася доцільність застосування досвіду зазначених країн в Україні (підрозділ 3.1); *метод узагальнення* – для формулювання рекомендацій і пропозицій щодо удосконалення системи адміністративної відповідальності за правопорушення, які місять ознаки насильства щодо фізичної особи в Україні (підрозділи 2.2, 3.2).

Усі перераховані вище та інші методи використовувалися комплексно у поєднанні з іншими, що дозволило обґрунтувати результати дисертаційного дослідження з наукової точки зору.

Науково-теоретична підґрунтя для написання дисертаційної роботи , сформували праці фахівців у галузі адміністративного права, конституційного права, кримінального права; наукові здобутки представників загально правової доктрини тощо.

Нормативну базу дисертаційної роботи становлять: Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Емпіричну основу дисертаційної праці становлять рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, а також рішення місцевих судів по правопорушеннях, передбачених ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП. Також використано власний досвід роботи дисертантки, набутий під час роботи в системі судових органів України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим системним дослідженням, у якому комплексно, з урахуванням новітніх досягнень юридичної науки, розглянуто питання адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, які мають ознаки насильства щодо фізичної особи.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано ряд наукових положень і висновків, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

- з урахуванням наукових розробок вчених соціологічної, медичної і юридичної наук, на підставі аналізу природи та форм прояву насильства, його фактичних і юридичних ознак сформульовано й обґрунтовано авторське поняття насильства щодо фізичної особи як цілеспрямованого, протиправного, умисного застосування правопорушником сили (фізичне насильство) або погрози її застосування (психічне насильство) до іншої людини з метою заподіяння шкідливих наслідків: обмеження природних прав особистості або її законних прав і свобод, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині поза або всупереч її волі або з використанням її безпорадного стану;

- обґрунтовано, що насильство по відношенню до фізичної особи є елементом об'єктивної сторони таких правопорушень КУпАП, як: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», які передбачені у главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку»;

- встановлено, що правовий статусу судді як суб'єкта, який здійснює застосування правових засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, зумовлений наявністю у судді адміністративно-процесуальної правосуб'єктності, обсяг якої визначається його професійною правосуб'єктністю, матеріальними та процесуальними нормами адміністративного права та здійсненням виконавчої влади, а не судової враховуючи, що він є учасником адміністративного провадження, а саме провадження у справах про адміністративні правопорушення;

- визначено особливості провадження у справах про адміністративні

правопорушення пов'язані із насильством над фізичною особою, що полягають у обов'язковій наявності потерпілого;

удосконалено:

- положення щодо встановлення у КУпАП конкретного часу порушення адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, що полягають у визначенні конкретних термінів, упродовж яких складені протоколи повинні бути передані органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справи про названі адміністративні правопорушення;

поняття підстав настання адміністративної відповідальності, яке є комплексним і складається з нормативно-правової підстави (підстав), фактичної підстави, відсутності підстав для звільнення від відповідальності та процесуальної підстави. Система цих чотирьох підстав і становить єдину юридичну підставу настання адміністративної відповідальності. У зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 245 КУпАП частиною другою поняттям підстав настання адміністративної відповідальності;

дістали подальшого розвитку:

- наукові положення щодо окремого врегулювання порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення судами (суддями) в КУпАП з визначенням їхніх повноважень, а саме: по уточненню і перевірці фактичних даних, зібраних під час оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення і надання доручень органам, які оформляли первинні матеріали; запровадження законодавчої норми, яка б регулювала прийняття судом рішень про зупинення провадження у справі у разі надання судом доручень органам, які оформляли первинні матеріали; призначення судом експертизи у справі; внесення змін до ст. 294 КУпАП у частині наділення апеляційного суду повноваженнями щодо зміни адміністративного стягнення в бік його посилення у разі виявлення обставин, що обтяжують відповідальність правопорушника;

- наукові обґрунтування доцільності зміни окремих положень редакції ч. 2 ст. 277 КУпАП щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення,

передбачені ст.ст. 173, 173-2 КУпАП, протягом доби на випадок неприбуття на розгляд справи особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, і піддання її приводу, узгодження ч. 2 ст. 277 і ст. 277-2 КУпАП щодо вручення повістки особам, які беруть участь у провадженні не пізніш, як за три доби до розгляду справи у суді;

- систатизація положень історіографії досліджень адміністративної відповідальності за насильство по відношенню до фізичної особи у вітчизняній адміністративно-правовій науці крізь призму становлення адміністративного права. Зокрема, доведено, що в адміністративно-правовій науці у різні історичні періоди адміністративна відповідальність за насильство над фізичною особою вивчалася лише фрагментарно, що дало змогу умовно виділити й детально охарактеризувати етапи формування та розвитку відповідних питань, з'ясувати специфіку кожного із них;

- наукові положення щодо формулювання низки конкретних пропозицій і рекомендацій, на основі досвіду зарубіжних держав, спрямованих на вдосконалення теоретико-правових та нормативних засад притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, у тому числі щодо переведення цих правопорушень до кримінальних проступків, як деліктів загальнокримінальної спрямованості, що сприятиме дотриманню процесуальних правових гарантій осіб, які притягаються до відповідальності за такі правопорушення, всебічному захисту їх прав і свобод, а також наближенню українського законодавства до міжнародних стандартів у цій сфері.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у *правотворчій діяльності* – при підготовці проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із застосуванням заходів адміністративної відповідальності по відношенню до осіб, які вчинили правопорушення, що містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи;

- у *правозастосовній діяльності* – використання отриманих результатів дозволить органам адміністративної юрисдикції та їх посадовим особам більш предметно і виважено підходити до застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили правопорушення, пов'язані із ознаками насильства над фізичною особою (довідка Самарського районного суду м. Дніпро від 17 вересня 2021 р. № 9/79/2021);

- у *науково-дослідній діяльності* – положення та висновки дисертаційного дослідження можуть бути основою для подальшої розробки проблем застосування адміністративної відповідальності щодо осіб, які вчиняють правопорушення, що мають ознаками насильства над фізичною особою, у контексті проведення адміністративно-правової реформи в Україні;

- у *освітньому процесі* – під час проведення занять із навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративна відповідальність та адміністративний процес».

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, яке містить авторські розробки щодо адміністративно-правового регулювання відносин у сфері адміністративної відповідальності за насильство щодо фізичної особи. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані дисертанткою самостійно. У спільно опублікованих з науковим керівником тезах доповіді [222, с. 43-46] дисертантці належить розробка визначення поняття «насильство».

Апробація матеріалів дисертації. Вивчення авторкою історичного походження терміна «насильство», мети насильства, його сутності, характерних ознак, заходів протидії насильству у світі і в Україні, а також розробка власного визначення «насильства» щодо людини отримали позитивну оцінку і були опубліковані у багатотомному науково-енциклопедичному виданні Інституту енциклопедичних досліджень НАН України «Енциклопедія Сучасної України».

Основні положення й результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки Державного податкового університету.

Ряд наукових положень і висновків дисертаційного дослідження були оприлюднені у доповідях на 8 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (Дніпро, 06–07 вересня 2019 р.); «Динаміка розвитку сучасної науки» (Чернігів, 05 листопада 2019 р.); «Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення» (Бердянськ, 19–20 березня 2020 р.); «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (Харків, 20–21 березня 2020 р.); «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (Одеса, 09–10 жовтня 2020 р.); «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 р.); «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (Харків, 05–06 лютого 2021 р.); «Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення» (Бердянськ, 25-26 березня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та висновки проведеного дослідження відображено у 17 наукових публікаціях, зокрема: 6 статей опубліковано у фахових виданнях з юридичних наук (категорія Б); 2 статті в зарубіжних виданнях (одна з яких – у періодичному науковому виданні країни-члена ЄС та Організації економічного співробітництва і розвитку); 8 тез доповідей – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій; 1 стаття вийшла в енциклопедичному виданні.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (345 найменування на 38 сторінках) та 3 додатків на 7 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 229 сторінки, із яких 184 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВПРОВАДЖЕННЯ У ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

1.1. Історико-правові витоки встановлення адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні

Насильство, як соціальне явище, щоденно завдає шкоди найціннішим соціальним цінностям людини – людській гідності та честі, свободі, недоторканності та здоров'ю, а інколи й найважливішому за своєю суттю – праву людини на життя. Насильство завжди пов'язано із обмеженням свободи людини, його метою є обмеження природних чи людських прав та свобод особистості, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині всупереч її волі або з використанням її безпорадного стану [218, с. 518-519].

Правова оцінка цих правопорушень із застосуванням насильства залежить від змісту, характеристики та визначення терміна «насильство». Поняття «насильство» за своїм походженням є загальнослов'янським словом і належить до найдревнішого фонду слов'янської лексики – культурного надбання слов'ян чи окремих слов'янських народів; його основне значення – це утиск, примушування, згвалтування [166, с. 330-331]. У Тлумачному словнику живої великоруської мови В.І. Даля термін «насильство» означає примус, неволю, дію соромливу, образливу, незаконну і свавільну [69, с. 770].

Сучасні українські тлумачні словники, які ґрунтуються на першому в історії тлумачному словнику української мови – одинадцятитомному «Словнику української мови», визначають насильство як «застосування грубої фізичної сили або морального тиску, примусовий вплив на кого-, що-небудь» [284, с. 604]; як

«застосування фізичної сили до кого-небудь, застосування сили для досягнення чого-небудь, примусовий вплив на когось, щось» [35, с. 735]. Насильство виступає крайньою та найбільш жорсткою формою примусу і притаманне будь-якому суспільству [301, с. 104-107].

Вивчаючи природу насильства, філософська наука розрізняє щонайменше три основних напрямки дослідження природи насильства: антропологічний, соціальний та етичний. Антропологічний підхід стверджує про те, що насильство має власне людську природу як цілеспрямовану і послідовну експансію та зумисний і організований прояв агресії. Соціальна філософія розрізняє, передусім, легітимне та нелегітимне застосування сили. Легітимним є насильство щодо порушників норм соціальних інститутів (наприклад, у сім'ї, державі), якщо таке насильство захищає соціальні інститути і його визнають усі члени суспільства. Етичний аспект дослідження насильства передбачає категоризацію проблеми у термінах добра і зла: насильство є злом, на відміну від примусу, який може бути виправданим, легітимованим, – але завжди з позицій сприяння розвитку суспільства та індивіда. Етика стверджує про категоричну неприпустимість зла. Те насильство, яке ми можемо охарактеризувати як зло, не може мати жодного виправдання, але не всяке насильство є злом, наприклад, дії лікаря із застосуванням елементів насильства, але з добрими намірами [26, с. 16-26].

Вчений-філософ А.А. Гусейнов стверджує, що при визначенні поняття «насильство» існують два підходи – абсолютиський і прагматичний. Відповідно до першого, поняття «насилля» несе чітко виражену негативну навантаженість, вживається в широкому значенні, яке містить у собі всі форми фізичного, психологічного, економічного тиску, ототожнюється із злом взагалі. Прагматичний підхід орієнтується на ціннісно нейтральне й об'єктивне визначення поняття «насильство» й ототожнює його із фізичним і економічним збитком, який люди завдають один одному. Насильством вважається те, що вочевидь є насильством – вбивство, пограбування тощо. Вчений розглядає насильство як різновид владно-вольових відносин між людьми, як один із способів панування, владу однієї людини над іншою, не загалом примус та шкода

життю і власності, а такий примус і така шкода, які здійснюються всупереч волі того чи тих, проти яких вони спрямовані. Насильство – це узурпація волі, посягання на свободу людської незалежності. Таке розуміння насилля набуває конкретний зміст як певна форма суспільного відношення і дозволяє відрізнити, з одного боку, від інстинктивних природних властивостей людини: агресивності, войовничості тощо, а з іншого боку, від інших форм примусу в суспільстві, наприклад патерналістського і правового [67, с. 35-36].

В соціологічній науці, яка розглядає насильство як соціальний феномен, визнаною є енциклопедична дефініція білоруського вченого Є.М. Бабосова, який наголошує, що насильство певним чином вбудовано в систему суспільства як системний механізм і проявляється у «застосуванні сили, або в погрозі силою з боку соціальних суб'єктів (особи, групи, спільноти, організації, інституту, партії, держави) з метою примушення людей до певної поведінки, надбання або збереження економічного чи політичного панування, завоювання певних прав, пілг або територій» [290, с. 218-219]. Як зазначає Л.М. Герасіна, саме діяльнісний аспект насильства найбільш глибоко характеризує психолого-правова інтерпретація дефініції «агресія» – атакуючі, напористі, нав'язливі дії; поведінка особи, яка заподіює шкоду або збитки оточенню [45, с. 37].

Видатний норвезький вчений-соціолог, практик, професор у сфері дослідження проблем миру й насильства Йохан Галтунг визначав насильство як будь-які обмеження для самореалізації людини, які можна усунути, і виокремлював три його форми: пряме, структурне та культурне насильство. Пряме насильство – це діяння одних людей стосовно інших, що спричиняють останнім або їх власності безпосередній збиток. Пряме насильство проявляється в тілесних ушкодженнях, затриманнях, санкціях, ставленні до людей як до громадян другого сорту тощо [339, с. 67]. Структурне насильство, за допомогою якого певні соціальні структури або інститути перешкоджають задоволенню базових потреб інших соціальних груп або індивідів, і культурне насильство, коли окремі аспекти культури можуть використовуватися для виправдання та

легітимізації прямого і структурного насильства, - не входять до об'єкта нашого дослідження, тому ми їх не розглядаємо.

Представники медичної науки, а саме – керівний і координаційний орган у міжнародній роботі з охорони здоров'я – Всесвітня організація охорони здоров'я – визначає насильство так: «Навмисне застосування фізичної сили або влади, дійсне або у вигляді загрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якого є (або є високий ступінь ймовірності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток» [185, с. 5]. У цьому визначенні підкреслюється навмисність і фактичне вчинення акту насильства, незалежно від його результату.

Юридична наука визначає насильство, в загальному розумінні, як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних діянь.

Вчений-юрист А.Б. Блага виокремлює такі основні ознаки насильства: а) насильство – це акт поведінки (а не мотив або емоції) у вигляді діяння; б) протиправність, як ознака насильства, означає, що воно порушує права чи свободи людини; в) умисний характер діяння (діяння, вчинене з необережності, не можна вважати насильницьким); г) вчиняється з використанням силової переваги (застосовуються до осіб, які мають меншу здатність до захисту); д) спричиняє біль (фізичного або психологічного характеру); е) потерпіла особа вважає цю поведінку жорстокою і несправедливою; ж) здійснюється шляхом нав'язування своєї волі всупереч або поза волею потерпілого [24, с. 290].

Представниця юридичної психології Л.Р. Шувальська зазначає, що, з функціонального погляду, насильство становить собою навмисно здійснюване в просторі свободи волі обмеження фізичних і моральних інтенцій людини. З позицій структурно-системного підходу, насильство можна визначити як процес нав'язування силою своєї волі іншій людині з метою примусити її діяти всупереч власній волі. На думку вченої, поняття «насильство» слід тлумачити як «будь-

який безпосередній суспільно-небезпечний та протиправний вплив на потерпілого, спрямований на подолання опору, утискання його свободи вибору та заподіяння шкідливих наслідків, за які передбачено кримінальну відповідальність» [326, с. 15-19].

Ми поділяємо точку зору вченої Л.Р. Шувальської, яка, досліджуючи особливості суб'єкта насильницького злочину проти життя та здоров'я, виділила фактичні та юридичні ознаки насильства. До фактичних належать об'єктивні ознаки, які характеризують зовнішню сторону правопорушення, і суб'єктивні – які відображають інтелектуальне та вольове відношення правопорушника до своїх дій. До юридичних ознак насильства вчена відносить незаконність дії, яка складається з протиправності та суспільної небезпеки діяння [326, с. 15-19]. Екстраполюючи результати дослідження вченої на насильство як адміністративно-правове явище, можна зазначити, що сукупність зазначених об'єктивних і суб'єктивних ознак є характерною і для насильства, за яке передбачена адміністративна відповідальність, за винятком такої ознаки, як суспільна небезпека.

На підставі узагальнення розглянутих положень можна визначити насильство по відношенню до фізичної особи як суспільне явище в широкому розумінні; – це цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування соціальними суб'єктами сили або погроза її застосування з метою обмеження природних прав особистості або її законних прав і свобод, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині всупереч її волі [223, с. 76].

У п. 1 ст. 9 КУпАП дається визначення поняття «адміністративне правопорушення» – як протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Посягання на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за які законом передбачено адміністративну

відповідальність, можна охарактеризувати як соціально шкідливі посягання. Вчена Н.А. Орловська називає поняття соціальної шкідливості онтологічним (таке, що існує об'єктивно), яке є проявом емпіричного виміру дійсності та виявляється у наданні явищу певного смислового наповнення через усталені уявлення про належну та неналежну поведінку. Це посягання на певні соціальні цінності, будь-які соціальні блага й інтереси, внаслідок чого порушуються встановлені суспільні відносини, утруднюється функціонування, а в окремих випадках і руйнуються соціальні зв'язки того соціального правопорядку, який встановлений у даному суспільстві [195, с. 673].

Отже, зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що до основних юридичних ознак насильства, як адміністративного правопорушення, належать протиправність і соціальна шкідливість.

Заслуговує на увагу і така обов'язкова ознака насильства, як вчинення насильницького діяння «всупереч» або «проти» волі потерпілої особи. Дослідник насильства як кримінально-правової категорії вчений О.М. Храмцов цілком слушно стверджує, що термін «проти» волі потерпілого можна застосовувати тільки у випадках, коли потерпілий не згодний із насильницькими діями, тому більш правильним буде застосування термінів «всупереч» і «поза волею» потерпілої особи, оскільки вони охоплюють такі випадки: 1) коли потерпілий усвідомлює насильство, яке застосовується до нього; 2) коли потерпілий не міг усвідомлювати самого факту посягання [316, с. 204].

Дослідник вчинення насильства у сім'ї О.Д. Коломоєць визначає насильство як «... будь-який умисний протиправний вплив особи (групи осіб) на іншу особу (групу осіб), який здійснюється всупереч її (їх) волі, у формі примушення (утримання) до (від) вчинення дій, що спричиняють (можуть спричинити) шкоду та порушують її (їх) права і свободи» [121, с. 15]. Погоджуємося із висновками вченого, та вважаємо, що метою насильницьких дій можуть бути не тільки «примушення (утримання) до (від) вчинення дій», а й звичайне заподіяння шкідливих наслідків особистості – обмеження її природних прав або її законних прав і свобод, завдання або загроза завдання фізичної, моральної або матеріальної

шкоди людині всупереч або поза її волею.

Зрозуміло, що здійснити вичерпний огляд усіх дефініцій цього терміна не є можливим, адже категорія «наси́льство» досить часто вживається у сучасному науковому дискурсі і її багатовекторність призводить до неоднозначності у її розумінні та тлумаченні. Ми поділяємо і приєднуємося до точки зору вчених, представників науки кримінального права, що поняття «наси́льство» неможливо віднести до жодної із галузей знань [326, с. 11], оскільки воно є міжгалузевим [117, с. 114] і вважаємо, що це поліфункціональна категорія, яка вивчається різними науками, кожна із яких має свій предмет та методи, відмінні від предметів і методів інших наук [209, с. 59].

Поліфункціональні категорії, як найбільш загальні фундаментальні поняття, «... можуть, мігруючи з однієї науки в іншу, належати до категоріальних апаратів не лише суміжних, а й достатньо віддалених одна від одної дисциплін». Розв'язання проблеми міждисциплінарної кореляції категорій, які функціонують у полінауковому просторі є неможливим без урахування особливостей тих її аспектів, що були домінантними в контексті певних історичних обставин. Діалектичний підхід вимагає дослідження еволюції категорії, хоча вимоги сьогодення потребують розгляду певної категорії в її актуальному стані [170, с. 10-11].

Дослідження природи адміністративної відповідальності за насильство проти людини в Україні із застосуванням діалектичного методу наукового пізнання вимагає її розгляду у динаміці, у зв'язку із розвитком українського суспільства, держави під впливом розвитку виробничих відносин, різних форм ідеології, боротьби класів тощо. Саме тому, використовуючи діалектичний метод пізнання, розглянемо процес становлення адміністративної відповідальності за насильство по відношенню до фізичної особи в Україні.

Наприкінці 1917 – 1918 років, після розпаду Російської імперії, утворилася незалежна держава – Україна. Офіційно Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР) було проголошено тимчасовим робітничо-селянським урядом України 6 січня 1919 року, а 5 грудня 1936 року, у зв'язку з прийняттям

Конституції СРСР, перейменовано на Українську Радянську Соціалістичну Республіку (УРСР). Після входження України як союзної республіки до складу Радянського Союзу, створеного у 1922 році, наша держава почала формувати своє національне законодавство, у тому числі й адміністративне, в якому втілювала своє волевиявлення. Як зазначав на початку XX століття український правник, доктор юридичних наук, адміністративіст, історик держави та права, один із найвизначніших авторитетів адміністративного права того часу в Європі, Ю.Л.Панейко: « ... хоча держава, будучи найвищим підметом, є суб'єктом спільних людських цілей, має необмежені адміністративні завдання, але кожний здобуток культури ставить перед державою щораз нові й нові завдання» [188, с.101].

У серпні 1924 року на розгляд Раднаркому УСРР був внесений проєкт Адміністративного кодексу УСРР, розроблений НКВС УСРР [9]. Так, у ст. 1 проєкту зазначалося, що завданням зазначеного кодексу є укріплення революційної законності в управлінні та забезпечення основ революційного порядку і безпеки.

Проєкт Адміністративного кодексу УСРР не містив терміна «наси́льство» або інших слів, які означали застосування насильницьких дій до людини, у таких випадках. Так, ст. 115 уповноважувала працівників міліції застосовувати зброю, у тому числі: для розсіювання натовпу, який чинить опір і намагається пустити в хід зброю, або здійснює проти команди або окремого посадовця будь-які насильницькі дії; для оборони громадян від нападу, що загрожує їх життю, здоров'ю та недоторканності, якщо іншим способом захистити їх не можливо.

У ст.ст. 124-125 заборонялося примушувати жебракувати дітей. На міліцію покладался обов'язок притягувати винних у жебракуванні до відповідальності у судовому чи адміністративному порядку за належністю, а у випадках жебракування дітей – повідомляти про такі факти дитячу соціальну інспекцію.

У ст. 426 зазначалося, що губернські та окружні адміністративні відділи зобов'язані здійснювати адміністративний нагляд за всіма місцями, де може відбуватися залучення населення до розпусти і жінок до проституції. Причому,

відповідно до ст.ст. 427, 429, органи управління у своїх розпорядженнях і діях по боротьбі з проституцією не повинні здійснювати облави та переслідування проститутток, застосовувати до них інші методи нагляду, а вести рішучу боротьбу з посередниками і пособниками проституції, притягаючи їх до кримінальної відповідальності за ст. 171 Кримінального кодексу.

Ст.ст. 448-451 регламентували заходи міліції з протидії хуліганству, яке визначалося як «пустотливі, безцільні дії, пов'язані з явним проявом неповаги до окремих громадян або суспільства в цілому» (ст. 448 проєкту кодексу). Однак відповідно до ст. 450 міліція була зобов'язана не допускати на вулицях та в інших місцях суспільного користування буйства, бійок, кулачних боїв і грубих проявів безсоромності, як-то: непристойної лайки, відкритого зазивання з боку чоловіка або жінки до розпусти тощо.

Вперше поняття «хуліганство» як окремих склад злочину було передбачено у ст. 176 КК РРФСР 1922 року, яка містилася у главі 5 «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності, підрозділу 5 «Інші посягання на особу і її гідність» і визначалося як «бешкетні, безцільні, пов'язані з явним проявом неповаги до окремих громадян або суспільства в цілому дії» [181, с. 240]. Але, як зазначає вчений В.К. Колпаков, окремі склади злочинів вимагали, відповідно до місцевих умов, конкретизації яку здійснювали суб'єкти адміністративної влади шляхом прийняття обов'язкових постанов, наприклад, конкретизувалися «бешкетні, безцільні дії», що утворювали склад хуліганства [4, с. 14-15]. У літературі того часу автори вважали, що хуліганські дії зовсім не посягають на особу, тоді як порядку управління, точніше громадському порядку завдається шкода, хуліган своїми діями проявляє «явну неповагу до суспільства». Таке визначення хуліганства зумовлювалося не юридичною природою діяння, а політичними потребами ідеологічного характеру [183, с. 244-245].

Ми вважаємо, що такі активні дії, як: примушення до жебракування дітей, залучення жінок до проституції і окремі хуліганські дії, наприклад – образливе чіпляння до людей, що принижує їх честь і гідність, в залежності від обставин справи, можуть набувати форм фізичного чи психічного насильства [209, с. 59].

Зазначений проєкт Адміністративного кодексу УРСР так і не був прийнятий, але багато його положень знайшло своє відображення у правилах, актах, циркулярах центральних відомств Української Республіки [6, с. 151].

У жовтні 1927 року ВУЦВК УРСР затвердив Адміністративний кодекс УСРР (введений в дію з 1 лютого 1928) [8], підготовлений за участю відомих адміністративістів того часу О.Є. Євтихієва, В.Л. Кобалевського. Унікальність цього Кодексу полягала в тому, що він не мав аналогів у союзних республіках СРСР і діяв із змінами й доповненнями аж до 1980 року, коли були прийняті Основи законодавства СРСР про адміністративні правопорушення [6, с. 41]. Нормами Кодексу вже більш конкретніше визначалися завдання та сфера застосування цього нормативного акта. Так, у п. 1 зазначалося, що завданням зазначеного Адміністративного кодексу є «забезпечення революційної законності в адміністративній царині та систематизування правил, що регулюють, відповідно до основних принципів радянського ладу, діяльність адміністративних органів та інших органів у цій царині».

Кодекс мав широкі межі регулюючого впливу, містив значну кількість правових норм загального характеру, які регулювали управлінську діяльність місцевих органів влади, органів НКВС, але не охоплював усіх норм адміністративного права, які діяли на той час [124, с. 20-21]. У кодексі не застосовувався термін «наси́льство», але можна припустити, що заходи адміністративного впливу за дії із застосуванням насильства передбачалися у п. 2 статті 72 розділу 2 «Заходи адміністративного впливу, що їх застосовують за маловажні праволомства», де зазначалося, що «адміністративним органам надано право вживати заходів адміністративного впливу за такі маловажні праволомства, як хуліганство, тобто бешкетні дії, поєднані з очевидною неповагою до Республіки або суспільства, і коли ці дії не обтяжувані буйством чи іншими обставинами, передбачені в статті 70 Кримінального кодексу УСРР» [216, с. 185-186]. Терміном «праволомство» в той період позначалося правопорушення. В Адміністративному кодексі УСРР зі змінами і доповненнями на 15.11.1935 р.

[7] термін «праволомство» замінено на термін «правопорушення», який застосовується і в сучасному законодавстві.

У п. 2 арт. 72-1 Кодексу передбачалася «відповідальність за перешкоджання дітям відвідувати школу на заяву про це завідателя школи». У зв'язку з цим сільським радам надавалося право «застосовувати заходи адміністративного впливу у формі висловлювання громадської догани (на словах чи через пресу) і штрафу найбільш один карбованець або примусові роботи найбільш два дні за такі праволомства». Вважаємо також, що при перешкодженні дітям відвідувати школу теж могли застосовуватися насильницькі дії. Підтвердженням цього може слугувати чинний Закон України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який у п. 4 с. 1 заборону навчатися відносить до різновиду економічного насильства як форми домашнього насильства [236].

У арт. 98 Кодексу встановлювалося, що міліція мала право застосовувати зброю, у тому числі й «для оборони громадян від нападу, що загрожує їхньому життю, здоров'ю і незайманості, коли інакше оборонити їх не можна; щоб припинити погроми або інше насильницьке важіння на державу, громадян або приватне майно, коли припинити це важіння іншим способом не можна».

В Адміністративному кодексі вперше використовується поняття «адміністративна відповідальність». Так, в статті 175 зазначалося: «Осіб, що затаїли речі, які треба конфіскувати, притягаються до адміністративної або судової відповідальності, одночасно відбираючи речі, що їх треба конфіскувати».

Із прийняттям Конституції СРСР 1936 року багато положень Адміністративного кодексу 1927 року втратили чинність, а на початку 1950-х років він взагалі став бібліографічною рідкістю. У 1956 році Міністерство юстиції УРСР видало його у витягах із додатками, завдяки чому це видання мало переважно службовий характер [124, с. 33]. В ньому було систематизовано адміністративні законодавчі акти станом на 1 січня 1956 року, вилучено скасовані раніше правові норми і не включено ті, які офіційно не скасовані, але фактично втратили своє значення [302, с. 25].

Як ми бачимо, у зазначений період в Адміністративному кодексі УСРР не було конкретних правових норм, які б передбачали адміністративну відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи. Адміністративне законодавство України розвивалося разом і під впливом законодавства Радянського Союзу, виступало одним із інструментів правового забезпечення пануючої в той час в СРСР адміністративно-командної системи, і, як зазначав дослідник адміністративної відповідальності Г.П. Бондаренко, відбивало «державну волю народу» [28, с. 19].

Безперечно, як цілком слушно стверджує Т.О. Коломоєць, передбачити у кодексі усі життєві ситуації об'єктивно неможливо, саме тому кодекс регулює найважливіші питання – засади, принципи, завдання, елементи складу правопорушення, відповідальність, процедурні питання тощо. Всі інші акти, що регламентують окремі питання, приймаються на підставі кодексу, деталізують його положення і в жодному разі не можуть йому суперечити [124, с. 31].

У післявоєнні роки держава надає важливого значення адміністративній регламентації питань забезпечення громадського порядку, охорони життя і здоров'я людей. У боротьбі з порушеннями громадського порядку адміністративна відповідальність виступає найбільш поширеним видом юридичної відповідальності, ефективним засобом його правової охорони [302, с. 30].

На початку 1960-х років, у зв'язку із збільшенням кількості хуліганських проявів в країні, як однієї із поширеніших форм громадської непокори, поширенням «хуліганізації» територій, появою нових її форм змусили державну владу реагувати більш рішуче [322, с. 103-106]. У зв'язку з цим, 18 січня 1957 року Президія Верховної Ради УРСР прийняла Указ «Про відповідальність за дрібне хуліганство». У ст. 1 встановлювалось, що за дрібне хуліганство застосовується арешт на строк від 3 до 15 діб або штраф від 10 до 30 крб., якщо вчинені хуліганські дії за своїм характером не тягнуть покарання, передбаченого ст. 206 Кримінального кодексу Української РСР. У ст. 2 зазначалося, що матеріали за дрібне хуліганство розглядаються народним суддею одноосібно,

протягом доби після надходження їх з органів міліції, з викликом особи, яка вчинила хуліганські дії, а в необхідних випадках – і свідків. Постанова народного судді про застосування заходу адміністративного впливу була остаточною і оскарженню не підлягала.

13 червня 1963 року Указом Президії Верховної Ради УРСР ст. 2 Указу «Про відповідальність за дрібне хуліганство» була доповнена таким змістом: матеріали на осіб, винних у вчиненні дрібного хуліганства, з урахуванням особи порушника та характеру вчиненого ним проступку, можуть бути направлені громадській організації, колективу трудящих або товариському суду для застосування заходів громадського впливу [87, с. 240-241].

Указ відіграв позитивну роль у поліпшенні суспільного та громадського порядку в країні, після його прийняття з'явилася можливість притягувати до адміністративної відповідальності осіб, які поводитися непристойно у громадських місцях, крім того, на його підставі були звільнені від кримінальної відповідальності особи, які були засуджені за ч. 1 ст. 70 Кримінального кодексу УРСР за хуліганські дії з незначними наслідками.

26 липня 1966 року Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ «Про посилення відповідальності за хуліганство», згідно з яким винних за вчинення дрібного хуліганства, під яке підпадало й такий вид насильства, як образливе чіпляння до громадян, притягали до адміністративної відповідальності. Цим Указом також були внесені доповнення до ст. 206 КК УРСР, відповідно до яких, у разі вчинення повторно протягом року дрібного хуліганства, наступала кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 206 КК УРСР [252]. Таке положення свідчить про об'єднання юридичних ознак адміністративно-правового характеру з кримінально-правовими [183, с. 246].

Важливе значення для закріплення й удосконалення каральних функцій адміністративної відповідальності у той час стали Указ Президії Верховної Ради СРСР від 21 червня 1961 року «Про подальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку». Згідно з цим Указом було визнано за доцільне притягати до відповідальності із застосуванням стягнення у

вигляді штрафу громадян і службових осіб лише тоді, коли вжиття заходів громадського або дисциплінарного впливу виявилось недостатнім. Указ звужував коло державних органів, наділених правом встановлювати штрафи, а також скорочував список державних органів і службових осіб, уповноважених їх накладати. Був обмежений і перелік порушень, за вчинення яких накладалися штрафи, зменшився розмір штрафів за окремі види порушень. Згідно із союзним Указом, 15 грудня 1961 року в Україні був прийнятий Указ Президії Верховної Ради «Про подальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку», в якому зазначалося що вищі органи державної влади й управління Української РСР мають право встановлювати адміністративні штрафи за різні правопорушення відповідно до законодавства Союзу РСР [302, с. 25-28].

20 квітня 1978 року Верховною Радою Української РСР було ухвалено Конституцію УРСР, в якій знайшли свій розвиток основні положення Конституції СРСР 1977 року. У главі 6 «Основні права, свободи і обов'язки громадян Української РСР» проголошувалося, що громадянам Української РСР гарантується недоторканність особи (ст. 52), що громадяни Української РСР мають право на судовий захист від посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, на особисту свободу та майно (ст. 55) та інші права та обов'язки [132]. Однак особливістю Конституції УРСР 1978 року було те, що більшість її статей мали декларативний характер і після її прийняття не були закріплені відповідними законодавчими актами.

Кінець другого – початок третього тисячоліття у світі ознаменувалися: поширенням глобалізаційних процесів, які спричинили виникненню кризових явищ, соціально-політичних конфліктів та ускладнили життя людини; розвитком демократії з неминучим домінування прав і свобод людини; формуванням нових держав й, одночасно, загостренням глобальних проблем людства, до яких належить і насильство. Ці зміни були однією з причин того, що у 1990-х роках минулого століття світова спільнота кардинально змінила своє ставлення до феномену насильства [209, с. 60].

Враховуючи світові масштаби цього ганебного явища, на 34 сесії ООН було прийнято і відкрито для підписання 18 грудня 1979 року Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [128], яку часто називають «біллем про права жінок». За минулий час Конвенцію ратифікували 189 країн, зокрема Україна, яка несе правові зобов'язання по виконанню її положень на практиці і що кожні чотири роки представляти національні доповіді про заходи, вжиті для виконання цих зобов'язань. Це один з основних міжнародних договорів у сфері прав людини в рамках системи договорів Організації Об'єднаних Націй, який накладає на держав-членів правові зобов'язання забезпечити повагу, захист і реалізацію прав людини [324].

20 грудня 1993 року Генеральною Асамблеєю ООН, у її резолюції 48/104 була прийнята Декларація про усунення насильства проти жінок [71]. У документі зазначається, що «насильство проти жінок є втіленням історично нерівних владних відносин між чоловіками та жінками, котрі призвели до домінування чоловіків та дискримінації жінок чоловіками та до недопускання повноцінного розвитку жінок; і тому насильство проти жінок є одним із ключових соціальних механізмів, за допомогою котрих жінок примушують до позиції підлеглості стосовно чоловіків». У статті 1 цієї декларації термін «насильство проти жінок» визначається як «... будь-який акт насильства за ознакою статі, що має або може мати своїм результатом фізичну, статеву чи психологічну шкоду або страждання жінкам, включаючи погрози здійснення таких актів, примушування чи свавільне позбавлення свободи, будь то в суспільному чи особистому житті» [187].

З 1990-х років посилила свою діяльність з протидії всім видам насильства стосовно жінок Рада Європи. Започаткована цією міжнародною організацією європейського простору кампанія із протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству призвела до прийняття 7 квітня 2011 року Комітетом міністрів тексту, а з 11 травня 2011 року, на зустрічі міністрів у Стамбулі, відкриття до підписання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Стамбульська конвенція – це перший міжнародний юридично обов'язковий акт,

потенційно відкритий для будь-якої країни у світі, що забезпечує комплексну низку заходів із запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Вона визнає насильство стосовно жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації. Вона також встановлює чіткий зв'язок між досягненням рівноправності між жінками та чоловіками та викоріненням насильства над жінками. В конвенції закладений підхід, необхідний для ефективного припинення насильства стосовно жінок та домашнього насильства, що закликає всі відповідні залучені органи, установи та громадські організації до координованої співпраці. Вона створює сильний та незалежний механізм контролю та надає парламентаріям особливу роль у контролюванні реалізації конвенції на національному рівні [129, с. 14-15].

Стамбульська конвенція є міжнародною багатосторонньою угодою, яка має на меті не лише попередження, а й подолання насильства над жінками у будь-якій формі. Ратифікація цього документу стане важливим кроком на шляху України до Європейської спільноти.

Україна підписала Стамбульську конвенцію 7 листопада 2011 року, а 12 листопада 2016 року Президент України вніс до парламенту проєкт закону «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [255]. Однак на сьогоднішній день Стамбульська конвенція в Україні не діє, оскільки Верховна Рада України даний документ не ратифікувала і не внесла відповідні зміни у національне законодавство.

Утворення 24 серпня 1991 року незалежної держави - Україна, обрання Україною своїм стратегічним напрямком інтеграцію в європейський економічний і політико-правовий простір, визначення вступу до Європейського Союзу (ЄС) стратегічною метою – ці, та інші події безпосередньо вплинули на якісне оновлення і розвиток адміністративного права, яке перебуває на етапі свого радикального реформування, зміни домінуючої в минулому, заснованої на цінностях так званої «державоцентристської» ідеології, ідеології «панування» держави над людиною, превалювання інтересів держави над інтересами людини

на протилежну – «людиноцентриську» ідеологію, згідно з якою держава має «служити» інтересам громадян (діяти на благо людини), всебічно забезпечувати пріоритет прав, свобод і законних інтересів людини у сфері діяльності публічної адміністрації [1, с. 11; 2, с. 7].

Сама концепція правової держави, сучасну філософську основу якої закладено німецьким філософом І. Кантом, а юридично завершене поняття введено в ужиток ще у 1829 році німецьким вченим-юристом Р. Модем, передбачає, що держава є відповідальною перед людиною, громадянином, забезпечує та гарантує реалізацію всіх прав і свобод людини, що становить зміст державної діяльності [283, с. 185]. Тому виникла життєва необхідність у розробці нових теоретико-методологічних засад аналізу норм адміністративного права, у тому числі й адміністративної відповідальності за насильство, спрямування їх, насамперед, на дієвий захист і забезпечення прав людини, її можливостей, необхідних для задоволення потреб.

Новітня доба державотворення в Україні знайшла свою реалізацію у Конституції, яку Верховна Рада України прийняла на п'ятій сесії 28 червня 1996 року. Ст. 3 Основного Закону України проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Конституція закріпила систему прав і свобод людини та громадянина з максимальним урахуванням міжнародно-правових актів, досягнень світової і національної наукової думки і практики конституційного будівництва, а також ментальності українського народу, рівня розвитку нашого суспільства й держави [205, с. 3].

Конституція України поєднала традиційні положення в закріпленні прав і свобод людини і громадянина із закріпленням громадянських (природних) прав і свобод, піднесенням їх на якісно вищий рівень. Згідно зі ст.ст. 21-24 Конституції усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є

невідчужуваними та непорушними. Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

У ст. 28 Конституції конкретно закріплює право кожної людини на повагу до її гідності, встановлюючи: ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність. Ця норма передбачає, що гідність людини залишається при будь-яких обставинах, навіть тоді, коли людина притягнута до відповідальності або ж обмежена в правах та свободах

Після прийняття Конституції в Україні почався новий етап створення демократичної, соціальної, правової держави. У цей час в українському суспільстві почали підніматися питання насильства у сім'ї, гендерного і дитячого насильства. Проблема насильства у сім'ї довгий час залишалася поза сферою правового регулювання. Втручання в сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалося порушенням таємниці приватного життя й категорично не припускалося. Саме тому, до 2001 року держава фактично не звертала уваги на проблему насильства. Державна статистика фіксувала лише факти завдання тілесних ушкоджень і побутові вбивства. Таке становище призвело до поширення фактів насильства у сфері сімейних відносин, які мали латентний характер і залишалися поза увагою компетентних державних органів [186, с. 11].

15 листопада 2001 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про попередження насильства в сім'ї», який у ст. 1 визначав насильство в сім'ї як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [251].

У цьому Законі визначалося чотири види насильства в сім'ї: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне; містився перелік органів та установ, на які покладалося вжиття заходів із попередження насильства в сім'ї, їх повноваження; перелік спеціальних заходів із попередження насильства в сім'ї: офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства; взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї; захисний припис; стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї. У ст. 15 Закону зазначалося, що члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону.

У Законі також запроваджено нові види спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі – терміновий заборонний припис стосовно кривдника, обмежувальний припис стосовно кривдника, взяття (зняття) на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників; встановлено підстави і порядок застосування спеціальних заходів; визначено основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству тощо.

Для реалізації положень закону «Про попередження насильства в сім'ї» органами державної виконавчої влади було прийнято ряд підзаконних нормативно-правових актів, зокрема:

- постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 616 «Про затвердження Порядку розгляду справ і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або його реальну загрозу», який визначив механізм прийняття, обліку і розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу [243];

- наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23 січня 2004 року № 38 «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження

наси́льства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв наси́льства в сім'ї» [237];

- наказ Міністерства соціальної політики України від 17 вересня 2012 року № 581 «Про затвердження рекомендацій щодо проведення щорічної акції «16 днів проти наси́льства». Основним завданням акції було привернення уваги громадськості до актуальних для українського суспільства проблем подолання наси́льства в сім'ї, забезпечення рівних прав жінок та чоловіків [245].

У 2003 році до КУпАП була включена окрема ст. 173-2, яка передбачає адміністративну відповідальність за вчинення домашнього наси́льства, наси́льства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування [231].

Восьмого вересня 2005 року Верховна Рада України затвердила Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який визначив правові засади гендерних взаємовідносин в українському суспільстві [235]. Прийнятий Закон, при підготовці якого був врахований світовий досвід регулювання аналогічних відносин в розвинутих країнах, заклав основу проведення єдиної державної політики України щодо досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і визначив механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності суспільства. Врегулювання гендерної рівності в Україні на законодавчому рівні забезпечило гарантії юридичних можливостей самоутвердження жінок і чоловіків як рівних у правах, обов'язках і відповідальності.

Закон «Про попередження наси́льства в сім'ї» втратив чинність на підставі Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07.12.2017 р., який набув чинності 7 січня 2018 року [236]. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить перелік організаційно-правових засад запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого наси́льства.

1.2. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи на теренах українських земель

З метою дослідження адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи розглянемо поняття адміністративної відповідальності.

Методологічною основою сучасного розуміння сутності адміністративної відповідальності за законодавством України заклали значні наукові здобутки вчених-адміністративістів упродовж з 1960-х – початку 1990-х років XX століття. Значний внесок у дослідження адміністративної відповідальності внесли такі вчені, як: В.С. Анджієвський, І.А. Тимченко [11], Д.М. Бахрах, Г.П. Бондаренко [28], І.О. Галаган [41], Є.Г. Герасименко, Є.В. Додін [44], Л.В. Коваль [110], Б.М.Лазарєв [150], О.Є. Луньов [160], І.В. Март'янов [165], О.М. Якуба [335], та багато інших.

Так, Г.П. Бондаренко зазначав, що адміністративна відповідальність – один із найпоширеніших видів юридичної відповідальності, яка настає за порушення як адміністративно-правових норм, так і норм інших галузей права, є особливого роду відношенням між державою, її органами або службовими особами і особами, винними у скоєнні адміністративного проступку. На думку вченого, адміністративна відповідальність – це форма реагування держави на правопорушення, яке виявляється у застосуванні повноважними державними органами, службовими особами до винної особи адміністративних санкцій у межах і порядку, встановлених законодавством; це обов'язок правопорушника звітуватися за свою протиправну поведінку і перетерплювати несприятливі наслідки, що передбачені санкцією правової норми [29, с. 81-84].

Л.В. Коваль акцентував увагу на тому, що адміністративна відповідальність – це відповідальність перед державою і має каральну спрямованість. Вчений розглядав адміністративну відповідальність як « ... суспільні відносини, що

регулюється нормами матеріального і процесуального адміністративного права і мають на меті адміністративне покарання громадян, винних у вчиненні адміністративного правопорушення» [111, с. 7, 14].

Є.В. Додін під адміністративною відповідальністю мав на увазі застосування до винних у здійсненні адміністративних правопорушень у встановленому порядку уповноваженими на те органами і посадовими особами адміністративних стягнень з метою виховання правопорушників у дусі дотримання законів, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самими правопорушниками, так й іншими особами [77, с. 5].

Окремі вчені теж вважали, що адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, яка містить в собі головні ознаки останньої – протиправність, наявність суб'єкта, санкцію та інше, а при визначенні адміністративної відповідальності зазначали, що це інститут адміністративного примусу, що полягає у понесенні особами адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення, передбачені адміністративними кодексами союзних республік про адміністративні правопорушення та деякими іншими актами. Визначальними у конструкції поняття адміністративної відповідальності є два елементи: підставою адміністративної відповідальності є адміністративний проступок і міра відповідальності – адміністративне стягнення [3, с. 27].

Безумовно, вчені-адміністративісти тих часів, досліджуючи адміністративну відповідальність, виокремлювали як важливі ті, чи інші сторони цього юридичного явища, що підкреслює складність та багатоаспектність цього феномену правової дійсності. Своїми науковими працями вони внесли значний вклад у розробку основних положень про адміністративну відповідальність і підготовку проектів кодифікованих актів, у розробку і прийняття у 1980 році Основ законодавства Союзу РСР про адміністративні правопорушення, а у 1984 році – Кодексу України про адміністративні правопорушення, який діє зі змінами і доповненнями і сьогодні [4, с. 21].

Наприкінці XX – початку XXI століття під впливом кардинальних змін у суспільстві розпочався період формування нової, пострадянської парадигми

адміністративного права, що неминуче зумовило якісне оновлення й зміну доктрини адміністративного права, орієнтацію його на права та інтереси людей, забезпечення гарантій їх ефективної реалізації та захисту [1, с. 11-12]. Прийнятий у 1984 році Кодекс України про адміністративні правопорушення [115], основний законодавчий акт адміністративно-деліктної сфери, не дав визначення адміністративної відповідальності, лише обмежився вказівкою у ст. 23 «Мета адміністративного стягнення» про те, що мірою відповідальності є адміністративне стягнення, яке застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співіснування, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами. Тобто поняття адміністративної відповідальності у КУпАП характеризується такими двома ознаками, як адміністративне правопорушення і адміністративне стягнення. Відсутність визначення адміністративної відповідальності в КУпАП інколи призводить до неоднозначного тлумачення адміністративно-правових норм, породжує правову невизначеність. Тому ми, вивчаючи визначення адміністративної відповідальності вченими-адміністративістами сучасності в нових реаліях сьогодення, зробимо спробу дати власне визначення, власне поняття цього феномену правової дійсності.

Адміністративна відповідальність – найбільш розповсюджений вид юридичної відповідальності. Змісту цього поняття був і залишається найбільш суперечливим і дискусійним питанням адміністративно-правової науки, що зумовлено широтою застосування терміна «адміністративна відповідальність». Так, дослідник адміністративної відповідальності Д.М. Лук'янець вважає, що адміністративна відповідальність – це відповідальність управлінська, яка виступає, з одного боку, як необхідний елемент державного управління, а з іншого – як засіб охорони суспільних відносин, які потрапляють до сфери державного управління. Вчений визначає адміністративну відповідальність як відносини, що виникають між органами виконавчої влади і фізичними або юридичними особами (за умов відсутності між ними відносин службового

підпорядкування) з приводу вчинення останніми передбачених законодавством діянь і полягають у застосуванні до них в адміністративному порядку передбачених законом стягнень [159, с. 26-34].

На нашу думку, адміністративна відповідальність існує не тільки у вигляді правовідносин, а і як об'єктивна правова реальність у відповідних нормативно-правових актах, які передбачають адміністративну відповідальність за вчинення правопорушень [224, с. 177].

Цікавою є думка державного діяча сучасної України, юриста-практика і науковця А.В. Матіоса, який зазначив, що «як правова якість, суб'єктів правовідносин адміністративна відповідальність становить собою суб'єктивний юридичний обов'язок для осіб, винних у порушенні встановлених адміністративно-правовими нормами правил поведінки, відшкодувати заподіяні суспільним відносинам збитки і зазнати заходів адміністративного стягнення відповідно до чинного законодавства». Як соціально-правове явище, адміністративна відповідальність, на його погляд, є визначеним колом урегульованих правовими нормами суспільних відносин, що складаються з приводу реалізації адміністративних стягнень [167, с. 12].

Ми вважаємо, що у наведеному визначенні А.В. Матіос визначає відповідальність як суб'єктивний юридичний обов'язок, але такий обов'язок може бути тільки в межах правовідносин, суб'єктами яких можуть бути конкретні суб'єкти – державні органи, уповноважені державні особи. Тобто, якщо дотримуватися логіки, правопорушник несе відповідальність не перед державою, яка встановила юридичну відповідальність у правових нормах, а перед державними органами або уповноваженими особами, що, на нашу думку, не зовсім точно. Крім того, вважаємо, відповідальність – це не «суб'єктивний юридичний обов'язок» відшкодувати збитки і зазнати заходів адміністративного стягнення, а саме реальне відшкодування збитків і дійсне зазнавання заходів адміністративного стягнення [224, с. 177].

Відомий український вчений-адміністративіст В.К. Колпаков, чий наукові дослідження мають велике значення для вдосконалення національного

адміністративного законодавства, проаналізувавши попередні визначення адміністративної відповідальності українськими вченими, дійшов висновку, що у багатьох дефініціях відсутня вказівка про виконання правопорушниками застосовуваних за їх вчинки заходів адміністративного примусу, оскільки відповідальність настає лише тоді, коли правопорушником будуть понесені встановлені компетентною особою заходи впливу. На підставі викладеного, вчений визначив адміністративну відповідальність як передбачене законодавством, примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом до осіб, які вчинили адміністративні проступки, заходів впливу, які виконані правопорушником [4, с. 22; 125, с. 76].

Більш ширше визначення адміністративної відповідальності дає видатна українська вчена-правознавець у галузі адміністративістики, яка внесла значний творчий внесок у розвиток національного адміністративного права, Т.О.Коломоєць. Вона вважає, що адміністративна відповідальність – «це різновид юридичної відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних проступків), а особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення в установлених законом формах і порядку» [123, с. 9].

Вчена виділяє такі ознаки адміністративної відповідальності: 1) має зовнішній характер – реакція з боку уповноваженого суб'єкта; 2) застосовується за вчинення правопорушення; 3) пов'язана з державним примусом у вигляді каральних і правовідновлюваних заходів; 4) визначена у правових нормах; 5) притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється у певному процесуальному порядку; 6) притягнення до відповідальності здійснюється уповноваженими державними органами та посадовими особами; 7) винна у правопорушенні особа несе певні втрати матеріального та побутового характеру, передбачені законом [123, с. 8].

На нашу думку, потрібно більш коректніше зазначити, що це негативне реагування не «з боку уповноваженого органу», а з боку держави; правопорушник повинен відповісти перед державою в особі уповноваженого державного органу, а не перед уповноваженим органом, який держава наділяє правом притягнути правопорушника до відповідальності [213, с. 39].

Вчений В.В. Гаращук, зважаючи на погляди вітчизняних вчених та положення чинного законодавства, розглядає поняття «адміністративна відповідальність» як вид юридичної відповідальності, яка застосовується до особи за протиправні діяння, що визнаються законодавством адміністративними проступками, адміністративних стягнень, що тягнуть для неї обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного характеру і накладаються уповноваженими органами чи їх посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права [43, с. 101].

Системоутворюючим поняттями для інституту адміністративної відповідальності є поняття адміністративної відповідальності як різновиду юридичної відповідальності й адміністративного правопорушення як підстави виникнення відносин адміністративної відповідальності. У розділі 10 проєкту Концепції реформування адміністративного права України, який був переданий на розгляд до парламенту України ще у 2000 році, зазначено, що чинний КУпАП містить поняття «адміністративне правопорушення» і «адміністративний проступок» як рівнозначні, однак це різні поняття. Розробники проєкту Концепції вважають, що суб'єкти владних повноважень (представники держави) несуть адміністративну відповідальність на підставі адміністративних правопорушень, тобто порушень адміністративно-правових норм, відповідно до рішень адміністративного суду, а особи несуть адміністративну відповідальність за вчинені адміністративні проступки, як різновиди адміністративних правопорушень. На підставі цих положень автори проєкту Концепції вважають за доцільне відмовитися від застосування у КУпАП терміна «адміністративне правопорушення», залишивши термін «адміністративний проступок», відповідно перейменувавши законодавчий акт [119, с. 31-32].

З висновками авторів проєкту Концепції реформування адміністративного права щодо співвідношення понять «адміністративне правопорушення» і «адміністративний проступок» погоджується й І.П. Голосніченко. Водночас вчений вважає, що пропозиція перейменувати КУпАП буде протирічити п. 22 ст. 92 Конституції України, де ці делікти названі адміністративними правопорушеннями. На думку вченого, адміністративним проступком є суспільно шкідливе, протиправне, винне (умисне або необережне) діяння, що посягає на права і свободи людини та громадянина, відносини у сфері публічного управління та за яке КУпАП або іншим законом встановлена адміністративна відповідальність, яка реалізується органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами [53, с. 61-62].

Безумовно, усі визначення адміністративної відповідальності є результатом кропіткої науково-дослідної роботи вчених-адміністративістів і юристів-практиків, однак фундаментальне оновлення адміністративного права передбачає істотне оновлення термінології в адміністративному праві, опрацювання єдиних наукових підходів щодо визначення сутності та змісту категорій адміністративного права [273, с. 79], у тому числі й поняття «адміністративна відповідальність», інтеграції досягнень юридичної науки і практики.

Адміністративну відповідальність неможливо досліджувати окремо від загальноправової юридичної відповідальності, оскільки вона є її різновидом, на що вказується у п. 22 ст. 92 Конституції України [133]. Тому, з метою розкриття адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні, розглянемо основні риси юридичної відповідальності взагалі, які є єдиними для усіх її різновидів.

Юридична відповідальність – одна із форм, особливий різновид соціальної відповідальності, засобом державного забезпечення, охорони і захисту як природного права, яке має загальносоціальне, людське походження, є основою невід’ємних природних прав людини на життя, свободу, забезпечення її потреб і інтересів, способу існування і розвитку, так і позитивного права, яке походить від держави й оформлене у вигляді правових норм, що містяться в офіційних

законодавчих і підзаконних актах. Традиційно юридичну відповідальність поділяють на: перспективну (позитивну) юридичну відповідальність, яка реалізується у правомірній, соціально корисній поведінці особи, і ретроспективну (негативну) – яка становить собою відповідну реакцію держави на вчинення правопорушення, на минуле і противоправне винне діяння, має негативні наслідки для правопорушника і полягає у застосуванні до нього заходів державного примусу [96, с. 24].

Поза сумнівом, юридична відповідальність – це, перш за все, відповідальне ставлення особи до своїх обов'язків, відповідальність за правильне виконання фізичною і юридичною особою покладених на них законом повноважень. Фізична і юридична особа несуть відповідальність насамперед за правильне виконання своїх обов'язків, – тобто відповідальність у її позитивному значенні. У випадку невиконання або неправильного виконання особою своїх обов'язків юридична відповідальність набуває ретроспективного значення – негативної форми осуду, стягнення, примусу, застосування санкцій [296, с. 72-75]. Причому ті вчені, які констатують існування двоаспектної юридичної відповідальності (дуалістичний підхід), визнають ретроспективну (негативну) юридичну відповідальність як пріоритетну, оскільки змістовне навантаження терміна «відповідальність» пов'язано з певними утисками, яких повинна зазнати особа-правопорушник [331, с. 20].

Ми поділяємо точку зору вченої І.А. Мацелюх, що зміст правової відповідальності – обов'язок особи усвідомлено, відповідально ставитися до виконання вимог, що висуваються до неї державою, суспільством, іншими особами; діяти в межах і відповідно до цих вимог (позитивна відповідальність). Якщо особа порушує такі вимоги, здійснює вчинки, що суперечать інтересам держави, суспільству, іншим особам, настає ретроспективна відповідальність. Тобто зміст категорії «правова відповідальність» є ширшим від категорії «юридична відповідальність», адже його складають позитивна і ретроспективна відповідальність, а юридична може існувати тільки в минулому часі – ретроспективі [169, с. 247].

Ретроспективна юридична відповідальність є формально визначеною, чітко визначає підстави виникнення юридичної відповідальності та відображає причиново-наслідковий зв'язок між вчиненням правопорушення і виникненням відповідальності за його вчинення. У межах нашого дослідження ми приділимо увагу ретроспективній юридичній відповідальності, як передбаченій законом, виду та мірі понесення правопорушником примусового (державно-владного) позбавлення благ особистого, організаційного або майнового характеру. До її ознак більшість вчених відносять такі:

- визначається державою в правових нормах і є правовідношенням між державою в особі його спеціальних органів і правопорушником, яке виникає по факту здійснення правопорушення;
- спирається на заходи державного примусу;
- настає тільки за вчинені, або ті, які вчиняються, правопорушення;
- застосовується спеціально уповноваженими державними органами (посадовими особами) у суворій відповідності із законом;
- пов'язана із накладенням нового додаткового обов'язку правопорушнику понести конкретний вид і міру позбавлення благ особистого, організаційного або майнового характеру за свою провину;
- виступає формою реалізації санкції правової норми в конкретному випадку та застосовується до конкретної особи;
- реалізується у відповідних процесуальних формах, поза яких юридична відповідальність неможлива [283, с. 689-690; 331, с. 16-17].

Заслуговує уваги, на нашу думку, точка зору вченої Л.І. Каленіченко, яка виокремлює різні стани юридичної відповідальності і зазначає, що юридична відповідальність, як об'єктивна правова реальність, існує у відповідних нормативно-правових актах, тобто є статистичною. Однак із моменту вчинення правопорушення, юридична відповідальність набуває динамічного характеру, відображається у реальному житті, у конкретних правових відносинах, переходить із площини об'єктивної реальності в площину конкретних правовідносин [102, с. 67–71].

Безперечно, норми адміністративного права, які регулюють відносини відповідальності, мають свої особливості, які не повинні суперечити загальноправовій юридичній відповідальності, її цілям, функціям, підставам тощо, оскільки адміністративна відповідальність, як ми вже зазначали, є її різновидом. На доктринальному рівні особливості сучасної адміністративної відповідальності визначив В.К. Колпаков, який наголосив, що « ... її місце і роль на адміністративно-правовому просторі визначається, по-перше, тим, що відносини адміністративної відповідальності, разом із відносинами публічного управління, адміністративних послуг і адміністративного судочинства, утворюють предмет адміністративного права. По-друге, суттєва особливість адміністративної відповідальності полягає у прагматичності її теоретичних концепцій, домінуюча спрямованість яких окреслена проблематикою Кодексу України про адміністративні правопорушення. По-третє, особливістю адміністративної відповідальності є генетичні зв'язки з відповідальністю кримінальною, а адміністративного проступку — зі злочином» [125, с. 7].

Поняття адміністративної відповідальності, на нашу думку, потрібно аналізувати під кутом зору розуміння її сутності і змісту. Тому, перш ніж розробляти визначення поняття «адміністративна відповідальність», дослідимо її сутність та зміст у сучасних умовах, для чого необхідно чітко визначитися із філософським розумінням категорій «сутність» та «зміст», адже, як стверджує відомий представник Львівської школи права – академік НАПрН України П.М.Рабінович, «... осягнення, збагнення сутності тих феноменів, які становлять предмет відповідної науки, є її найголовнішою, домінантною функцією. Теорія (чи концепція), яка саме цієї функції не виконує, навряд чи може заслуговувати на статус наукової» [264, с. 7].

Категорії сутності та змісту не є тотожними. Дослідник екстраполяції загальнофілософських категорій сутності та змісту у теорію держави, вчений М.В.Серебро стверджує, що сутність як філософська категорія, характеризує те головне в явищі, що визначає його природу, що робить явище самим собою: при зміні сутності об'єкт перестає бути тим, чим він є, і стає іншим явищем, саме

сутність підкреслює концептуальну характеристику явища. Сутність характеризує саме стійке, інваріантне в явищі, на відміну від мінливого та варіативного. Саме сутність і повинна бути основою для описання будь-якого явища у поняттях, як більш загальна та разом із тим більш глибока характеристика. Зміст є більш конкретним, і в силу того він є багатшим за сутність, він є менш абстрактним і відображає об'єктивний бік даного предмета у певній історичній обстановці. Зміст же плинний, нестійкий, мінливий, такий, що весь час оновлюється. Зміст – це завжди індивідуальне, містить у собі як загальне, так і одиничне. Сутність – це абсолютна сторона явища, статистична характеристика, а зміст – це відносний, динамічний параметр явища [343, с. 103-106]. Динаміка змісту юридичної відповідальності як правового феномену пояснюється, зокрема, зростанням значення людини, особи, громадянина в суспільному житті, розширенням меж свободи, що, в свою чергу, посилює можливості оцінювати свої дії, усвідомлювати міру відповідальності [173, с. 130].

З урахуванням викладеного вважаємо, що сутністю адміністративної відповідальності, головною якістю, що визначає її правову природу і без якої цей феномен правової дійсності не існує, є понесення правопорушником в установлених законом формах і порядку заходів адміністративного стягнення та заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх, які, відповідно до ст. 23 КУпАП, є мірою відповідальності та застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Зміст адміністративної відповідальності, яка виникає внаслідок скоєння адміністративного правопорушення, складають: сукупність матеріальних і процесуальних адміністративно-правових норм, які встановлюють та визначають порядок реалізації адміністративної відповідальності, і правовідносини, які виникають на підставі цих норм під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, суб'єктом адміністративної юрисдикції, завдяки чому реалізується обов'язок особи, винної у вчиненні адміністративного

проступку, перетерпіти передбачені чинним законодавством обмеження матеріального, морального чи організаційного характеру [211, с. 162].

Що стосується поняття адміністративної відповідальності, то, на нашу думку, з врахуванням точок зору інших вчених-адміністративістів, адміністративна відповідальність – це формально закріплений у адміністративно-правових нормах (юридична підстава) різновид ретроспективної юридичної відповідальності – негативної адміністративно-правової реакції держави на порушення як адміністративно-правових норм, так і норм інших галузей права в різних сферах публічного адміністрування, яка виникає з моменту вчинення адміністративного правопорушення (фактична підстава) і знаходить своє відображення у конкретних матеріальних і процесуальних правовідносинах між правопорушником та державою, метою яких є понесення правопорушником в установлених законом формах і порядку заходів адміністративного стягнення, яке є мірою відповідальності та застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [224, с. 178].

Перейдемо до розгляду адміністративних проступків, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи. Як зазначає В.К. Колпаков, загальні характеристики адміністративного проступку містяться, по-перше, у його фактичних ознаках, а по-друге, у його юридичному складі. Вичерпний перелік ознак адміністративного проступку, його онтологію розкрито у ст. 9 КУпАП, де зазначається, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Про склад проступку згадується у ст. 247 КУпАП, де вказується, що за відсутності події і складу адміністративного правопорушення провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю. Встановлення ознак складу проступку є необхідним

для ґносеології самого адміністративного правопорушення (проступку) [126, с.162, 169].

Юридичними підставами адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи ми вважаємо такі статті КУпАП: ст.173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», які передбачені у главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку». Інтегруючою ознакою, що служить критерієм віднесення цих адміністративних правопорушень до категорії насильницьких, є прояви насильства по відношенню до фізичної особи як спосіб їх здійснення. Саме прояв насильства при вчиненні цих правопорушень визначає їх суспільну шкідливість, специфіку властивостей особистості правопорушника та спрямованість заходів запобігання та протидії цим правопорушенням [211, с. 162].

Розглянемо структуру складу таких проступків, тобто опис цих діянь у законі, опис ще не вчинюваних, а тільки передбачуваних чи можливих діянь, структуру яких становлять: а) об'єкт; б) об'єктивна сторона; в) суб'єкт; г) суб'єктивна сторона [125, с. 43; 148, с. 354].

Поняття об'єкта складу адміністративних проступків є загальновизнаним у науці адміністративного права, яка визначає його – як суспільні відносини, які складаються в різних галузях діяльності людей і на які спрямоване посягання [127, с. 15-18; 148, с. 354]. Вважаємо, що у зв'язку з цим заслуговують на увагу висновки вчених науки кримінального права, які, посилаючись на погляди відомих українських правознавців, фахівців у галузі кримінального права – академіка Національної академії правових наук П.С. Матишевського і професора Є.В. Фесенка, зазначають, що об'єктом злочину мають визнаватися не суспільні відносини, які є лише певною формою наукової абстракції і поняттям яких не можуть охоплюватися особисті блага людини, а конкретні людські, суспільні або

державні цінності, блага, інтереси, що існують у певному порядку у відносинах між людьми у суспільстві. Держава за допомогою права повинна охороняти найбільшу цінність суспільства – людину, щодо якої існує в суспільстві певний порядок відносин з іншими людьми. Порядок – це спосіб існування суспільних відносин, а злочини змінюють спосіб існування суспільних відносин, а не самі відносини [139, с. 102-104].

Враховуючи висновки вчених науки з кримінального права щодо об'єкта злочину, вважаємо, що об'єктом адміністративного проступку є порядок суспільних відносин, який охороняється нормами адміністративного права і на порушення якого він спрямований. Розміщення складів адміністративних проступків, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи у главі 14 КУпАП, свідчить про те, що їх родовим об'єктом є порядок суспільних відносин у сфері громадського порядку й громадської безпеки.

Законодавець, вказуючи на громадський порядок і громадську безпеку як об'єкти посягань адміністративних проступків, не дає законодавчого трактування цих понять, тому потрібно дослідити поняття «громадський порядок» і «громадська безпека».

Так, В.П. Нагребельний зазначає, що громадський порядок – це «урегульована правовими та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, поважання честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі» [333, с. 639]. Аналогічної думки дотримується і дослідник громадського порядку та громадської безпеки О.Ю. Прокопенко, який визначає громадський порядок як врегульовану правовими та іншими соціальними нормами частину суспільних відносин, які складають режим життєдіяльності населення, забезпечують недоторканність життя, здоров'я і гідності громадян, їхньої власності та нормальну діяльність установ, підприємств організацій, посадових осіб і громадян [261, с. 193].

Вчений – дослідник кримінально караного хуліганства В.В. Налуцишин, аналізуючи юридичні ознаки громадського порядку як соціального феномену,

дійшов висновку, що під громадським порядком, в основі якого лежить громадський спокій, слід розуміти забезпечення спокійних умов праці, іншої громадсько-корисної діяльності, відпочинку та побуту людей, громадської моралі тощо [184, с. 261-263].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який проіснував з жовтня 2010 року до грудня 2017 року і був ліквідований у зв'язку з утворенням нового Верховного Суду, визначав громадський порядок «... як стан суспільних відносин, що виник, сформувався, змінюється та існує під впливом дії правових норм (значною мірою), моральних засад, звичаїв, етичних правил, традицій, інших позаюридичних чинників і знаходить свій вияв (відображається) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного, у нормальному функціонуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, різних установ, організацій, громадських об'єднань, інших інституцій, які займаються корисною суспільною діяльністю» [98, с. 67].

Вважаємо, що метою встановлення та забезпечення громадського порядку є захист людських прав і свобод – життя, здоров'я, честі та гідності громадян, забезпечення безпечності громадського спокою, створення сприятливих умов для нормального функціонування державних та громадських організацій, виховання свідомого громадянина з ціннісним ставленням до суспільства і держави [210, с. 175]. Детально невід'ємні права і свободи, які мають усі люди, викладені у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, у ст. 28 якої зазначено, що «кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені» [85].

Дотримання громадського порядку викликає необхідність захисту від будь-якої небезпеки членів суспільства, тобто забезпечення громадської безпеки як системи суспільних відносин, що забезпечують відсутність небезпеки

насильницького заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особистості, суспільства, і гарантуючих їхню стійкість і надійність [93, с. 80]. Громадська безпека розглядається як стан захищеності духовних та матеріальних цінностей суспільства, встановленого порядку діяльності державних і громадських організацій, охорони прав і свобод людини і громадянина, усього суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз, який забезпечує умови для нормальної життєдіяльності та розвитку [311, с. 95].

Ми розділяємо точку зору вчених, які стверджують, що громадський порядок і громадська безпека є самостійними юридичними категоріями, тісно пов'язаними та взаємообумовленими [261, с. 197].

Потрібно також зазначити, що у п. 1 ст. Закону України «Про Національну поліцію» законодавець вживає терміни «публічна безпека і порядок», що, на нашу думку, узагальнює і підкреслює основне призначення Національної поліції – служіння суспільству.

Кваліфікувати адміністративні проступки, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи, дає змогу виокремлення безпосереднього об'єкта цих проступків, тому розглянемо безпосередні об'єкти проступків, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи.

Першим проступком глави 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку», КУпАП є дрібне хуліганство, відповідальність за яке передбачена ст. 173. Безпосереднім об'єктом дрібного хуліганства у ст. 173 КУпАП називається громадський порядок і спокій громадян. Дослідниця адміністративно-правової протидії дрібному хуліганству Л.М. Волкова у своїй кандидатській дисертації визначає безпосередній об'єкт дрібного хуліганства як суспільні відносини, що охороняються нормами адміністративного права, щодо забезпечення громадського порядку, громадського спокою, недоторканності майна, честі та гідності особи [37, с. 54]. На нашу думку, забезпечення громадського спокою, недоторканності майна, честі та гідності особи є складовими поняття громадського порядку, охоплюються поняттям «громадський порядок». При цьому вважаємо, що громадський порядок як

система суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, поважання честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі порушується не тільки хуліганськими діями, а й іншими правопорушеннями.

Саме тому цілком слушним вбачається твердження В.В. Налуцишина, який, спираючись на точку зору відомого українського науковця-криміналіста, фахівця з порівняльного кримінального права С.С. Яценка і враховуючи власні результати дослідження кримінально караного хуліганства, стверджує, що це правопорушення спрямоване не проти громадського порядку як складової правопорядку, а саме проти «громадського спокою» [183, с. 246]. Безпосереднім об'єктом хуліганства В.В. Налуцишин, вважає громадський спокій – складову громадського порядку, що є тією соціальною цінністю, яка потерпає від заподіяння шкоди честі, гідності, здоров'ю людини, власності, довкіллю [182, с. 6].

На наш погляд, громадський спокій – це сприятливі зовнішні умови життєдіяльності людей у суспільстві – процесу їх існування, саморозвитку та реалізації громадянських прав і свобод відповідно до їх життєвих потреб, здібностей і можливостей, що, в свою чергу, сприяє формуванню та розвитку суспільства, держави.

Отже, безпосередній об'єкт дрібного хуліганства - громадський спокій як соціальна цінність, яка входить до сфери публічних інтересів і потерпає від заподіяння шкоди його складовим елементам – безпечному існуванню, саморозвитку і самореалізації громадян, їхнім правам і свободам, здоров'ю, честі та гідності, власності і довкіллю [210, с. 177].

Об'єктивна сторона складу адміністративного проступку – це зовнішній прояв суспільно-шкідливого посягання. Об'єктивна сторона характеризує суспільну шкідливість проступку і містить основні та факультативні ознаки. До провідної, основної ознаки відносять адміністративно-правове діяння (дія або бездіяльність). До факультативних ознак належать: а) шкідливі наслідки діяння; б) причинний зв'язок між протиправним діянням та наслідками; в) час; г) місце;

д) знаряддя; е) способи та засоби вчинення проступку [148, с. 356-357].

Об'єктивною стороною дрібного хуліганства, відповідно до ч. 1 ст. 173 КУпАП, є нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян. Тобто об'єктивна сторона дрібного хуліганства проявляється в активних, суспільно шкідливих діях осіб, що порушують громадський спокій. У контексті досліджуваної проблеми нас цікавить така форма дрібного хуліганства, як образливе чіпляння до громадян. Закон не деталізує це поняття і не зазначає конкретних дій, які можна розцінювати як образливе чіпляння до громадян. Л.М.Волкова під поняттям «образливе чіпляння до громадян» розуміє аморальну поведінку, що принижує честь і гідність громадян [37, с. 62]. Це може бути: настирне приставання до громадян з непристойними розмовами, зривання з громадян головних уборів, спроби обняти, поцілувати незнайому людину [272, с.31].

Ми вважаємо, що така форма дрібного хуліганства, як «образливе чіпляння до громадян», є проявом фізичного насильства до іншої особи [210, с. 176], яке, як зазначає дослідниця кримінального насильства Л.О. Сердюк, характеризується різноманітними рухами, діями суб'єкта правопорушення, спрямованими проти особи, наприклад: штовхання; хапання за одяг; насильницьке утримання за руки; застосуванням больових прийомів з використанням знань з анатомії людини; приставання на вулиці; насильницьке вторгнення в громадські місця всупереч забороні певних осіб, покликаних слідкувати за порядком та ін., а також заподіяною моральною та матеріальною шкодою (обсипання, оббризування брудом, плювки на одяг тощо). Як стверджують вчені – дослідники насильства, ним теж охоплюється такі дії, як: обмеження свободи, волевиявлення і дій особи [97, с. 70; 279, с. 51].

«Образливе чіпляння до громадян характеризується зухвалими, нав'язливими діями хулігана, який завдає моральної чи фізичної шкоди іншій особі, незважаючи на протидію потерпілого. Хулігану властива злісність проявів,

їх багаторазова повторюваність, несумісна з моральними засадами потерпілого, якого подібні дії ображають і принижують» – зазначає В.К. Колпаков [4, с. 474].

Підтвердженням того, що такі хуліганські дії, як «образливе чіпляння до громадян», носять насильницький характер, є також висновки В.В. Налуцишина, який стверджує, що хуліганство грубо порушує спокій громадян, завдає шкоди честі, гідності й недоторканості особи, пов'язане з публічною образою, нанесенням побоїв, пошкодженням або знищенням чужого майна, перешкоджанням нормальній роботі підприємств, установ та організацій. Основа цих дій – психофізичне насильство, яке є домінуючим при вчиненні кваліфікованих видів хуліганства [183, с. 247].

Безумовно, різниця між кримінально караним хуліганством і дрібним хуліганством, за яке передбачено адміністративну відповідальність, полягає у рівні громадської безпеки хуліганських дій, але ніхто не заперечує, що це різновиди єдиного поняття – хуліганства. Розмежування цих правопорушень здійснюється за об'єктивною стороною [275, с. 6]. Так, у п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» зазначено, що для відмежування кримінально караного хуліганства від дрібного слід виходити з того, що відповідно до ч. 1 ст. 296 КК хуліганство – це умисне грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Якщо таке порушення не супроводжувалося особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст. 173 КпАП [259].

Хуліганські дії можуть проявлятися у словесних інформаційних проявах, які викликають у потерпілого, так і в інших осіб, відчуття страху, небезпеки своїм інтересам та переростають у фізичне насильство. Такі дії викликають стурбованість, пригнічений стан, відчуття страху як за своє здоров'я і життя, так і своїх рідних, близьких [180, с. 305]. Тобто шкідливими наслідками дрібного хуліганства можуть бути моральна, фізична, матеріальна та інша шкода, яку заподіює правопорушник потерпілим, іншим особам.

Так, при розгляді справи № 581/127/20 19 лютого 2020 року суддя Липоводолинського районного суду Сумської області Д.В. Бутенко, розглянувши у відкритому судовому засіданні матеріали, які надійшли від Липоводолинського ВП ГУНП в Сумській області, про притягнення до адміністративної відповідальності громадянина України А., дійшов висновку, що своїми діями громадянин України А. вчинив дрібне хуліганство, оскільки у громадському місці безпричинно погрожував фізичною розправою на адресу фізичної особи (потерпілого), демонструючи та прикладаючи предмет, зовні схожий на ніж, до тіла потерпілого, в присутності інших осіб, порушивши громадський порядок та спокій громадян. На підставі викладеного суддя постановив накласти на громадянина України А. адміністративне стягнення, передбачене статтею 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, у виді штрафу в розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 85 грн. 00коп. (вісімдесят п'ять гривень) [208].

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони дрібного хуліганства є місце його скоєння, а саме – громадське місце, яке, відповідно до ст. 1 закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», визначається як частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони [246].

Факт вчинення дій, передбачений диспозицією ст. 173 КУпАП, вважається закінченим проступком, незалежно від того, які наслідки настали, тому склад адміністративного проступку, передбачений цією статтею має формальний характер.

Суб'єктом складу адміністративного проступку, передбаченого ст. 173 КпАП, є фізична особа, яка на момент вчинення адміністративного проступку досягла шістнадцятирічного віку. До неповнолітніх осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, з урахуванням вчиненого проступку та особи правопорушника, можуть бути застосовані такі заходи впливу, як: 1) зобов'язання

публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; 2) попередження; 3) догана або суворя догана; 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання (ст. 113 КУпАП).

У разі вчинення дрібного хуліганства неповнолітніми віком від 14 до 16 років до адміністративної відповідальності притягаються їх батьки або особи, що їх замінюють, шляхом накладення на них штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 184 КУпАП).

Наступною ознакою суб'єкта дрібного хуліганства є осудність особи. У ст.20 КУпАП визначено поняття неосудності, тобто неможливості особи під час вчинення протиправного діяння усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. Вік і осудність є загальними ознаками суб'єкта правопорушення, до якого застосовуються адміністративні санкції.

Суб'єктивна сторона правопорушення (проступку) у науці адміністративного права визначається як сукупність ознак, які характеризують психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння та його наслідків. Такими ознаками визнаються: вина, мета і мотив діяння, причому головним завданням аналізу суб'єктивної сторони складу адміністративного проступку є встановлення вини. Мета і мотив є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу адміністративного проступку [4, с. 72-73].

Суб'єктивна сторона дрібного хуліганства характеризується умисною формою вини, коли особа при вчиненні адміністративного проступку усвідомлює, що її дії протиправні і мають суспільно шкідливий характер, передбачає, що в результаті їх здійснення буде порушений громадський спокій, і прагне або свідомо допускає настання суспільно-шкідливих наслідків.

Питання про вид умислу (прямий або прямий і непрямий) при вчиненні дрібного хуліганства має дискусійний характер. Окремі вчені передбачають можливість вчинення хуліганства як з прямим, так і з непрямим умислом.

Зокрема, по відношенню до громадського порядку, вина характеризується прямим умислом, а по відношенню до особи, здоров'я, власності – може проявлятися як у вигляді прямого, так і непрямого умислу [16, с. 107].

На нашу думку, дрібне хуліганство вчинюється лише з прямим умислом, оскільки особа при вчиненні цього адміністративного проступку передбачає, що в результаті здійснення її дій буде порушений громадський спокій, усвідомлює, що її дії протиправні та мають суспільно шкідливий характер і бажає настання суспільно-шкідливих наслідків [210, с. 177].

Про те, що дрібне хуліганство може бути вчинене лише з прямим умислом, а вчинення дрібного хуліганства з необережності є неможливим, стверджує у своїй кандидатській дисертації Л.В. Волкова, яка зазначає, що «... правопорушник, як правило, усвідомлює, що своїми діями він порушує громадський порядок, і бажає вчинити їх, виразивши при цьому неповагу до суспільства і правил, що в ньому існують, протиставивши себе суспільству» [37, с. 77].

Елементом суб'єктивної сторони дрібного хуліганства є також мотив, який досить ґрунтовно і змістовно означив відомий український вчений С.С. Яценко: «... мотив явної неповаги до суспільства, який характеризується усвідомленим спонуканням зневажливого ставлення до громадського порядку, ігноруванням існуючих у суспільстві елементарних правил поведінки, моральності, добропристойності. Таке ставлення проявляється в поступках особи, стає відкрито вираженим, очевидним як для самого винного, так і для інших осіб» [189, с. 610].

Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Спонуки вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони, здебільшого, позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнужданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки [98, с. 67-68]. Це можуть бути різні аморальні спонукання, які викликають у правопорушника намір порушити громадський спокій – продемонструвати свою перевагу над іншими шляхом самоствердження, неповага

до оточення, зневажливе ставлення до іншої людини, демонстрація сили, знущання над слабшим тощо.

Метою правопорушника в таких випадках є намір досягти своїх особистих злочинних інтересів, але здійснюються вони у такий спосіб, який явно як для нього самого, так і для очевидців інакше як хуліганством не може розцінюватися.

Усі елементи складу адміністративного проступку створюють склад правопорушення, їх встановлення і доведеність є підставою для застосування передбачених правовою нормою адміністративних санкцій.

Санкція ст. 173 КУпАП за здійснення дрібного хуліганства передбачає накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Другим проступком глави 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку» КУпАП, є ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».

Насильство у сім'ї є трагедією для багатьох людей, воно руйнує сім'ю як соціальний інститут, створює умови та нерідко передуює вчиненню в подальшому злочинів проти життя, здоров'я і безпеки людини, порушує стабільність суспільства в цілому [214, с. 57]. Як зазначають дослідники, домашнє насильство – це не разовий акт, а продовжуваний процес стосунків кривдника і потерпілого. Якщо насильство в сім'ї відбулося хоча б один раз, то воно обов'язково повториться. Це насильство між особами, які, як правило, залежні одна від одної. Найчастіше домашнє насильство замовчується і приховується обома сторонами від оточення [177, с. 34].

У прийнятому 1 липня 2021 р. Законі України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою

статі» статтю 173-2 КУпАП викладено у такій редакції: Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення, -

тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до десяти діб.

Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, -

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

До ознак, які характеризують домашнє насильство, ст. 173-2 КУпАП додатково додає поняття «стать», яке означає біологічні особливості диференціації індивідів, характеризує генетичну належність індивіда до однієї з двох категорій. Традиційно поняття статі використовували для визначення морфологічних (особливої біологічної організації) і фізіологічних (функціональних) відмінностей [199, с. 119, 122].

Законодавча дефініція повинна відображати суттєві ознаки поняття, давати вичерпне тлумачення, оскільки чіткі, однозначні та зрозумілі формулювання закону будуть сприяти ефективному його застосуванню. Тому ми вважаємо за

необхідно доповнити визначення домашнього насильства та його форм у ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення такою суттєвою, загальною для усіх проявів протиправного насильства по відношенню до фізичної особи, ознакою, як вчинення цього діяння проти волі постраждалого (постраждалої) [223, с. 76].

Безпосереднім об'єктом правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, дослідниця цього правопорушення Т.В. Хуторянська визначає суспільні відносини у сфері захисту прав громадян [317]. Дотримується цієї думки у своєму навчальному посібнику і О.Д. Коломоєць [121, с. 75].

На нашу думку, безпосереднім об'єктом правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, є права члена сім'ї на життя, здоров'я, честь і гідність, особисту недоторканість і його основоположні свободи, які забезпечують реалізацію цих прав, оскільки, вважаємо, що людські права та свободи неподільні і є невід'ємною властивістю людини, яка може реалізувати свої права тільки в умовах свободи. Як зазначає академік НАПрН України П.М. Рабінович, права людини – це певні можливості людини, які необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів. І тільки категорія можливості (свободи) дозволяє найбільш адекватно відобразити саме онтологічну соціальну сутність основоположних прав людини [263, с. 12-13]. Підтверджують нашу точку зору й результати дослідження таких міжнародних документів, як Загальна декларація прав людини і Хартія основоположних прав Європейського Союзу, вченим С.П. Добрянським, який відмічає, що ці документи закріплюють спільні засади щодо розуміння природи основоположних прав та свобод людини, гідності як фундаменту прав та свобод людини, а також неподільності прав та свобод людини як їх іманентної властивості [75, с. 86].

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, як зовнішній прояв суспільно-шкідливого посягання, реалізується в сімейному оточенні стосовно членів сім'ї, передбачає вчинення двох основних груп діянь: 1) вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі; 2) невиконання

термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення.

Як бачимо, об'єктивна сторона насильницьких дій правопорушника щодо іншого члена сім'ї проявляється в умисному вчиненні будь-якого діяння (дій або бездіяльності) насильницького характеру й умисного вчинення бездіяльності у випадках невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування у разі його винесення.

Переважно випадки вчинення домашнього насильства здійснюються у формі протиправних дій, рідше – у формі бездіяльності [222, с. 45]. У ст. 173-2 КУпАП перераховано такі форми насильства: діяння фізичного, психологічного чи економічного характеру. Як ми вже зазначали, саме діяльнісний аспект насильства найбільш глибоко характеризує психолого-правова інтерпретація дефініції «агресія» – атакуючі, напористі, нав'язливі дії; поведінка особи, яка заподіює шкоду або збитки оточенню. Спираючись на теорію насильства Йохана Галтунга, можна зробити висновок, що це пряме насильство, яке має характер події та виражається у діянні, яке ускладнює задоволення основних потреб людини – у виживанні, благополуччі, ідентичності і свободі [223, с. 76].

Загальне поняття фізичного насильства міститься у п. 17 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію насильству», але, безумовно, під дію ст.173-2 КУпАП підпадають такі види фізичного насильства, які не тягнуть за собою кримінальної відповідальності.

Притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення фізичного насильства, передбаченого ст. 172-3 КУпАП можливе лише у разі, коли один член сім'ї своїми діями не спричинив тілесних ушкоджень іншому члену сім'ї. До таких дій можуть бути віднесені: удари по обличчю (ляпаси), штовхання, удари ногами, брутальне хватання, нанесення подряпин, відкидання потерпілої особи вбік або додолу, кидання в потерпілу особу предметів, смикання за волосся або

його викидання, викручування рук, перешкоджання вільному пересуванню, примус вживати алкогольні напої або наркотичні речовини, створення ситуацій, що несуть ризик чи загрозу життю і здоров'ю тощо [176, с. 99].

Психологічним насильством у ст. 173-2 КУпАП називаються «погрози, образи чи переслідування, внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого». Більш детальне визначення психологічного насильства надається у п. 14 ст. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де зазначено, що психологічне насильство – це «форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші дії, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи».

Так, у справі № 274/2052/20, провадження № 3/0274/1205/20 від 26 березня 2020 року, суддя Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області Т.М.Вдовиченко, розглянувши матеріали, які надійшли з Бердичівського ВП ГУНП в Житомирській області, про притягнення до адміністративної відповідальності жінки, яка майже кожного дня, у період з 14 по 26 лютого 2020 року кричала та ображала нецензурною лайкою свою матір, встановив, що жінка вчиняла домашнє насильство в сім'ї, кричала та ображала нецензурною лайкою свою матір, внаслідок чого могла бути завдана шкода її психічному здоров'ю. За результатом розгляду вказаних протоколів судом прийнято рішення про те, що провина жінки у повній мірі доведена як матеріалами протоколів, так і її, а також свідків поясненнями, та призначив адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 170 грн. [107].

«Словесні образи», «погрози», «переслідування», «залякування» О.Д.Коломоець називає основними законодавчо зазначеними проявами психічного насильства, до яких, крім вище названих, можна віднести образу

жестами; критику дій, думок потерпілого; образи родичів, друзів потерпілого з метою його приниження; знищення, пошкодження особистих речей потерпілого члена сім'ї, які представляють для нього цінність та ін. [121, с. 78-80].

Ми поділяємо точку зору дослідників психологічного домашнього насильства К.А. Гусєвої і І.А. Горбач-Кудрі, які стверджують, що, на відміну від звичайного міжособистісного конфлікту, психологічне домашнє насильство, як адміністративне правопорушення, має продовжуваний характер, складається з низки ідентичних проступків, що вчиняється неодноразово тими ж членами сім'ї з однаковою метою, формою вини, і за своєю природою обов'язково завдає моральну шкоду іншому члену сім'ї [68, с. 324-235].

У широкому розумінні шкода – це втрати або зменшення майнових або немайнових благ, яких зазнала особа внаслідок противоправних дій або бездіяльності інших осіб. У п. 3 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року зазначається, що під моральною шкодою фізичній особі слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних їй незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточенням, при настанні інших негативних наслідків [258].

Економічне насильство у п.4 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію насильству» визначається як «форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру». Ми вважаємо, що вказані діяння

є умисним позбавленням чи обмеженням членів сім'ї можливості реалізації своїх особистих немайнових і майнових прав, які на національному рівні гарантуються і захищаються Конституцією України, нормами Цивільного і Сімейного кодексів України.

До факультативних ознак об'єктивної сторони правопорушення належить причинно-наслідковий зв'язок між діянням (причиною) і суспільно-шкідливими наслідками [148, с. 357]. У ст. 173-2 КУпАП завдання шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого не є обов'язковим, тобто це правопорушення з формальним складом.

Один із видів протиправної бездіяльності, як об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, є невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої винесено. Запровадження термінового заборонного припису стосовно кривдника – важливе нововведення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Відповідно до п. 16 ст. 1, п. 1 ст. 24 Закону терміновий заборонний припис стосовно кривдника – спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства. У п.п. 2, 3 ст. 25 зазначеного закону зазначається, що терміновий заборонний припис може містити такі заходи: 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Заборонний припис виноситься за заявою постраждалої особи, а також з власної ініціативи працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків (строком до 10 діб). Він вручається кривднику, а його копія – постраждалій особі

або її представнику. Дія такого припису припиняється у разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні.

Суб'єкта складу адміністративного проступку, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, у статті законодавець конкретно не називає, однак, згідно зі змістом ст.ст.12, 20 КУпАП, це – деліктоздатна фізична особа, яка досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. Ст. 173-2 КУпАП передбачає вчинення насильства у сім'ї, тому логічним є те, що його вчиняє член сім'ї. Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 03.06.1999 р. № 5-рп/99, справа № 1-8/99 про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї», під членом сім'ї треба розуміти особу, що перебуває з іншим суб'єктом у правовідносинах, природа яких визначається: кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами; постійним проживанням і веденням з ним спільного господарства. До кола членів сім'ї належать його дружина (чоловік), їх діти і батьки. Діти є членами сім'ї незалежно від того, чи є це діти будь-кого з подружжя, спільні або усиновлені, народжені у шлюбі або позашлюбні. Членами сім'ї можуть бути визнані й інші особи за умов постійного проживання і ведення з ним спільного господарства, тобто й інші родичі або особи, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші) [292].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у п.п. 1,6 ст. 1 особу, яка вчинила домашнє насильство, називає кривдником, а особу, яка не досягла 18 років і вчинила домашнє насильство – дитина-кривдник. Повний перелік родичів та інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання осіб, на які розповсюджується дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, визначається у ст. 3. Отже, суб'єкт правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, має ознаки спеціального суб'єкта, оскільки для нього законом встановлено особливі відзнаки – перебуває з іншим суб'єктом у правовідносинах,

природа яких визначається: кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами; постійним проживанням і веденням з ним спільного господарства. Але з метою уникнення неоднозначного трактування ст. 173-2 КУпАП вважаємо необхідним конкретно дати визначення суб'єкта правопорушення, передбаченого цією статтею.

Суб'єктивна сторона дій особи, яка вчиняє домашнє насильство, передбачене ст. 173-2 КУпАП, характеризується виною у формі умислу. Відповідно до ст. 10 КУпАП, адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків. Тобто наявність сукупності інтелектуальних (особа розуміє протиправний характер своєї діяльності) і вольових моментів (бажає настання шкідливих наслідків або свідомо їх допускає) складає зміст вини. Як зазначає О.Г. Стрельченко, при здійсненні формальних складів правопорушень умисел полягає в усвідомленні протиправності дій і бажанні їх вчинити (у навмисності протиправного поведження) [295, с. 142-143].

Невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування у разі його винесення передбачає умисну бездіяльність.

Санкція ст. 173-2 КУпАП передбачає накладення трьох видів стягнень – штраф, громадські роботи та адміністративний арешт. Цілком слушною вбачається пропозиція вчених, які вважають, що такий спеціальний захід протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника, передбачений ст. 173-2 КУпАП і п. 16 ст. 1, п. 1 ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», за своєю суттю є видом адміністративного стягнення, і пропонують цей спеціальний захід разом з іншими спеціальними заходами, перерахованими в зазначеному законі, кваліфікувати як спеціальні норми, які передбачають адміністративну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї.

Останнім часом серед вчених-адміністративістів поширюється думка про існування позитивних санкцій (заохочення за дотримання правових норм, зменшення штрафів, скорочення строків відбування відповідальності). Тому, на нашу думку, заслуговує уваги точка зору вченої І.В. Болокан, яка вважає, що термін «санкція» як третій елемент структури правової норми, який передбачає несприятливі наслідки для особи, яка здійснила правопорушення, змінити більш нейтральним для сприйняття терміном «стимул», що є родовим і інтегративним поняттям по відношенню до понять «заохочення», «стимул», «пільга», «примус», «переконання», «покарання» [27, с. 40-41]. Аналогічної думки дотримується і вчений А.Ю. Кондратьєв, який зазначає, що «... елементом структури норми адміністративного права є саме стимул, який, у свою чергу (залежно від характеру правового впливу), поділяється на заохочення та санкції» [130, с. 87].

Третім проступком глави 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку» КУпАП є булінг – (цькування) учасника освітнього процесу, відповідальність за яке передбачена ст.173-4.

Проблемі булінгу почали приділяти увагу ще у 1970-х роках минулого століття, коли скандинавські вчені першими почали регулярно й цілеспрямовано досліджувати прояви систематичної та довготривалої агресії серед учнівської молоді і які визначили це явище поняттям «булінг» (від англ. bullying – залякування, цькування, здирання). З 1980 років з дослідницькою групою Норвегії почали співпрацювати вчені з інших країн – Великобританії, Австралії та Японії. На початку 1990-х років теоретичні засади булінгу почали вивчатися у США, де розроблена норвезьким психологом Д. Ольвеусом модель булінгу в освітньому середовищі послужила основою подальшого вивчення цього явища [62, с. 46; 151, с. 34].

Схильність до булінгу починає проявлятися у підлітковому віці, коли основною сферою спілкування дітей є школа – освітнє середовище, яке забезпечує процес становлення та розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дітей, формування їх особистості. За даними оприлюдненого у 2018 році звіту ЮНІСЕФ

(Дитячого фонду ООН – спеціалізованої структури ООН, яка є світовим лідером із захисту прав та інтересів дітей), кожний другий учень або учениця віком від 13 до 15 років – приблизно 150 мільйонів дітей у світі – повідомляють, що зазнавали насильства з боку однолітків у школах або поблизу школи. Більше третини учнів віком від 13 до 15 років, у світі зазнають булінгу (цькування), і приблизно така ж частка дітей опиняються втягнутими у бійки [141]. Як зазначили у Міністерстві юстиції України з посиланням на дані дослідження UNICEF, в Україні у 2017 р. 67% дітей стикалися з булінгом (були жертвою або свідком), а 40% постраждалих від цькування взагалі ні з ким не ділилися проблемою і не зверталися за допомогою, 25% – говорили про це не з дорослими (з другом чи братом/сестрою). З тих, хто мовчать, – 40% соромляться про це говорити, а 22% вважають, що це нормальне явище [140].

Одна з перших дослідниць булінгу в Україні О.М. Ожійова вважає, що булінг це навмисне, яке не має характеру самозахисту і не є санкціонованим нормативно-правовими актами держави, довготривале (повторюване) фізичне чи психологічне насильство з боку індивіда чи групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) перед індивідом, і яке відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою. Вчена виділяє такі основні ознаки булінгу: здійснюється навмисно; не має характеру самозахисту; не є окремим актом, а тривалим процесом; спричиняє фізичну чи психологічну шкоду жертві; булер – той, хто вчиняє булінг, має певні переваги; відбувається переважно в організованих колективах; здійснюється з певною метою; порушує права і свободи (дії булера не є санкціонованими нормативно-правовими актами) [191, с. 159-160]. Аналогічної думки дотримуються Г.В.Коваль, Г.О. Алексеєнко, які визначають булінг як умисне, що не має характеру самозахисту й не санкціоноване нормативно-правовими актами держави тривале (повторне) фізичне або психологічне насильство з боку індивіда або групи, яка має певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) щодо іншого індивіда, яке відбувається переважно в організованих колективах із

певною особистою метою (наприклад, бажання заслужити авторитет в однолітків) [109, с. 8].

У зв'язку з визнанням того факту, що булінг це не тільки складне соціально-педагогічне і психологічне явище, а й насильство, 18 грудня 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який набув чинності 19 січня 2019 року [227]. Відповідно до цього Закону КУпАП доповнено статтею 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», а стаття 1 Закону України «Про освіту» доповнена п. 3-1), в якому, крім аналогічного, як і в КУпАП, визначення, названо типові ознаки булінгу: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [249].

Про дію Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» свідчить статистика судових рішень, підготовлена Мін'юстом. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, станом на 09.12.2019 р. суди розглянули 316 справ про булінг (станом на 09 грудня 2019 року), з яких у 123 справах (40%) винесено рішення про накладення стягнення:

- у 103 випадках (84%) – штраф (найчастіше на матір дитини);
- у 10 випадках (8%) – громадські роботи (які, на думку суддів, рідко призначаються, оскільки не є ефективними);
- у 9 випадках – попередження, яке не передбачено в санкції статті;
- в 1 випадку – зобов'язання публічно вибачитися.

Окрім того, 88 справ (28% від загальної їх кількості) відправлено на доопрацювання до органів Національної поліції, 84 справи (26%) було закрито за відсутністю складу правопорушення або у зв'язку із закінченням строку позовної давності, у 21 справі (6%) суд обмежився усним зауваженням [197].

Об'єкт булінгу. Відповідно ч. 1 ст. 3, ч.1 ст. 28 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

У ч. 1 ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року зазначається, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Відповідно до положень ст. 1 цього закону, дитиною вважається особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [250].

Чесць і гідність – це найвищі соціальні цінності (їх спільна властивість) людини, які є її природним правом, похідними від природи самої людини. Визначення честі й гідності через поняття «найвища соціальна цінність» служать свого роду гарантом бережного й поважливого ставлення до їх носія й виразом їх особливого правового статусу, що цілком логічно передбачає особливий юридичний режим їх використання й охорони [13, с. 55-57].

Чесць – це суспільна оцінка особистості, визнання іншими заслуг особистості перед людьми, її соціальної цінності, міра соціальних, духовних якостей громадянина як члена суспільства, яка залежить від самого громадянина, так, як формується на підставі його поведінки, вчинків, ставлення до інтересів суспільства, держави, колективу, інших людей. Чесць – це суспільний критерій особистості [164, с. 31-32; 267, с. 75].

Гідність ще з античних часів розглядалася як особливе моральне ставлення людини до самої себе та ставлення до неї з боку суспільства, що визнає її соціальну цінність. Право людини на повагу її гідності – це правова можливість особи реалізувати свою моральну сутність. Органічною складовою захисту гідності є право на свободу і особисту недоторканність, яке включає не тільки

фізичну, а й психологічну її недоторканність. Повага і захист гідності людини є умовою забезпечення її прав і, навпаки. [51, с. 163-165, 169].

Тому ми вважаємо, що об'єктом складу правопорушення, передбаченого ст.173-4 КУпАП, є права учасника освітнього процесу на життя, здоров'я, честь і гідність, особисту недоторканність і його основоположні свободи, що забезпечують реалізацію цих прав.

Об'єктивна сторона – діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Засобом насильницького впливу може бути й повна відсутність будь-яких контактів учасників освітнього процесу: бойкотування; уникання або виключення взагалі зі спілкування, ізоляція.

Особливість об'єктивної сторони булінгу полягає в тому, що це діяння не є окремим актом прояву насильства кривдником (булером) стосовно потерпілого (жертви булінгу), а проявляється неодноразово, систематично, продовжується у часі, має довготривалий характер.

Виходячи зі змісту ст. 173-4 КУпАП, булінг відбувається переважно в закладах загальної середньої освіти. Посилаючись на праці західних дослідників, українські вчені стверджують, що шкільний булінг має дві основні форми:

1) фізична – умисні поштовхи, удари, стусани, побої, спричинення підніжок та інших дій, що можуть призвести до порушення здоров'я учасника навчального процесу, приниження його честі та гідності, нанесення інших тілесних ушкоджень. До цієї форми можна віднести сексуальний булінг – дії сексуального характеру, до яких можна віднести: торкання, обійми сексуального характеру; смикання нижньої білизни тощо;

2) психологічна – насильство пов'язане з дією на психіку, яке завдає психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування залякування, створює напружену атмосферу для навчання. До цієї форми можна

віднести: вербальний булінг – знущання або залякування за допомогою образливих слів, образливих жестів або дії; соціальний булінг – насильство із застосуванням тактики ізоляції, бойкоту, ігнорування, що характеризується створенням ворожої або образливої обстановки серед учасників навчального процесу та завдає або може завдати шкоди психічному здоров'ю потерпілого; кібербулінг – віртуальне насильство з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо, за допомогою яких знімаються бійки, знущання із подальшою демонстрацією таких відео в кіберпросторі [62, с. 47; 158, с. 140-141; 179, с. 7; 191, с. 161; 336, с. 271].

Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП, є учасник освітнього процесу, причому у статті конкретно вказується на обов'язкового учасника освітнього процесу, стосовно якого вчиняється булінг і який вчиняє насильство стосовно інших учасників освітнього процесу – це малолітня чи неповнолітня особа.

Відповідно до п. 1 ст. 31 п. 1 ст. 32 ЦКУ, малолітньою особою вважається фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років, а неповнолітньою – фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [318]. Учасниками освітнього процесу, згідно із ст. 52 Закону України «Про освіту», є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу в порядку, що встановлюється закладом освіти [249].

Тобто суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП, може бути:

а) будь-який учасник освітнього процесу - здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу в порядку, що встановлюється закладом освіти, який вчиняє булінг стосовно здобувача освіти – малолітньої

особи (яка не досягла 14 років) чи неповнолітньої особи (віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років);

б) здобувач освіти – малолітня особа (яка не досягла 14 років) чи неповнолітня особа (віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років), яка вчиняє булінг стосовно інших учасників освітнього процесу.

Безумовно, основні суб'єкти булінгу – це малолітні чи неповнолітні особи - здобувачі освіти. За даними координатора проєктів та правозахисних програм Офісу регіонального розвитку А. Пазичука, який у 2019 році підсумував пів року дії в Україні так званого антибулінгового законодавства, основна вікова категорія, яка страждає від булінгу, – це неповнолітні (14–18 років). Потім – діти до 14 років. І лише є одна справа, у якій потерпілим був вчитель. Ідеться про розгляд справи Нетішинським судом Хмельницької області, в матеріалах якої встановили, що учень систематично ображав та чинив психологічний тиск на вчителя під час уроків. Підлітка визнали винним у вчиненні булінгу, мати неповнолітнього сплатила штраф у розмірі 850 грн. [198].

Булінг передбачає наявність зовнішніх спостерігачів насильства, які беруть пасивну участь у булінгу, даючи оцінку діям булера та поведінці жертви, чим не тільки підтримують і провокують подальші знущання, а у випадку надання позитивної оцінки діям булера, вчиняють пасивне психологічне насильство [204, с.78-79].

Суб'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП, характеризується умислом, особа, яка вчинила, усвідомлювала протиправний характер свого діяння, передбачала його шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків. Так, дослідниця шкільного булінгу К.М. Плутницька, не виключаючи умисного вчинення булінгу, зазначає, що малолітні чи неповнолітні учасники освітнього процесу, які вчиняють такі дії, хоча й усвідомлюють їх характер, але не завжди розуміють і передбачають наслідки. Таким чином, ознака навмисності стосується самих дій, але не наслідків [204, с. 79].

Булінг вчиняється з особистою метою – бажанням заподіяти потерпілому

фізичну або моральну шкоду, скривдити, викликати у нього страх, деморалізувати, підкорити собі і в такий спосіб домінувати над ним.

Мотивацією булінгу може бути: заздрість, ненависть, помста, самоствердження, нейтралізація суперника, бажання домінувати над іншими, бути у центрі уваги тощо.

Шкода від булінгу – обмеження реалізації права на гідність, приниження особистості, завдання фізичних і психологічних ушкоджень, які мають тривалий ефект і в дорослому віці можуть призвести до ускладнень в сімейних відносинах, неможливості досягти кар'єрного зростання та часто приводять до самогубства. Вчені ВООЗ зазначають, що знущання над дітьми призводить до наступних медичних наслідків: соматичних наслідків – таких, як головний біль, біль у спині та животі; психологічних розладів (депресія, поганий настрій, нервозність, почуття самотності й думки про суїцид); психологічної дезадаптації – неспроможність сформуватися повноцінному індивіду, який би відповідав вимогам суспільства; розвитку стійких моделей асоціальної поведінки, серед яких – агресія, насильство; поширення алкоголізму та наркоманії через замовчування випадків насилля [88, с. 27].

Висновки до розділу 1

На підставі аналізу природи і форм прояву насильства, його фактичних і юридичних ознак, ми вважаємо, що насильство стосовно фізичної особи – це цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування правопорушником сили (фізичне насильство) або погроза її застосування (психічне насильство) до іншої людини з метою заподіяння шкідливих наслідків: обмеження природних прав особистості або її законних прав і свобод, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині поза або всупереч її волі або з використанням її безпорадного стану.

З початку утворення Української СРР її адміністративне законодавство розвивалося разом і під впливом законодавства Радянського Союзу, виступало одним із інструментів правового забезпечення пануючої в той час адміністративно-командної системи. У проєкті Адміністративного кодексу УСРР 1924 року й у Адміністративному кодексі УСРР 1927 року не містилося конкретних правових норм, які б регулювали адміністративну відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, але передбачалася адміністративна відповідальність за такі активні дії, як: примушення до жебракування дітей, залучення жінок до проституції і окремі хуліганські дії, які, в залежності від обставин, набували форм фізичного чи психічного насильства над людиною.

Вважаємо, що адміністративна відповідальність – це формально закріплений у адміністративно-правових нормах (юридична підстава) різновид ретроспективної юридичної відповідальності – негативної адміністративно-правової реакції держави на порушення як адміністративно-правових норм, так і норм інших галузей права в різних сферах публічного адміністрування, яка виникає з моменту вчинення адміністративного правопорушення (фактична підстава), і відображається у конкретних матеріальних і процесуальних правовідносинах між правопорушником і державою, метою яких є понесення правопорушником в установлених законом формах і порядку заходів адміністративного стягнення, яке є мірою відповідальності й застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Правовими підставами адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи ми вважаємо такі статті КУПАП: ст.173 «Дрібне хуліганство»; ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг

(цькування) учасника освітнього процесу», які передбачені у главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку». Інтегруючою ознакою, що служить критерієм віднесення цих адміністративних правопорушень до категорії насильницьких, є прояв насильства стосовно фізичної особи як спосіб їх здійснення.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕДУРНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО ОСІБ, ЩО ВЧИНИЛИ НАСИЛЬСТВО ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

2.1. Підстави адміністративної відповідальності осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи

Системне дослідження адміністративної відповідальності неможливе без визначення підстав її настання, які є однією із складових структури адміністративної відповідальності. Як зазначає відомий український вчений – адміністративіст Є.В. Додін, будь-яка правова санкція, у тому числі й адміністративно-правова, застосовується лише при наявності певної підстави, хоча ні закон, ні підзаконні акти не визначають те, що служить підставою адміністративної відповідальності [76, с. 73].

Правильне визначення та належне обґрунтування підстав настання адміністративної відповідальності має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки від цього залежить можливість, ефективність й обов'язковість реалізації адміністративної відповідальності, забезпечення гарантій дотримання справедливості та законності в процесі розгляду й вирішення справ про адміністративні правопорушення, досягнення мети юридичної відповідальності. Чинне адміністративно-деліктне законодавство, як зазначалося, не містить визначення підстав адміністративної відповідальності, що не сприяє впорядкуванню правозастосовної, зокрема юрисдикційної, діяльності, і, за загальним визнанням науковців, ця «прогалина» потребує усунення, а відповідна дефініція – закріплення в Загальній частині КУпАП [66, с. 130-131].

У побутовому значенні термін «підстава» означає вихідне начало або умову, передумову виникнення та існування певного явища. Академік НАПрН України О.Ф. Скакун визначає підстави юридичної відповідальності як сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою й

обов'язковою і відсутність яких юридичну відповідальність виключає. Вчена також стверджує, що слід розрізняти підстави притягнення до юридичної відповідальності – сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою (фактичною підставою притягнення до юридичної відповідальності є склад правопорушення), і підстави юридичної відповідальності – наявність обставин, що роблять юридичну відповідальність обов'язковою (фактична підстава, нормативна підстава, відсутність підстав для звільнення від відповідальності та процесуальна підстава) [283, с. 701-702].

Отже, поняття підстав настання юридичної, у тому числі й адміністративної відповідальності є комплексним, і складається з нормативно-правової підстави (підстав), фактичної підстави, відсутності підстав для звільнення від відповідальності та процесуальної підстави. Система цих чотирьох підстав і становить єдину юридичну підставу настання адміністративної відповідальності.

В юридичній літературі погляд вчених, які вважають, що для виникнення та притягнення до юридичної відповідальності необхідна лише фактична підстава – наявність правопорушення, називають вузьким (класичним) підходом, а тих вчених, які до підстав юридичної відповідальності відносять фактичну, юридичну і процесуальні підстави, називають прибічниками широкого підходу до визначення підстав юридичної відповідальності [101, с. 41].

Дослідниця загальнотеоретичної характеристики підстав юридичної відповідальності Л.І. Каленіченко, яка підтримує прибічників широкого підходу до підстав юридичної відповідальності, стверджує, що фактичною підставою юридичної відповідальності є існування факту порушення суб'єктивних прав, наявність правопорушення (у визначених законом, договором випадках). Нормативно-правову підставу юридичної відповідальності становить існування правової норми (правових норм), що передбачає притягнення до юридичної відповідальності. Процесуальною підставою юридичної відповідальності є правозастосовний акт, у якому міститься рішення стосовно конкретної справи та який індивідуалізує юридичну відповідальність, створює умови для реалізації абстрактних норм стосовно конкретних життєвих обставин [100, с. 23].

КУпАП, як зазначалося, не дає визначення підстав адміністративної відповідальності. Лише у ч.1 ст. 7 КУпАП встановлено, що ніхто не може бути підданий заходам впливу у зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше, як на підставах і в порядку, встановлених законом. Таким чином, у КУпАП визначається, що заходи адміністративної відповідальності можуть бути застосовані до особи лише за наявності законодавчо закріплених підстав адміністративної відповідальності.

У навчальному посібнику «Адміністративна відповідальність: курс лекцій» за редакцією О.В. Кузьменко, виданому у 2016 році, виокремлюються нормативні, фактичні та документальні підстави адміністративної відповідальності. До нормативних відносять норми, за якими діяння визнається адміністративним проступком (правопорушенням), визначаються заходи примусу за здійснення складу проступку, суб'єкти відповідальності та юрисдикції, правила, за якими накладаються і виконуються стягнення, забезпечуються законність, права учасників провадження тощо. До фактичних підстав відносять юридичні факти, пов'язані з проступком: насамперед це факт вчинення проступку і факт виконання заходів відповідальності. Крім того, до фактичних підстав належать факти затримання, огляду, подання звернень тощо. До документальних підстав належать такі документи: протокол про адміністративне правопорушення; постанова у справі про адміністративне правопорушення, акти, довідки, звернення тощо [4, с. 22-23].

Поважаючи викладену точку зору, вважаємо за потрібне зазначити, що, на нашу думку, таке широке визначення підстав адміністративної відповідальності протирічить етимології, змісту терміна «підстава» – передумова, із наявністю якої пов'язують настання певних наслідків, необхідна умова настання цих наслідків; основа, те головне, на чому ґрунтується, засновується що-небудь [285, с. 505; 314, с. 629-630]

Вважаємо, що таке визначення є занадто широким і неконкретним. Наприклад, «правила, за якими накладаються та виконуються стягнення, забезпечуються законність, права учасників провадження тощо», це, безумовно,

обов'язково регулюється правовими нормами, але ці правові норми вступають у дію вже після визнання юридичного факту вчинення проступку, що за своїми ознаками відповідає правовій нормі (нормам) – нормативній підставі, де законодавець зафіксував логічну конструкцію діяння, яке він визнає проступком. Аналогічно – «факт виконання заходів відповідальності», на нашу думку, це вже наслідок вчинення проступку і застосування санкцій за його вчинення, а не фактична підстава відповідальності [221, с. 176-177].

Отже, теорія адміністративного права виокремлює такі види підстав адміністративної відповідальності: фактичні (вчинення особою адміністративного правопорушення), юридичні (наявність у діях особи юридичного складу адміністративного правопорушення) і процесуальні (наявність процесуальних норм, які регулюють процес притягнення винної особи до адміністративної відповідальності) [5, с. 10; 148, с. 334].

Погоджуючись у цілому з такою науковою позицією, вважаємо за потрібне акцентувати увагу на тому, що першочерговою обов'язковою умовою юридичної відповідальності, у тому числі й адміністративної, насамперед є наявність нормативно-правової (юридичної) підстави – існування матеріальної правової норми (правових норм), яка містить опис юридичного складу правопорушення і без якої неможливо притягнути до юридичної відповідальності. Як зазначає член-кореспондент НАПрН України В.К. Грищук, державний примус наявний вже з моменту набрання чинності нормою права. Саме норми права, які є виразом правової свідомості суспільства в цілому, або домінуючої її частини, утворюють нормативне поле юридичної відповідальності людини, регулюють вольову поведінку людей [61, с. 6].

Норми права називав першою підставою, а адміністративне правопорушення (адміністративний проступок) – другою підставою адміністративної відповідальності відомий представник науки адміністративного права В.М. Манохін [3, с. 28-29]. Про те, що обов'язковою умовою адміністративної відповідальності, в першу чергу, є наявність нормативно-правової (юридичної) підстави – існування матеріальної правової норми

(правових норм), свідчить аналіз досліджень адміністративної відповідальності відомих українських вчених – адміністративістів. Так, Є.В. Додін зазначає, що для застосування санкції за вчинення адміністративного проступку необхідна норма права, яка повинна визначити юридичну значимість конкретного життєвого випадку, яким є адміністративний проступок. При чому адміністративну відповідальність тягне за собою порушення тільки тієї норми адміністративного права, яка охороняється адміністративними санкціями, і що підставою адміністративної відповідальності є не тільки порушення норми адміністративного права, а й норм інших галузей права [76, с. 76-79]. Про те, що саме норма закону визначає ознаки діяння, за наявності яких можна вважати це діяння проступком, а відсутність у діянні хоча б однієї із ознак, визначених нормою закону, означає відсутність правопорушення, стверджує Д.М. Лук'янець [159, с. 46]. Про провідну роль нормативної підстави, яка визначає, які саме діяння є правопорушенням, і містить санкції, які можуть застосовувати за їх скоєння і без якої не може існувати ні фактична, ні процесуальна підстави, зазначають й інші науковці [289, с. 73]. Практикуючі юристи також стверджують, що нормативно-правові підстави є першою умовою існування адміністративної відповідальності, а відсутність норм права взагалі виключає будь-яку протиправність, наявність самого складу правопорушення і адміністративну відповідальність [89, с. 60].

Отже, нормативна підстава відіграє провідну роль серед підстав адміністративної відповідальності; вона є вихідним началом, реальною передумовою юридичної відповідальності, виникає раніше, ніж фактична і процесуальна підстави, є об'єктивно існуючою щодо учасників цих правовідносин, оскільки встановлена державою і розширеному тлумаченню не підлягає.

Розглянемо нормативно-правові підстави адміністративної відповідальності осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи. Як ми вже зазначали, нормативно-правовою підставою юридичної відповідальності слід розуміти наявність правової норми (правових норм), що передбачає покладання

(притягнення) до юридичної відповідальності [100, с. 22]. Так, Є.В. Додін вважає правовою підставою адміністративної відповідальності лише той акт, який визначає склад проступку. При відсутності такої правової підстави адміністративна відповідальність наступати не може [76, с. 80].

Склад проступку – це логічна конструкція, правове поняття про нього, що відображає суттєві властивості реальних антисуспільних явищ. При конструюванні цих логічних конструкцій законодавець відбирає суттєві, відмінні ознаки проступків, необхідні й достатні для їх кваліфікації, і закріплює ці ознаки у праві, надаючи їм таким чином обов’язковий характер [159, с. 46].

Отже, нормативно-правовою підставою настання адміністративної відповідальності є наявність правової норми, в якій закріплено логічну конструкцію адміністративного проступку, що містить найбільш суттєві його ознаки, яких достатньо для кваліфікації даного діяння, і передбачає відповідальність за його вчинення.

Нормативно-правовою підставою адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи є такі статті глави 14 КУпАП: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу». Ці правові норми містять і види адміністративно-правових санкцій за вчинення діянь, які в них зазначені.

Частини перші цих статей описують склади правопорушень, які містять ознаки застосування насильства до фізичної особи (фізичних осіб), і містять перелік умов, за наявності яких настають правові наслідки – притягнення до адміністративної відповідальності. Тобто, якщо бути більш конкретнішим, логічні конструкції правопорушень, які містяться у гіпотезах названих адміністративно-правових норм, виступають правовою підставою для застосування адміністративно-правових санкцій. І, як ми вже зазначали, нормативно-правові підстави адміністративно-правової відповідальності виникають раніше, ніж

фактичні підстави (діяння, які містять склади правопорушень, зазначених у гіпотезах правових норм).

Частини другі цих статей встановлюють правила поведінки для осіб, які мають юрисдикційні повноваження, для них це диспозиції, а для правопорушників – це санкції, які визначають заходи адміністративної відповідальності за вчинені проступки.

Так, ч. 1 ст. 173 КУпАП описує склад правопорушення: дрібне хуліганство, тобто образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян. Нас цікавить саме вказана форма дрібного хуліганства, яка містить ознаки застосування насильства до фізичної особи. Ця частина правової норми, яка містить перелік умов – образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, наявність яких призводить до правових наслідків – притягнення до адміністративної відповідальності, є гіпотезою цієї правової норми.

У ч. 2 ст. 173 КУпАП встановлено правило поведінки – диспозицію для осіб, які застосовують приписи цієї правової норми, а для правопорушника – це санкція, яка визначає заходи адміністративної відповідальності за вчинений проступок. Ч. 2 ст. 173 передбачає за вчинення дрібного хуліганства накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Застосування перерахованих у ч. 2 ст. 173 таких видів адміністративних стягнень, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт, передбачено ст. 24 КУпАП. Зазначені види адміністративних стягнень, відповідно до ст. 25 КУпАП, відносяться до основних, і за одне адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173 КУпАП, може бути накладено одне з цих видів адміністративних стягнень.

Аналогічно, у ч. 1 ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або

неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» і у ч. 1 ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» описано склади правопорушень, передбачених цими статтями, які є гіпотезами цих правових норм і містять перелік умов, настання яких призводить до правових наслідків – притягнення до адміністративної відповідальності, а у ч. 2 названих статей встановлено правила поведінки – диспозиції для осіб, які застосовують цю правову норму, а для правопорушників – це санкції, які визначають заходи адміністративної відповідальності за вчинені проступки.

Загальноновизнано, що склад адміністративного правопорушення, як зазначалося, містить чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона, які пов'язані та взаємодіють між собою як цілісна система. Взаємозв'язок і взаємодія цих елементів створюють інтегративні якості усього складу правопорушення, його загальні ознаки – суспільну шкідливість і протиправність, які не входять у будь-який з елементів складу і є похідними від ознак складу правопорушення [3, с. 61]. У зв'язку з цим практичного значення набуває виділення конструктивних і оцінних ознак адміністративних проступків. У науковій літературі зустрічається термін «оціночні», але стилістично кращий і правильний варіант «оцінні», що також підтверджується на офіційному сайті української мови [15].

Конструктивними ознаками називаються головні, визначальні, юридично значущі ознаки, які використовуються для опису діяння у законі, характеристики діяння як правопорушення і яких достатньо для притягнення особи до адміністративної відповідальності [148, с. 353]. Наприклад, конструктивними ознаками правопорушення, передбаченого ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» будуть «булінг (цькування)», тобто діяння саме учасників освітнього процесу, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу.

Оцінні ознаки юридична наука характеризує як відносно визначені поняття, зміст яких недостатньо визначений в праві і визначається, виходячи тільки з конкретної ситуації, обставин розглянутої справи. Оцінні поняття дають

правозастосовувачу в межах, що припускаються законом, можливість адміністративного розсуду, вільної оцінки фактів з метою обрання єдино правильного рішення, що максимально відповідає встановленим нормою цілям. Присутність оцінних понять у нормах права зумовлена об'єктивними причинами, а критерії оцінки фактів і явищ, які ними визначені, дає практика [266, с. 163-166; 274, с. 502].

Наприклад, оцінними ознаками правопорушення, передбаченого ст. 173 КУпАП «Дрібне хуліганство», є поняття «образливе чіпляння до громадян», яке характеризується різноманітними рухами, діями суб'єкта правопорушення, спрямованими проти особи, що обмежують її свободу, волевиявлення і дії, і є проявом насильства.

Оцінними ознаками правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування», є поняття «умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо)».

Оцінними ознаками правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», є поняття «діяння, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій».

Отже, особливістю змісту об'єктивної сторони адміністративних правопорушень, які передбачають відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи (ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП), здебільшого є оцінні ознаки, що обумовлено тим, що правова оцінка цих правопорушень із застосуванням насильства залежить від змісту, характеристики і визначення терміна «насильство», а юридична наука, як ми вже зазначали, визначає насильство, як правило, у загальному розумінні, як умисний фізичний чи

психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою [34, с. 501].

Фактичною підставою юридичної відповідальності особи є юридичний факт – вчинення нею як суб'єктом суспільних відносин суспільно-шкідливого діяння, яке містить склад відповідного правопорушення, тобто вчинку, який заборонений законом під загрозою притягнення винного у його вчиненні до відповідного виду юридичної відповідальності [61, с. 13].

Під юридичним фактом традиційно розуміється настання передбаченої нормами права конкретної соціальної обставини (події, дії, стану), яка є підставою для настання певних юридичних наслідків – виникнення, зміни чи припинення правовідносин [283, с. 602].

Дослідник юридичного факту як правового явища К.І. Гичка визначає юридичний факт як нормативно закріплене явище реальної дійсності (конкретна життєва обставина), яке існує у реальних просторово-часових умовах, має безпосередньо виражену форму та породжує настання конкретних правових наслідків, зокрема виникнення, зміну чи припинення юридичних прав й обов'язків [46, с. 152-155].

Тобто значення юридичного факту, його суспільна значимість полягає в тому, що він викликає застосування правової норми і, відповідно, правові наслідки – реалізацію вимог відповідної правової норми у конкретному правовідношенні за участю конкретних суб'єктів, наділених певними повноваженнями. При цьому притягнення до адміністративної відповідальності у разі наявності фактичної підстави – це обов'язок, а не право уповноважених на це суб'єктів.

Фактичною підставою адміністративної відповідальності, що дозволяє притягнути особу до неї, є вчинення адміністративного правопорушення (проступку), яке характеризує сукупність юридичних ознак, що зазначені у конкретній нормі права й утворюють його склад. Частина 1 ст. 9 КУпАП визначає адміністративне правопорушення (проступок) як протиправну, винну (умисну або

необережну) дію чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Фактична підстава юридичної відповідальності (вчинення діяння) повинна відповідати вимогам нормативно-правової підстави (правовій нормі, яка визначає склад правопорушення). Як зазначає Л.І. Калініченко, фактична підстава – наявність складу правопорушення у протиправних діях або бездіяльності особи та нормативно-правова підстава – наявність норми права, що передбачає склад правопорушення, є обставинами, які роблять юридичну відповідальність можливою [100, с. 22].

Фактичною підставою адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи є юридичний факт вчинення правопорушником одного з діянь, передбаченого такими статтями глави 14 КУпАП: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу».

Екстраполюючи досягнення юридичної науки у вивченні правової природи юридичних фактів і виділенні їх характерних ознак [46, с.152-155] на юридичні факти вчинення правопорушником одного з вищезазначених діянь, можна стверджувати про таке:

- юридичні факти вчинення правопорушень, які передбачають адміністративну відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, повинні бути реальними – відображати певні реально існуючі явища дійсності в конкретний час, а не свідчити про можливу наявність такого явища у майбутньому або існувати у формі припущень;

- юридичні факти вчинення зазначених діянь є предметом правового регулювання, оскільки передбачаються статтями 173, 173-2, 173-4 КУпАП, які вступають у дію при реальному настанні зазначених у них діянь. Вчинення

одного із зазначених у цих статтях діянь породжує вступ в дію правової норми, настання певних правових наслідків: для правозастосовувача – обов’язок притягнути правопорушника до адміністративної відповідальності, а для суб’єкта правопорушення – понести адміністративну відповідальність відповідно до санкції правової норми, яка ним порушена;

- юридичний факт вчинення адміністративно караного насильства по відношенню до фізичної особи повинен бути унікальним та індивідуальним явищем дійсності, що існує в певній частині простору, у певний момент часу і пов’язаний з конкретними суб’єктами (наприклад, така форма булінгу, як словесні образи, глузування, обзивання, погрози з боку конкретних учнів стосовно їх конкретного однокласника);

- юридичний факт вчинення правопорушення, яке передбачає адміністративну відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи повинен мати конкретну форму прояву, тобто виражатися у формі протиправної, суспільно шкідливої діяльності (дії або бездіяльності). Значна кількість проявів адміністративних правопорушень, пов’язаних із вчиненням насильства по відношенню до іншої особи вчиняється шляхом протиправних дій, наприклад: така форма дрібного хуліганства, як образливе чіпляння до громадян проявляється в активних, суспільно шкідливих діях осіб, що порушують громадський спокій; вчинення домашнього насильства – удари по обличчю (ляпаси), штовхання, удари ногами, брутальне хватання, нанесення подряпин тощо, що не спричинило тілесних ушкоджень, внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров’ю потерпілого; булінг - (цькування) учасника освітнього процесу теж проявляється, головним чином, в активних діях, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві над учасником освітнього процесу. Рідше адміністративні правопорушення, пов’язані із застосуванням насильства по відношенню до іншої особи, вчиняються шляхом протиправної бездіяльності, наприклад, такий різновид вчинення домашнього насильства, передбаченого ст.173-2 КУпАП, як невиконання термінового заборонного припису особою,

стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування у разі його винесення. У випадках вчинення насильства стосовно фізичної особи шляхом протиправної бездіяльності, суб'єкт правопорушення повинний був вчинити позитивні дії, але з якихось причин їх не вчинив, хоча був зобов'язаний і мав можливість їх вчинити;

- юридичні факти вчинення насильства до фізичної особи, за які передбачена адміністративна відповідальність (ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП), породжують конкретні правові наслідки, передбачені санкцією відповідної статті, для конкретної особи – суб'єкта правопорушення, передбаченого названими статтями.

Таким чином, правові норми, які передбачають адміністративну відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, у сполученні з юридичним фактами (правопорушеннями) породжують адміністративні охоронні правовідносини. Вчинення правопорушень, передбачених ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, є можливою підставою для реалізації юридичної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, що реалізується в рамках певних правовідносин, причому в ознаках вчинених правопорушень мають міститися ознаки складів правопорушень, закріплених названими правовими нормами.

Відсутність підстав для звільнення та виключення відповідальності. Для забезпечення верховенства права, законності, прав і свобод людини при вирішенні справ про проступки важливе значення належить нормам, що виключають адміністративну відповідальність або звільняють від неї [125, с. 80]. Підстави для звільнення від відповідальності та підстави виключення відповідальності – це зафіксована нормами права можливість звільнення від відповідальності та законодавчо встановлені обставини, що виключають відповідальність [283, с. 702].

Суть звільнення від адміністративної відповідальності полягає у тому, що винна у вчиненні адміністративного проступку особа у встановленому законом

порядку звільняється від покарання й від інших можливих наслідків [5, с. 20-21]. Відповідно до ст. 21 КУпАП, звільнення від адміністративної відповідальності відбувається шляхом передачі матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу, якщо з урахуванням характеру вчиненого правопорушення і особи правопорушника до нього доцільно застосувати захід громадського впливу. Врахування характеру вчиненого правопорушення і особи правопорушника здійснюється, зважаючи на обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, основний перелік яких міститься у ст. 34 КУпАП.

Звільнення від адміністративної відповідальності можливе лише після фіксації факту вчинення проступку у протоколі адміністративного правопорушення, що є процесуальною дією суб'єкта владних повноважень, встановлення вини правопорушника, щирого розкаяття винного. Відповідно до ст. 255 КУпАП, протоколи про досліджувані нами правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, мають право складати уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ (Національної поліції). А приймати рішення про звільнення від адміністративної відповідальності на підставі розгляду справи – відповідно до ст. 221 КУпАП, судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.

При малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності й обмежитися усним зауваженням (ст. 22 КУпАП). Законодавець не дає визначення поняття малозначності правопорушення, не називає і не закріплює у законі ознак такого адміністративного правопорушення, тому особа, що уповноважена розглядати справу, у нашому випадку – суддя, зобов'язана ретельно дослідити і проаналізувати всі сторони вчиненого порушення, оцінити обстановку його здійснення, його наслідки, переконатися у відсутності заподіяння значної шкоди. Важливо також зважати на особу порушника, ступінь його вини, характер порушення, наявність обставин, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність

тощо [323, с. 98]. У зв'язку з недосконалістю і неповнотою правової норми, яка регулює звільнення правопорушника від адміністративної відповідальності при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення, суб'єкти правозастосовної діяльності не застосовують положення ст. 22 КУпАП на практиці [172, с. 57].

У повсякденному житті громадяни інколи змушені вчинювати діяння, які завдають шкоди охоронюваним правом відносинам і за своїми об'єктивними ознаками співпадають із зовнішніми ознаками адміністративних правопорушень, однак адміністративне законодавство передбачає обставини, які виключають суспільну шкідливість і протиправність проступку [5, с. 21]. Обставини, що виключають адміністративну відповідальність, передбачені ст. 17 КУпАП, де встановлено, що не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або яка була в стані неосудності. Встановлення в діянні особи наявності обставини, що виключає адміністративну відповідальність, гарантує забезпечення принципу законності й захисту прав людини в адміністративному судочинстві.

Значну увагу дослідженню можливості звільнення від адміністративної відповідальності й обставин, що виключають адміністративну відповідальність, приділив у своїх роботах представник Львівської школи права Р.Я. Заяць. Учений цілком слушно зазначає, що вагомою підставою вчинення дій у стані необхідної оборони, крайньої необхідності, здатної виправдати причинення шкоди особистим або суспільним цінностям, охоронюваним законом, служить необхідність негайного запобігання або припинення суспільно небезпечного посягання, яке виникає раніше. Однак ми не можемо погодитися з його визначенням обставин, що виключають адміністративну відповідальність, як «діяння», як «певний акт людської поведінки, дії, спрямовані на усунення небезпеки», «усі вони (крім стану неосудності) є свідомими і вольовими вчинками людини» [91, с. 283-284]. На нашу думку, обставина – це характеристика самого діяння, акту людської поведінки, особливості певної події, явища, процесу, стану,

вказівка на умови, за яких відбуваються певні події, процеси, явища, але аж ніяк не самі події, явища, діяння, акти людської поведінки тощо.

Підтвердженням цього є дані української літератури з довідкових та енциклопедичних знань. Так, Енциклопедія української мови визначає обставину як другорядного члена речення, який характеризує дію, процес, стан, ознаку або вказує на умови, за яких відбувається подія чи явище [309, с. 423].

Серед названих трьох обставин, що виключають адміністративну відповідальність, потрібно розрізняти дії, які хоч і передбачені КУпАП або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але вчинені в стані крайньої необхідності (ст. 18 КУпАП), або вчинені в стані необхідної оборони (ст. 19 КУпАП). Такі дії, відповідно до КУпАП, не є адміністративними правопорушеннями.

Загальними ознаками вчинення протиправної діяльності у стані крайньої необхідності та необхідної оборони, що виключає адміністративну відповідальність, є те, що ця діяльність є:

- свідомими вольовими вчинками;
- суспільно корисними вчинками;
- вона виключає суспільну шкідливість, протиправність діяння і тим самим адміністративну відповідальність.

Сутність крайньої необхідності полягає в тому, що конкретні людські, суспільні або державні цінності захищаються від завдання їм шкоди шляхом заподіянням шкоди тяж правоохоронюваним інтересам, цінностям, благам, але така поведінка виправдовується тим, що запобігти загрожуваній небезпеці в цих умовах неможливо було уникнути в інший спосіб, ніж як спричиненням шкоди іншим правоохоронюваним благам, щоб запобігти настанню більшої шкоди.

Крайню необхідність можна визнати правомірною за наступними ознаками:

- небезпека, яка загрожує охоронюваним КУпАП благам і інтересам, не може бути усунена іншим шляхом, окрім як заподіянням шкоди, тобто крайня необхідність є єдиним засобом захисту від небезпечних дій;
- шкода, яка заподіюється при крайній необхідності, повинна бути меншою,

ніж та, яка попереджена;

- стан крайньої необхідності виникає, коли є справжня, реальна, а не уявна загроза інтересам, що охороняються КУпАП;
- шкода завдається не джерелу небезпеки, а інтересам третіх осіб;
- крайня необхідність виключає адміністративну відповідальність, але не виключає цивільно-правової відповідальності.

Зміст необхідної оборони полягає в тому, що особа, при захисті державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, встановленого порядку управління від протиправного посягання, заподіяла посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (явної невідповідності захисту характерові та суспільній шкідливості посягання).

До спеціальних ознак необхідної оборони можна віднести:

- метою необхідної оборони є захист від протиправного дійсного посягання (право на необхідну оборону виникає з моменту виникнення реальної загрози посягання або коли посягання розпочалося);
- пропорційність оборони і посягання;
- своєчасність оборони (можлива лише протягом того часу, який займає суспільно шкідливе посягання);
- заподіяння шкоди особі, що посягає [5, с. 22-23; 92, с. 231-233].

І третя обставина, що звільняє від адміністративної відповідальності, яка є свідченням реалізації вимог принципу гуманізму в адміністративному судочинстві, – це вчинення протиправної дії чи бездіяльності особою, яка була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану (ст. 20 КУпАП).

Неосудність – це нездатність особи усвідомлювати суспільне значення своїх дій (бездіяльності), віддавати звіт у своїх діях чи керувати ними, що стало наслідком хворобливих змін її психіки. Для визначення неосудності використовують два пов'язаних між собою критерії: юридичний, який свідчить про нездатність особи усвідомлювати фактичний характер власної поведінки, її

суспільну небезпечність (інтелектуальний момент) та керувати нею (вольовий момент), а також медичний, який вказує на хворобливий характер психічних розладів [88, с. 207-208]. Якщо під час провадження адміністративних справ виникає необхідність перевірити психічний стан особи, за рішенням суду призначається судово-психіатрична експертиза (ст. 7-1) [257], яка проводиться в обласних (міських) психіатричних (психоневрологічних) лікарнях (диспансерах), Київському міському центрі судово-психіатричної експертизи, Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи регулюється наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865 [242].

На підставі висновку психіатра виключно суд приймає рішення про осудність (здатність особи усвідомлювати свої дії, керувати ними і нести за них відповідальність) чи неосудність (не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану) особи.

При виявленні судом таких обставин, як неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність; вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони, відповідно до п.п. 3, 4 ст. 247 КУпАП, провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю.

Суб'єктами, які уповноважені приймати рішення про звільнення від адміністративної відповідальності, є органи, що уповноважені розглядати таку справу і застосовувати адміністративні стягнення. Відповідно до ст. 221 КУпАП, справи, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, про досліджувані нами адміністративні правопорушення, що містять прояви насильства по відношенню до фізичної особи, розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.

Отже, звільнення від адміністративної відповідальності - це реалізація держави в особі суду свого повноваження відмовитися від державного осуду

особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, а також від застосування до неї заходів адміністративного примусу за наявності підстав, передбачених КУпАП, шляхом видання заснованого на законі правозастосовного акта.

Процесуальною підставою юридичної відповідальності є правозастосовний (процесуальний) акт, в якому міститься рішення компетентного органу стосовно конкретної справи та яким встановлюється юридична відповідальність, визначається її вид і міра [100, с. 22; 283, с. 702].

На сучасному етапі розвитку теорії права матеріальний припис визначається відносно первинним, а процесуальний – похідним, тобто спрямованим на забезпечення реалізації першого. Якщо матеріальна норма відповідає на питання, що треба зробити для реалізації встановлених прав і обов'язків, у чому проявляється суть правопорушення, то процесуальна повинна дати відповідь на те, яким чином, в якому порядку ці права можуть бути реалізовані, як притягти до відповідальності за правопорушення [146, с. 100].

Відповідно до ст. 221 КУпАП, як зазначалося, розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. ст. 173, 173-2, 173-4, розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. Суддя, розглянувши справу про адміністративне правопорушення, передбачені ст. ст. 173, 173-2, 173-4, виносить постанову по справі (ст. 283 КУпАП).

Постанова повинна містити: найменування органу (прізвище, ім'я та по батькові, посада посадової особи), який виніс постанову; дату розгляду справи; відомості про особу, стосовно якої розглядається справа (прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), дата народження, місце проживання чи перебування); опис обставин, установлених під час розгляду справи; зазначення нормативного акта, що передбачає відповідальність за таке адміністративне правопорушення; прийняте у справі рішення.

Якщо, розглядаючи питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення, суддею одночасно вирішується необхідність відшкодування винним майнової шкоди, то в постанові по справі зазначаються розмір шкоди, що підлягає стягненню, порядок і строк її відшкодування.

Постанова по справі повинна містити вирішення питання про вилучені речі й документи, а також вказівку про порядок і строк її оскарження.

Постанова судді про накладення адміністративного стягнення повинна містити положення про стягнення з особи, щодо якої її винесено, судового збору.

Постанова по справі про адміністративне правопорушення, які передбачені ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП підписується суддею, який (яка) розглянув справу.

Якщо під час розгляду справи встановлено, що особа, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність знаходилася у стані неосудності або вчинила протиправні дії в стані крайньої необхідності або необхідної оборони, суддя виносить постанову про закриття справи (п.п. 3, 4 ст. 247; п. 3 ст. 284 КУпАП).

Постанова по конкретній справі є правозастосовним юрисдикційним актом, яким завершується адміністративна юрисдикція – розгляд справ про адміністративні правопорушення і прийняття рішення по справі. Постанова по конкретній адміністративній справі приводить у дію правоохоронні відносини, в ній закріплюються результати адміністративно-правової кваліфікації, формалізується висновок про застосування заходів відповідальності, визначається вид і розмір адміністративного стягнення [66, с. 128; 202, с. 159].

Отже, процесуальною підставою настання юридичної відповідальності за правопорушення, передбачені наступними статтями КУпАП: 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування»; 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», які містять ознаки вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, є постанова суду по конкретній справі. При цьому слід зазначити, що для настання адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачені такими статтями, як ст.ст. 173 (у формі образливого чіпляння до громадян), 173-2, 173-4 КУпАП, необхідна наявність всіх зазначених підстав: нормативної, фактичної, відсутність підстав для звільнення й виключення відповідальності та

процесуальної підстави. Брак хоч б однієї з них унеможлиблює притягнення особи до адміністративної відповідальності та застосування щодо неї заходів адміністративної відповідальності [221, с. 179-180].

2.2. Провадження у справах із застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи

Притягнення до адміністративної відповідальності фізичних осіб, які вчинили правопорушення, передбачені ст.ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян), 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування», 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», здійснюється у відповідній процесуальній формі – проваджень у справах про адміністративні правопорушення, які становлять процесуальну основу адміністративної відповідальності. Законодавець не визначив у КУпАП поняття проваджень у справах про адміністративні правопорушення, що, на нашу думку, потребує наукового дослідження, обговорення та нормативного закріплення.

Проведений нами аналіз наукових визначень «провадження у справах про адміністративні правопорушення» показав: вчені по-різному визначають це поняття, що свідчить про наукові пошуки і приділення уваги окремим аспектам цього юридичного феномену. Одні науковці визначають провадження у справах про адміністративні правопорушення як «низку, ряд послідовних дій уповноважених державних органів» [60, с. 73; 108, с. 247], другі – як «систему процесуальних дій, що здійснюються уповноваженими на те органами» [297, с.185-186], інші – як «комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених процесуальних дій» [105, с. 20]. У зв'язку з цим, на нашу думку, більш

коректнішим є точка зору вчених, які, при визначенні поняття «провадження у справах про адміністративні правопорушення», застосовують термін «діяльність», що означає працю, дії людей у якій-небудь галузі; роботу, функціонування якоїсь організації [286, с. 311]. Так, О.В. Кузьменко, М.В. Завальний, М.В. Джафарова, О.В. Фазикош та ряд інших вчених визначають адміністративне провадження як урегульовану адміністративно-процесуальними нормами послідовну діяльність публічної адміністрації щодо реалізації владних повноважень із законного й об'єктивного розгляду та вирішення індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета [72, с. 572; 148, с. 413; 310, с. 37]. Ключовими категоріями функціонування адміністрації є такі: публічно-владні повноваження, публічна влада, публічний інтерес та функції у сферах суспільних правовідносин, що спрямовані на реалізацію публічного інтересу [168, с. 137].

Окремі вчені стверджують, що провадження у справах про адміністративні проступки – це діяльність щодо вирішення адміністративного спору [192, с. 35; 320, с. 110-111]. Ми не розділяємо цього погляду, оскільки вважаємо, що у таких правовідносинах відсутній спір про право, оскільки притягнення за вчинене адміністративне правопорушення і адміністративно-правовий спір – це різні форми адміністративно-правового конфлікту [212, с. 96-97]. Як зазначає дослідник Д. Лученко, особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, не може оспорювати свій обов'язок утримуватися від певної поведінки, яка визначена законодавцем як правопорушення, чи оспорювати обов'язок зазнати негативних наслідків у випадку вчинення останнього, чи право компетентного органу накладати стягнення тощо [161, с. 150].

Заслугує на увагу точка зору вчених С.Т. Гончарука та Д.Г. Джигир, які наголошують на тому, що провадження у справах про адміністративні проступки не завжди завершуються прийняттям постанови про притягнення особи до адміністративної відповідальності, оскільки чинне законодавство передбачає можливість звільнення особи від адміністративної відповідальності, наприклад, при наявності обставин, які виключають адміністративну відповідальність [54, с. 101].

Вважаємо цілком слушним зауваження С.С. Гнатюка, який зазначає, що провадження у справах про адміністративні проступки підпорядковуються захисту загальних прав і свобод громадян та суспільних відносин, що охороняються законом, на які спрямовані протиправні діяння [50, с. 238-239].

За характером адміністративної справи, провадження у справах про адміністративні проступки відносяться до юрисдикційних проваджень [310, с. 37]; реалізація повноважень публічної адміністрації щодо відправлення правосуддя – розгляд адміністративних справ як про правові спори, так і про адміністративні правопорушення, і застосування відповідних санкцій [175, с. 1108].

За формою здійснення, провадження у справах про адміністративні проступки вчені відносять до адміністративно-деліктного провадження – діяльності публічної адміністрації із розслідування, розгляду, прийняття рішень, винесення постанов, їх виконання у справах, пов'язаних із деліктом (*лат. delictum* – провина, проступок) [148, с. 415-417; 332, с. 55].

Адміністративні провадження характеризуються й аналізуються через їх стадії – відносно відокремлені частини адміністративного провадження, які становлять собою сукупність процесуальних етапів, спрямованих на досягнення локального завдання в рамках загальної мети – вирішення індивідуально-конкретної справи [148, с. 418]. Зазвичай, провадження у справах про адміністративні правопорушення, як правило, охоплює такі стадії: 1) порушення адміністративного провадження й адміністративне розслідування; 2) розгляд справи про адміністративне правопорушення та винесення по ній постанови; 3) перегляд справи у зв'язку із оскарженням постанови по справі; 4) виконання постанови про накладення адміністративного стягнення [297, с. 185].

На нашу думку, точніше передає зміст першої стадії така її назва, як: «Порушення провадження у справі про адміністративний проступок й адміністративне розслідування» [32, с. 72] із такою структурою: 1. Порушення справи про адміністративний проступок (правопорушення) і встановлення фактичних обставин події. 2. Процесуальне оформлення матеріалів справи про адміністративний проступок. 3. Направлення матеріалів за підвідомчістю.

Розглянемо першу стадію «Порушення провадження у справі про адміністративний проступок й адміністративне розслідування». У КУпАП законодавець не встановив конкретного часу і передумов порушення адміністративного провадження, але ми вважаємо, що отримання інформації органами внутрішніх справ про правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, або виявлення ними в процесі службової діяльності фактів вчинення названих правопорушень, дає привід для порушення посадовими особами Національної поліції адміністративних справ за цими статтями – проведення дій з об'єктивного й всебічного встановлення всіх обставин справи для оперативного розслідування правопорушення [219, с. 45].

Згідно зі ст. ст. 251, 252 КУпАП, обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, тобто, у нашому випадку, на посадових осіб Національної поліції, які попередньо оцінюють отримані докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю. При необхідності, у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративного правопорушення, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення, посадовими особами Національної поліції застосовуються заходи забезпечення провадження, передбачені ст.ст. 260-265 КУпАП.

Безумовно, порушення адміністративних справ за ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП має свою специфіку, зумовлену характером вчиненого правопорушення. Так, повідомлення про вчинення дрібного хуліганства надходять до органів Національної поліції, частіше за все, одразу після вчинення даного правопорушення або під час його вчинення. Виявити факти насильства у сім'ї – складніше, оскільки вони, у більшості випадків, замовчуються і приховуються від оточення. У випадку виявлення булінгу й неможливості вирішення цього питання на рівні керівництва закладу освіти, повідомляється орган Національної поліції, уповноважена особа якого складає протокол про адміністративне

правопорушення і передає справу до суду. На практиці існують непоодинокі випадки, коли педагог або керівництво школи намагаються приховати факти булінгу, оскільки це свідчить про недоліки у сфері профілактики цього ганебного явища у відповідному навчальному закладі. Крім того, потерпіла особа, особливо на перших етапах, намагатиметься не оприлюднювати інформацію про знущання над нею, оскільки після усіх розглядів таких фактів у навчальному закладі їй буде психологічно некомфортно продовжувати навчання із однокласниками [136, с. 130].

Особливістю початку провадження по ст. 173-2 є те, що, відповідно до ст.ст. 10, 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», представники поліції, які приїхали на виклик у зв'язку з фактом домашнього насильства, повинні: вжити заходи для його припинення та надання допомоги постраждалим особам; проінформувати постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення, у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи винести терміновий заборонний припис стосовно кривдника строком до 10 діб. У невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи, поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду [236].

Специфіка початку адміністративного провадження за фактами булінгу (цькування) учасника освітнього процесу (ст. 173-4 КУпАП) полягає у тому, що заяви (повідомлення) про випадок булінгу отримують, як правило, керівники закладу освіти, які приймають рішення розглянути їх відповідно до своєї компетенції. Якщо на рівні керівництва школи ситуація з булінгом не вирішується або, якщо зазначені у заяві (повідомленні) випадки булінгу не входять до компетенції керівництва школи, необхідно негайно надіслати (повідомити) територіальний орган Національної поліції України, уповноважена особа якого складає протокол про адміністративне правопорушення.

Під час порушення адміністративної справи перевіряється наявність обставин, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення, конкретний перелік яких, як зазначалося, викладений у ст. 247 КУпАП, а саме: відсутність події і складу адміністративного правопорушення; недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку; неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність та інше. За наявності таких обставин адміністративне провадження не може бути розпочате, а вже розпочате підлягає закриттю.

Після всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин справи посадовою особою Національної поліції настає другий етап порушення провадження у справі про адміністративний проступок й адміністративного розслідування, а саме: процесуальне оформлення матеріалів справи про адміністративний проступок і складання протоколу про адміністративне правопорушення (відповідно до ст. 255 КУпАП). Складання протоколу – це процесуальна дія посадової особи Національної поліції, метою якої є фіксація адміністративного правопорушення.

Протокол про адміністративне правопорушення – основний процесуальний документ у справах про адміністративні правопорушення і головне джерело доказу вчиненого адміністративного проступку, його правильне оформлення має велике значення для повного і об'єктивного розгляду адміністративної справи та винесення законного рішення, обґрунтованості притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності [157, с. 19-20]. Зміст протоколу визначається ст. 256 КУпАП, а деталізує порядок його складання Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06 листопада 2015 року №1376 [240]. Відповідно до п. 11 названої Інструкції, при складанні протоколу про адміністративне правопорушення особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються її права, передбачені ст.ст. 55, 56, 59, 63 Конституції України, ст. 268 КУпАП «Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності»; повідомляється, що справу про

адміністративне правопорушення буде розглянуто у строки, визначені статтею 277 КУпАП, про що робиться відмітка та ставиться підпис особи, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Особливістю складання протоколу про адміністративне правопорушення передбачене ст. 173-4 КУпАП «Булінг» є те, що вчинення булінгу малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, тобто протокол складається на батьків або осіб, які їх замінюють.

Третій етап стадії порушення провадження у справі про адміністративний проступок й адміністративне розслідування – це направлення матеріалів справи про адміністративний проступок за підвідомчістю. Протоколи про правопорушення, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, складені посадовими особами органів внутрішніх справ (Національної поліції), надсилаються органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справи про названі адміністративні правопорушення (ч. 1 ст. 257 КУпАП), – у нашому випадку – до судді районного, районного у місті чи міськрайонного суду (ст. 221 КУпАП).

У КУпАП не передбачено конкретних термінів, упродовж яких складені протоколи повинні бути передані органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справи про такі адміністративні правопорушення, тільки зазначено термін передачі протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного із корупцією – триденний строк. Така невизначеність може призвести до порушення прав і свобод осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, негативно позначитися на проведенні провадження у цих справах [276, с. 32; 277, с. 42].

Друга, найважливіша стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення – розгляд справи про адміністративне правопорушення та винесення по ній постанови. Як ми вже зазначали, відповідно до ст.ст. 221, 276 КУпАП, справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 цього Кодексу розглядають судді районних, районних у місті, міських чи

міськрайонних судів за місцем вчинення названих правопорушень. Критеріями віднесення справ про адміністративні правопорушення до юрисдикції судів є ступінь суворості адміністративного покарання за вчинене правопорушення (окремі з яких суттєво обмежують конституційні права особи), наявність спеціальних ознак суб'єкта адміністративної відповідальності (відповідно до ст.221 КУпАП справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років) і характер вчиненого правопорушення (обов'язок судів розглядати певні адміністративні правопорушення, визначені у ст. 221 КУпАП) [47, с. 119-120].

Вчені визначають судове провадження як самостійне дослідження суддею усіх обставин справи про адміністративне правопорушення, причому в дослідженні яких суд не зв'язаний висновками адміністративного розслідування і не обмежений в діях зі встановлення справжніх обставин скоєного правопорушення [118, с. 11]. У судовому провадженні адміністративно-деліктного процесу більшість науковців виділяють чотири етапи: 1) надходження та підготовка справ до судового розгляду; 2) розгляд по суті; 3) прийняття постанови (рішення); 4) доведення постанови (рішення) до відома заінтересованих осіб [81, с. 200-201].

Підготовка справи до судового розгляду є обов'язковим і важливим етапом судового процесу, оскільки вирішуються питання щодо можливості подальшого розгляду справи по суті із використанням наданих доказів і матеріалів та залучення тих чи інших осіб, тобто з'ясовуються питання, які забезпечують усебічне, об'єктивне, справедливе вирішення справи по суті [319, с. 321-324].

Відповідно до ст. 278 КУпАП суддя при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення приймає рішення з таких питань: 1) чи належить до його компетенції розгляд даної справи; 2) чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення; 3) чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду; 4) чи витребувано необхідні додаткові матеріали; 5) чи підлягають задоволенню

клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката.

Визначення підвідомчості тієї чи іншої адміністративної справи – це правовий засіб розмежування компетенції між окремими органами (посадовими особами) при розгляді та вирішенні адміністративних справ, що дає змогу уникати дублювання функцій по розгляду та вирішенню справ про адміністративні правопорушення відповідних органів (посадових осіб) [33, с.133]. Підвідомчість справи про адміністративні правопорушення визначається, виходячи із змісту матеріальних правовідносин, які виникли в результаті вчинення того чи іншого правопорушення. Під час визначення підвідомчості справи про адміністративне правопорушення суддя також перевіряє правильність кваліфікації правопорушення – особисту оцінку діяння посадовою особою Національної поліції і офіційне закріплення нею у протоколі відповідності ознак вчиненого правопорушення певній адміністративно-правовій нормі.

Перевірка правильності складання протоколу та інших матеріалів справи про адміністративне правопорушення полягає у тому, що суддя повинен перевірити таке: чи складений протокол уповноваженою на те посадовою особою відповідно до ст. 255 КУпАП, згідно з якою протоколи про правопорушення, передбачені ст. ст. 173 «Дрібне хуліганство», 173-2 «Вчинення домашнього насильства», 173-4 «Булінг» складаються посадовими особами Національної поліції; чи відповідає зміст протоколу вимогам гл. 19 «Протокол про адміністративне правопорушення» КУпАП і Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 6 листопада 2015 року № 1376, а також законність і повноту оформлення інших матеріалів справи.

Невиконання посадовими особами Національної поліції вимог статей 251, 256 КУпАП і Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції щодо належного оформлення протоколів не дає можливості суду об'єктивно й в повному обсязі дослідити доказову базу скоєного правопорушення, встановити обставини вчиненого і вину правопорушника. Такі

протоколи ще до початку розгляду справи підлягають поверненню в орган Національної поліції, посадова особа якого складала такий протокол (п. 2 ст.278 КУпАП).

Порядок сповіщення осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду КУпАП не регламентує, але відповідно до ст. 268 КУпАП, справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності. Але, а під час розгляду правопорушення, передбаченого ст. 173 «Дрібне хуліганство», присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою, а при розгляді правопорушення, передбаченого ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства», присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, не є обов'язковою. На практиці повідомлення осіб, які беруть участь у розгляді справи про час і місце її розгляду, перевірку наявності і з'ясування причини відсутності осіб, які викликані у судові засідання здійснюють секретарі судових засідань, що передбачено Типовою посадовою інструкцією секретаря судового засідання місцевого загального суду [303]. У разі ухилення від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду цю особу може бути Національною поліцією піддано приводу.

Обґрунтованість прийняття рішення по адміністративній справі залежить також від аналізу й оцінки суддею наявних матеріалів, які містять належні та допустимі докази вчиненого правопорушення, перевірки достатності цих матеріалів для встановлення вини правопорушника і справедливого, обґрунтованого та неупередженого винесення рішення у справі. Достатність – оцінна категорія, тому вирішення питання про достатність або недостатність матеріалів у адміністративних справах по ст. ст. 173, 173-2, 173-4 у кожному конкретному випадку вирішує суддя, який розглядатиме справу. У разі встановлення неповноти матеріалів, поданих до розгляду, їх недостатності для з'ясування усіх обставин справи, суддя, як суб'єкт наділений владними повноваженнями, має право самостійно витребувати додаткові відомості та

матеріали, які необхідні для вирішення справи по суті, або повернути справу за місцем складення протоколу для усунення недоліків [219, с. 46].

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілий, їх законні представники і захисник, відповідно до ст.ст. 268, 269, 270 і 271 КУпАП, крім інших прав, можуть заявляти клопотання – письмові звернення до судді з проханням здійснити певні процесуальні дії, які, на їх думку, забезпечать реалізацію їх законних прав та інтересів і вплинуть на результат розгляду справи судом. Наприклад, клопотання про залучення до розгляду справи додаткових свідків, перекладача, експерта та інше. Суддя, який уповноважений розглядати адміністративну справу про правопорушення, розглядає клопотання з моменту отримання і виносить постанову про задоволення клопотання або про відмову в його задоволенні.

Другий етап судового провадження адміністративно-деліктного процесу – розгляд справи про адміністративне правопорушення по суті. Згідно із ст. 277 КУпАП справа про адміністративне правопорушення за ст. ст. 173, 173-2 КУпАП розглядається протягом доби з дня одержання правомочним органом, у нашому випадку – суддею районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду за місцем вчинення названих правопорушень.

Загальний порядок розгляду справи про адміністративне правопорушення регулюється ст. 279 КУпАП, де встановлено, що розгляд справи починається з представлення посадової особи (судді), яка розглядає дану справу. Потім суддя оголошує, яка справа підлягає розгляду, хто притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснює особам, які беруть участь у розгляді справи їхні права і обов'язки. Після цього оголошується протокол про адміністративне правопорушення, заслуховуються особи, які беруть участь у справі, досліджуються докази та вирішуються клопотання. На нашу думку, це досить спрощене й занадто загальне регламентування порядку розгляду справи про адміністративне правопорушення у суді, яке не висвітлює особливостей судового розгляду справи про адміністративне правопорушення, про що також зазначають у своїх дослідженнях вчені [190, с. 118-119].

У чинному КУпАП порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення чітко не встановлений, зокрема не визначено стадії розгляду та повноваження судів під час розгляду таких справ, що, безумовно, ускладнює процес цього виду судочинства в цілому. Так, у КУпАП відсутні норми, які б з метою уточнення і перевірки фактичних даних, зібраних під час оформлення матеріалів щодо адміністративного правопорушення, встановлювали повноваження судів давати доручення органам, які оформлювали первинні матеріали. Надання судам таких повноважень безумовно забезпечувало б право обвинуваченого на об'єктивний розгляд його справи. Саме тому юристи-практики пропонують запровадити законодавчу норму, яка б регулювала прийняття судом рішень про зупинення провадження, оскільки надання судом доручень може призвести до порушення строків розгляду справи, що є неприпустимим. Крім того, це необхідно також у випадках призначення судом у справі експертизи, оскільки її проведення може тривати понад три місяці [147, с. 44-45].

Під час розгляду справ про адміністративні правопорушення суддя надає правову оцінку обставинам, викладеним у протоколі, аналізує сам протокол. У постановках судді часто пишуть, що вина правопорушника підтверджується протоколом [157, с. 20]. У судовому засіданні, відповідно до ст. 280 КУпАП, посадова особа, яка розглядає справу про адміністративне правопорушення (у нашому випадку – суддя), зобов'язана з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення; чи винна дана особа в його вчиненні; чи підлягає вона адміністративній відповідальності; чи є обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність; чи заподіяно майнову шкоду; чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правомірного вирішення справи.

Під час доведення факту проступку важливе значення має прийняття суддею тільки тих доказів, що підтверджують або спростовують вину особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Так, у п. 65 рішення Європейського суду з прав людини від 21 липня 2011 року по справі «Коробов

проти України» зазначено, що при оцінці доказів суд, як правило, застосовує критерій доведення «поза розумним сумнівом». Проте така доведеність може впливати зі співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених між собою висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту [291]. Тобто доведення факту проступку має впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою, що переконує суддю прийняти справедливе (на його думку) рішення.

У ст. 268 КУпАП зазначено, що при розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачених ст.ст. 173, 173-2 КУпАП, присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою, а в разі ухилення від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду цю особу може бути піддано приводу органом внутрішніх справ (Національною поліцією). Разом з тим у ч. 2 ст. 277 КУпАП встановлено, що справи про адміністративні правопорушення за цими статтями розглядаються протягом доби, а у ст. 277-2 КУпАП зазначається, що повістки особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, іншим особам, які беруть участь в провадженні у справі про адміністративне правопорушення, вручаються не пізніше як за три доби до розгляду справи у суді. Тобто на практиці практично неможливо дотриматися вимог ч. 2 ст. 277 щодо розгляду даних справ протягом доби у разі неприбуття на розгляд справи особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, і піддання її приводу, оскільки потрібен час на винесення ухвали, направлення її на виконання, виконання самої ухвали (розгляд такої ухвали в органі внутрішніх справ, доручення виконавцеві, розшук особи, її безпосередній привод до суду тощо). Така неузгодженість названих статей КУпАП, у свою чергу, може стати формальною обставиною для уникнення відповідальності особою, яка притягується до адміністративної відповідальності [276, с. 32-33]. Отже, названі статті Кодексу потребують доопрацювання й узгодженості строків розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2 КУпАП,

деталізації процедури повідомлення учасників провадження у справі про адміністративне правопорушення в суді.

Одне із перших завдань суду, який розглядає адміністративну справу про насильство в сім'ї – встановити факт сімейних відносин між особою, що вчиняла дії, які можуть бути кваліфіковані як насильство, та жертвою такого насильства. Так, суди інколи припускаються помилки, посилаючись на ст. 3 Сімейного кодексу України [282], визнаючи відсутність сімейних відносин між братом і сестрою, між чоловіком і його колишньою дружиною, які проживають разом в одній квартирі, але спільним побутом не пов'язані й не мають спільних прав і обов'язків, що призводить до невизнання таким судом фактів вчинення насильства між ними насильством у сім'ї [334, с. 41-42]. У п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чітко визначено, що до домашнього насильства відносяться також насильницькі дії між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю тощо.

Що стосується особливостей судового розгляду фактів булінгу, то Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» був прийнятий Верховною Радою 18 грудня 2018 р., набрав чинності 19 січня 2019 р. і вже 5 лютого 2019 року Бориспільським міськрайонним судом Київської області, вперше в історії України була винесена постанова по адміністративній справі № 359/933/19 про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 3 ст. 173-4 КУпАП матір неповнолітньої особи, яка висвітлювала непристойні фото у мережі «інстаграм» про іншу неповнолітню особу, в результаті чого могла бути завдана шкода психічному здоров'ю потерпілої. У судовому засіданні мати неповнолітньої особи вину своєї дитини в скоєному визнала, просила суворо не карати. На початку березня 2019 року суд на Хмельниччині покарав батьків підлітка, котрий тривалий час ображав і вдавався до погроз на адресу шкільної вчительки [31; 196].

Адміністративну справу про булінг суд, відповідно до ч. 1 ст. 277 КУпАП, зобов'язаний розглянути у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання

правомочним органом (посадовою особою) протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів. На практиці, крім протоколу і пояснень сторін булінгу, до інших матеріалів справи відносять: характеристику кривдника з навчального закладу, довідку від психолога, доповідну записку класного керівника, протокол засідання комісії щодо розслідування виявленого факту булінгу, клопотання директора школи щодо притягнення до відповідальності батьків кривдника. У зв'язку з тим, що інколи органи Національної поліції не надають разом із протоколом окремі з перерахованих документів, суди повертають ці справи на доопрацювання.

При розгляді адміністративної справи про булінг суди повинні відрізнити булінг – як триваючі, систематичні дії – від одиначної конфліктної ситуації, яка не є булінгом. Від цього залежить можливість захистити потерпілу особу та притягнути кривдника до відповідальності, встановленої законом [58]. У судовій практиці також трапляються непоодинокі випадки, коли до булінгу призводить триваючий обопільний конфлікт.

На третьому етапі судового провадження адміністративно-деліктного процесу ми об'єднаємо прийняття постанови (рішення) – форми реалізації покарання [154, с. 39], і доведення постанови (рішення) до відома зацікавлених осіб. Після розгляду справи про адміністративне правопорушення, суддя, відповідно до ст.ст. 283, 284 КУпАП, виносить одну із постанов у справі, а саме: про накладення адміністративного стягнення; про застосування щодо неповнолітніх заходів впливу, передбачених ст. 24-1 КУпАП, або про закриття справи. Постанова про закриття справи виноситья при оголошенні усного зауваження, передачі матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу або передачі їх прокурору, органу досудового розслідування, а також при наявності обставин, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення (ст. 247 КУпАП).

Постанова у справах про адміністративні правопорушення повинна містити достатньо повну інформацію про особу, стосовно якої вона винесена, бути зрозумілою і переконливою за змістом. Обґрунтованість постанов обумовлюється

повним, всебічним і об'єктивним дослідженням обставин справи, підтверджених доказами, одержаними у встановленому законом порядку та дослідженими у судовому засіданні, правильним застосуванням матеріально-правових і процесуально-правових норм права. Аргументація висновків повинна ґрунтуватися на досліджених даних при розгляді справи [281, с. 201], а недотримання вимог щодо законності судового рішення є безумовною підставою для його скасування [306, с. 171].

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або надсилається особі, щодо якої її винесено, а також в той же термін і потерпілому на його прохання (ст. 284 КУпАП).

Згідно із приписами ст. 294 КУпАП постанова суду (судді) у справах про адміністративні правопорушення набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, за винятком постанов про застосування такого стягнення, як адміністративний арешт (ст. 32 КУпАП).

Третя стадія адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення – перегляд справи у зв'язку із оскарженням постанови у справі. Перегляд справи у зв'язку із оскарженням постанови у справі є факультативною, необов'язковою стадією провадження у справах і відбувається у тих випадках, коли особа, що притягається до адміністративної відповідальності, потерпілий чи їх законні представники, захисник, за дорученням особи, яка його запросила, незгодні з винесеною постановою у справі про адміністративне правопорушення, вважають, що винесене судом рішення порушує права і законні інтереси останніх або, на думку прокурора, є незаконним чи необґрунтованим [56, с. 57; 305, с. 354].

Постанова судді у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, може бути оскаржена протягом десяти днів з дня винесення постанови особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником, захисником, потерпілим, його представником, а також прокурором у випадках, передбачених

частиною п'ятою статті 7 та частиною першою статті 287 цього Кодексу (ст. 294 КУпАП).

Відповідно до ст. 294 КУпАП, апеляційна скарга подається до відповідного апеляційного суду через місцевий суд, який виніс постанову. Місцевий суд протягом трьох днів надсилає апеляційну скаргу разом із справою у відповідний апеляційний суд. Апеляційний перегляд здійснюється суддею апеляційного суду в межах апеляційної скарги протягом двадцяти днів з дня її надходження до суду. Суд апеляційної інстанції не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. Апеляційний суд може дослідити нові докази, які не з'ясовувалися раніше, якщо визнає обґрунтованим ненадання їх до місцевого суду або необґрунтованим відхилення їх місцевим судом. За наслідками розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову без змін; 2) скасувати постанову та закрити провадження у справі; 3) скасувати постанову та прийняти нову постанову; 4) змінити постанову.

Як ми бачимо, суд апеляційної інстанції перевіряє законність постанови місцевого суду, за наслідками чого може визнати це рішення незаконним і скасувати його або залишити постанову без змін, а скаргу без задоволення. Закон «Про судоустрій і статус суддів» з метою оптимізації судових процедур виключив з переліку повноважень апеляційних судів право на відправлення справи на новий розгляд за результатами перегляду постанови суду першої інстанції.

Постанова апеляційного суду набирає законної сили негайно після її винесення, є остаточною й оскарженню не підлягає, а справа не пізніше ніж у п'ятиденний строк направляється до місцевого суду, який її розглядав. Копія рішення по скарзі на постанову по справі про адміністративне правопорушення протягом трьох днів надсилається особі, щодо якої її винесено. В той же строк копія постанови надсилається потерпілому на його прохання (ст. 295 КУпАП).

Як зазначають практикуючі судді, у чинному КУпАП не визначено вимоги щодо форми та змісту апеляційної скарги на постанову, не передбачений порядок

повернення апелянту скарги, якщо вона не відповідає вимогам закону, для усунення недоліків. Така ситуація потребує визначення в КУпАП вимог до апеляційних скарг з метою створення сприятливих умов для реалізації зацікавленими особами права апеляційного оскарження, права особи, яка подала апеляційну скаргу на її зміну, доповнення або відкликання [145, с. 23].

Крім того, як видно із змісту ст. 294 КУпАП, апеляційний суд, при виявленні обставин, які обтяжують вину особи, не має права застосувати більш жорстке адміністративне стягнення, передбачене санкцією статті, що, як зазначають дослідники, є порушенням принципу адекватності (співрозмірності) покарання ступеню вини порушника та можливим ігноруванням доцільності подання скарги до апеляційного суду потерпілим. Тому пропонують внести зміни у ст. 294 в частині наділення апеляційного суду повноваженнями, у разі виявлення обставин, що обтяжують відповідальність правопорушника, про зміну адміністративного стягнення в бік його посилення [194, с. 349-350].

Потребують більш чіткої правової регламентації норми КУпАП, які регламентують відносини щодо внесення прокурором подання на постанову суду, оскільки в чинному Кодексі немає норм, які б визначали порядок реалізації прокурором такого права [293, с. 54].

Четверта стадія – виконання постанови у справі про адміністративні проступки, завершує провадження у справах про адміністративні правопорушення. Сутність цієї стадії полягає у практичній реалізації адміністративного стягнення, призначеного правопорушнику постановою. Від своєчасного і повного виконання постанови залежить ефективність кожного провадження, всього інституту адміністративної відповідальності [148, с. 454; 297, с. 176].

Вчені виокремлюють чотири етапи стадії виконання постанов про накладення адміністративних стягнень: а) звернення постанови до виконання; б) безпосереднє виконання; в) закінчення провадження з виконання постанови; г) повернення виконання. Причому перші три етапи є обов'язковими, а останній – може мати місце лише за певних обставин [59, с. 153-154].

Звернення постанови до виконання є першим етапом стадії провадження «Виконання постанови у справі про адміністративні проступки». Постанова про накладення адміністративного стягнення підлягає виконанню з моменту її винесення і звертається до виконання органом (посадовою особою), який виніс постанову, у нашому випадку – суддею, який також разом з іншими органами державної влади в порядку, встановленому законом, вирішує усі питання, пов'язані з виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення, здійснює контроль за правильним і своєчасним її виконанням (ст.ст. 304, 305 КУпАП).

В разі оскарження постанови вона набирає чинності з дня прийняття рішення про залишення скарги без задоволення (ст. 299 КУпАП). Тобто необхідною умовою виконання постанови про накладення адміністративного стягнення є набуття нею чинності.

Відповідно до ст. 300 КУпАП, постанова про накладення адміністративного стягнення виконується уповноваженим органом у порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами України. Орган (посадова особа), який виніс постанову, припиняє її виконання у таких випадках: видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення; скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність; смерть особи, щодо якої було розпочато провадження в справі. (ст. 302, п. п. 5,6,9 ст. 247 КУпАП).

Не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання упродовж 3-х місяців з дня винесення. В разі оскарження постанови перебіг строку давності зупиняється до розгляду скарги. У разі відстрочки виконання постанови, перебіг строку давності зупиняється до закінчення строку відстрочки (ст. 303 КУпАП).

Це основні положення стадії виконання постанови у справі про адміністративні проступки. Розглянемо більш детально порядок безпосереднього виконання постанови судді про застосування видів адміністративних стягнень, передбачених ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП.

Перший найпоширеніший вид адміністративного стягнення відповідно до

санкції цих статей – штраф, застосування якого передбачено за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи (ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу»).

Штраф характеризується оперативним порядком застосування. Так, він має бути сплачений порушником не пізніш як через п'ятнадцять днів із дня вручення йому постанови про накладення штрафу, а в разі оскарження такої постанови – не пізніш як через п'ятнадцять днів із дня повідомлення про залишення скарги без задоволення. Штраф, накладений за вчинення адміністративного правопорушення, вноситься порушником в установу банку України (ст. 307 КУпАП). Із моменту фактичної сплати штрафу постанова про накладення штрафу вважається виконаною.

Якщо не сплачено правопорушником штраф в установленний строк, то постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до органу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом. У разі примусового виконання постанови про стягнення штрафу за вчинення адміністративного правопорушення з правопорушника стягується: подвійний розмір штрафу, визначеного у відповідній статті цього Кодексу та зазначеного у постанові про стягнення штрафу; витрати на облік цих правопорушень, розмір яких визначається Кабінетом Міністрів України (ст. 308 КУпАП).

У ст. 310 КУпАП, яку законодавець прямо називає «Закінчення провадження по виконанню постанови про накладення штрафу» встановлено, що постанова про накладення штрафу, за якою стягнення штрафу проведено повністю, з відміткою про виконання, повертається органіві (посадовій особі), який виніс постанову.

Як вид майнового стягнення штраф має найбільш дієве, превентивне, виховне та стримуюче значення, його розмір у кожному конкретному випадку

застосування набуває особливого значення, оскільки повинен відповідати вчиненому, виражати принцип ефективності санкції та впливати на свідомість правопорушника [19, с. 115-116]. При необхідності посилення відповідальності, законодавець підвищує розмін штрафів. Так, якщо ч. 1 ст. 173-2 КУпАП за вчинення домашнього насильства передбачає накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних доходів громадян, то ч. 2 ст. 173-2 за ті ж самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за вчинення домашнього насильства, передбачає накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Практика застосування штрафу як основного виду адміністративного стягнення у випадках насильства в сім'ї, як зазначають окремі вчені, є в більшій мірі негативною та неефективною, оскільки впливає на сім'ю в цілому, а не тільки на кривдника [152, с. 461].

Наступний вид адміністративного стягнення, який передбачають санкції досліджуваних нами статей, громадські роботи, порядок виконання яких регламентується ст.ст. 321-1 – 321-4 глави 30-а КУпАП, і Порядком виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 19 березня 2013 р. № 474/5 [241].

Громадські роботи є альтернативним, самостійним видом адміністративного стягнення, основною ознакою якого є примусове залучення особи, що вчинила адміністративне правопорушення, за рішенням суду, до безоплатних суспільно корисних робіт, які відпрацьовуються у вільний від роботи чи навчання час, за місцем проживання правопорушника, без зарахування у загальний трудовий стаж [120, с. 588].

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України № 474/5, виконання постанови суду (судді) про накладення адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт покладається на уповноважений орган з питань пробації (до прийняття цього наказу – кримінально-виконавча інспекція). Постанова суду про накладення адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт вважається

прийнятою до виконання уповноваженим органом з питань пробації, а порушник взятим на облік, з дня реєстрації постанови суду у журналі обліку порушників, на які накладено адміністративне стягнення у вигляді громадських (виправних робіт). У триденний строк уповноважений орган з питань пробації надсилає до суду, який виніс постанову, повідомлення про прийняття постанови суду до виконання.

Відповідно до визначеного органами місцевого самоврядування переліку об'єктів у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до місця проживання, на яких порушники відбувають громадські роботи, уповноважений орган з питань пробації у десятиденний строк з дня отримання постанови суду видає порушнику направлення на один із цих об'єктів, де він залучається до суспільно корисної праці у вільний від роботи чи навчання час.

Зняття порушника з обліку здійснюється начальником уповноваженого органу з питань пробації, про що ним накладається письмова резолюція на довідку, підготовлену посадовою особою уповноваженого органу з питань пробації. У триденний строк уповноважений орган з питань пробації надсилає до суду, який виніс постанову, повідомлення про зняття порушника з обліку.

Гарантією виконання порушником громадських робіт є вимоги ст. 321-4 КУпАП, відповідно до яких, у разі ухилення порушником відбування громадських робіт, за поданням центрального органу влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, невідбутий строк громадських робіт може бути замінено штрафом або адміністративним арештом.

Громадські роботи, характеризуються як найбільш гуманне адміністративне стягнення, оскільки обов'язок виконувати суспільно-корисну працю обмежує його тільки у праві вільно розпоряджатися своїм часом. Виконуючи громадські роботи, правопорушник не несе додаткових фінансових витрат, як при сплаті штрафу, не втрачає частини заробітку, як при виконанні виправних робіт, не позбавляється свободи, як у випадку із адміністративним арештом. Водночас громадські роботи є більш суворим видом адміністративного стягнення, ніж штраф [325, с. 56-57, 61].

Як зазначають вчені, громадські роботи – найбільш ефективний вид адміністративного стягнення за вчинення насильства в сім'ї, оскільки вони не є стягненням, яке обмежує майнові права особи, що впливає на мотиваційний момент звернення жертви насильства в сім'ї до правоохоронного органу. Крім того, застосування такого виду робіт має значний виховний ефект, оскільки, як свідчить практика, основною роботою, яку призначають органи місцевого самоврядування, є наведення порядку в громадських місцях [79, с. 12].

Санкції досліджуваних нами статей передбачають застосування й виправних робіт – стягнення майнового характеру, що триває у часі. Це більш суворий вид адміністративного стягнення ніж громадські роботи, оскільки його застосування передбачає додаткові обмеження для правопорушника, такі як: неможливість звільнення з роботи за власним бажанням, зміни місця роботи, у цей період порушникові не надається відпустка та інше.

Відповідно до ст. 31 КУпАП виправні роботи застосовуються на строк до двох місяців з відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до двадцяти процентів її заробітку в доход держави. Порядок виконання виправних робіт регламентується ст.ст. 322 - 325-4 глави 31 КУпАП і вже вищезгаданим нами наказом Міністерства юстиції України від 19 березня 2013 р. № 474/5 [241]. Він майже такий, як і порядок виконання громадських робіт, але відрізняється тим, що з усієї заробітної плати порушника, без виключення з цієї суми податків та інших платежів і незалежно від наявності претензій до порушника за виконавчими документами, за кожний відпрацьований місяць при виплаті заробітної плати здійснюються відрахування до державного бюджету. З часу фактичного закінчення строку відбування стягнення постанова про застосування виправних робіт вважається виконаною.

Вплив цього покарання, призначеного на невеликий термін, фактично зводиться до утримання із заробітної плати визначеної суми, що схоже на штраф, але, крім матеріального контексту, виправні роботи мають також психологічний вплив на особу, що відбуває таке покарання. У сучасних умовах, коли багато

людей працює сезонно або тимчасово, або за кордоном, або взагалі не має роботи, залишення у вітчизняному законодавстві такого стягнення, як виправні роботи, є неефективним. Тому, на думку окремих авторів – практиків, виправні роботи мають бути вилучені із загального переліку санкцій, що відповідатиме міжнародним стандартам [83, с. 138; 114, с. 295]. А враховуючи те, що кількість виправних робіт, які застосовуються у вигляді адміністративного стягнення в Україні, є незначною, тому ми приєднуємося до думки вчених, які вважають, що адміністративне стягнення у вигляді виправних робіт підлягає вилученню з переліку адміністративних санкцій.

Санкції двох із досліджуваних нами статей – ст. 173 «Дрібне хуліганство» і ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства» передбачають і застосування такого виду адміністративного стягнення, як адміністративний арешт. Адміністративний арешт – найбільш суворе адміністративне стягнення, що за своєю суттю є короткочасним позбавленням волі. Причому особи, піддані адміністративному арешту, за правопорушення, передбачені статтями 173 КУпАП «Дрібне хуліганство», 173-2 «Вчинення домашнього насильства», використовуються на фізичних роботах, організація яких покладається на виконавчі органи місцевого самоврядування, а заробітна плата за місцем постійної роботи таким особам не виплачується (ст. 328 КУпАП), тобто передбачене їх безоплатне трудове використання.

Відповідно до ст. 32 КУпАП, адміністративний арешт застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до п'ятнадцяти діб. Цей вид адміністративного стягнення не може застосовуватись до вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до дванадцяти років, до осіб, які не досягли вісімнадцяти років, до інвалідів першої і другої груп.

Постанова судді про застосування адміністративного арешту виконується негайно після її винесення (ст. 326 КУпАП). Осіб, підданих адміністративному арешту, відповідно до ст. 327 КУпАП, утримують під вартою в місцях, які визначають органи внутрішніх справ. До таких місць відносяться: спеціальні приймальники; ізолятори тимчасового тримання; спеціальні палати в медичних

зкладах. Як правило, осіб, підданих адміністративному арешту, утримують в спеціальних приймальниках, які спеціально облаштовані для цього. Якщо створення спеціальних приймальників не є доцільним, такі особи утримуються в ізоляторах тимчасового тримання, де виділяються спеціальні камери, обладнані належним чином. Для осіб, підданих адміністративному арешту, які потребують медичної допомоги, в лікувальних установах виділяються і обладнаються з дотриманням вимог безпеки спеціальні палати.

Постанова про застосування адміністративного арешту вважається виконаною після фактичного його відбування в місцях, визначених органами внутрішніх справ.

Позбавлення волі, виходячи з психологічної природи гідності людини, є тяжким випробуванням і, як міра відповідальності, можлива лише за скоєння суттєвих, суспільно небезпечних правопорушень, що зумовлює зміну кваліфікації адміністративних правопорушень і введення в кримінальне право інституту кримінального проступку, що потребує часу та суттєвого вдосконалення діючих адміністративно-правових і кримінально-правових норм [131, с. 205]. Крім того, як свідчить практика, відбування адміністративного арешту в багатьох випадках призводить до втрати роботи такою особою. Саме тому, на думку окремих вчених, адміністративний арешт повинен застосовуватися за вчинення насильства в сім'ї як крайній захід [79, с. 10]. Інші науковці стверджують, що застосування арешту є важливим, оскільки дає можливість «певною мірою і хоча б до 15 діб вилучити кривдника з родини» [152, с. 461]. На наш погляд, в кожному конкретному випадку застосування арешту за вчинення насильства в сім'ї вирішує суддя з урахуванням усіх обставин справи.

З метою вдосконалення правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із відбуванням адміністративного арешту як виду адміністративного стягнення, Національна поліція розробила проект закону «Про правила відбування адміністративного арешту», в якому детально регламентувала порядок поміщення особи до ізолятора тимчасового тримання, права заарештованої особи, порядок

призупинення відбування адміністративного арешту і закінчення відбування адміністративного арешту [298].

Четвертий, факультативний етап стадії виконання постанов про накладення адміністративних стягнень – повернення виконання. Під час виконання постанов можуть виникати ситуації, коли за різних обставин постанови скасовуються, але до часу їх скасування виявляються повністю або частково виконаними, що призводить до необхідності відшкодувати громадянам матеріальну і моральну шкоду у зв'язку з неправильним притягненням до адміністративної відповідальності [59, с. 152-153]. У ст. 296 КУпАП встановлено, що скасування постанови із закриттям справи про адміністративне правопорушення тягне за собою повернення стягнених раніше грошових сум, оплатно вилучених і конфіскованих предметів, а також інших обмежень, пов'язаних з цією постановою. Якщо неможливо повернути вилучений і конфіскований предмет, то повертається його вартість. Відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконним накладенням адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або виправних робіт, провадиться в порядку, встановленому законом.

2.3. Суб'єкти, які здійснюють застосування засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи

Адміністративна відповідальність в Україні, як зазначають вчені-адміністративісти, реалізується у правовідносинах, які складаються із трьох взаємопов'язаних груп, що становлять структуру адміністративної відповідальності. Перша група – це правовідносини, що виникають і об'єктивно існують з моменту вчинення адміністративного правопорушення, друга – процесуальні правовідносини (провадження у справах про адміністративні правопорушення) і третя – застосування адміністративного стягнення, практична реалізація адміністративної відповідальності [122, с. 65-66].

З метою досягнення завдань адміністративної відповідальності органи адміністративної юрисдикції використовують засоби адміністративної відповідальності – сукупність правових способів, прийомів, які вони застосовують до правопорушників. До суб'єктів, які здійснюють застосування правових засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, виходячи з повноважень держаних органів, належать: Національна поліція України, суди (судді) районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів і державний орган пробації.

Перша група правовідносин, в яких реалізується адміністративна відповідальність (перший структурний елемент адміністративної відповідальності) – це, як зазначалося, правовідносини, що виникають і об'єктивно існують з моменту вчинення адміністративного правопорушення, у процесі яких компетентний орган звинувачує певну особу у вчиненні адміністративного правопорушення і пояснення цієї особи з приводу свого проступку [122, с. 65]. Досліджувані нами правопорушення, пов'язані із застосуванням насильства щодо фізичної особи, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, посягають на громадський порядок і громадську безпеку – родовий об'єкт цих правопорушень (саме тому зазначені статті розміщені в однойменній главі 14 КУпАП). Забезпечує охорону прав і свобод людини, протидіє злочинності, підтримує публічну безпеку і порядок в Україні – Національна поліція України (поліція) – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству (п. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію») [248]. Саме тому компетентним органом, який звинувачує певну особу у вчиненні правопорушень, пов'язаних із застосуванням насильства щодо фізичної особи, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, виступає Національна поліція України.

Розглянемо застосування засобів адміністративної відповідальності у цій сфері органами Національної поліції України. Після отримання інформації поліцією або виявлення нею у процесі службової діяльності фактів здійснення правопорушень, передбачених ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, що є фактичною підставою для порушення посадовими особами Національної поліції

адміністративних справ за цими статтями, вони проводять дії з об'єктивного і усебічного встановлення всіх обставин справи і процесуальне оформлення матеріалів справи – складання протоколу про адміністративне правопорушення. У зв'язку з цим розглянемо детальніше адміністративно-юрисдикційні повноваження Національної поліції України та її підрозділів, посадові особи яких порушують адміністративні справи за ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП.

Відповідно до ст. ст. 1, 2 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом. Завданнями поліції, як зазначалося, є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій їй потребують [248].

Законом «Про Національну поліцію» вперше вводиться, без надання визначення, термін «публічна безпека» (вживається у Законі 14 разів), а інколи застосовується термін «громадська безпека», хоча у ст.ст. 34, 36, 39 Конституції України як Закону прямої дії наявний базовий термін «громадська безпека» і немає терміна «публічна безпека». Аналогічна ситуація із чинним КУпАП і Кримінальним кодексом України, де також відсутні терміни «публічна безпека» та «публічний порядок», а вживаються терміни відповідно «громадський порядок» і «громадська безпека».

У кандидатській дисертації «Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів» А.В. Долинний зазначає, що у загальному розумінні «публічний» і є «громадський», але категорія «публічний» ширша за «громадський» і включає його у свій зміст. На думку науковця категорія

«публічний» точніше відображає сучасні тенденції суспільного та державного розвитку й відповідає пріоритетності життя, здоров'я та особистої безпеки людини та громадянина, її благополуччя та добробуту [78, с. 24].

З цього приводу ми зголошуємося з поглядами інших дослідників, які вважають, що широке сприйняття міжнародним суспільством терміна «публічна безпека» як більш пріоритетного, ніж вітчизняного – «громадська безпека» – вимагає від науковців та законодавця негайного розв'язання цієї проблеми та проведення додаткових досліджень [94, с. 87-90].

Повертаючись до змісту ст.ст. 1, 2 Закону України «Про Національну поліцію», можна зробити висновок, що, з одного боку, Національна поліція України є різновидом центральних органів державної виконавчої влади, які реалізують свої державно-владні повноваження в певній, законодавчо закріпленій сфері управління шляхом виконання вимог законів та інших нормативно-правових актів, і здійснює управлінську, публічно-сервісну діяльність на всій території держави з метою забезпечення охорони і захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. А з іншого, серед головних завдань Національної поліції України, які свідчать про її основне призначення, закон визначає забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, що є об'єктами правоохоронної діяльності – державної діяльності з охорони права, підтримання й охорони правопорядку на території країни із застосуванням юридичного впливу у встановленому законом порядку. Тобто Національна поліція України називається правоохоронним органом, конституційно зафіксованим, засадничим терміном, який також закріплений правовими приписами норм матеріального та процесуального права [112, с. 131].

Отже, особливість Національної поліції, як різновиду органу публічної адміністрації, полягає в тому, що поряд із виконавчо-розпорядчими, державно-владними та публічно-сервісними видами діяльності, її основною функцією є виконання завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, для чого вона наділена правом застосовування поліцейських заходів – комплексу дій

превентивного або примусового характеру, що обмежують певні права та свободи людини відповідно до закону. Як зазначає вчена О.Ю. Горбунова, адміністративна юрисдикція поліції, як вид державно-владної діяльності із реалізації виконавчої влади у сфері охорони права, багато в чому співпадає з цілями і завданнями органів виконавчої влади, але, на відміну від юрисдикції органів виконавчої влади, має більш спеціалізовані цілі та завдання, які визначені законодавством і для вирішення яких поліція має повноваження реалізовувати примусовий спосіб правозастосування, його правоохоронну форму. Тобто адміністративна юрисдикція поліції України є різновидом як правозастосування, так і правоохоронної діяльності. Але, на її думку, для діяльності Національної поліції України характерним є те, що, крім юрисдикційних дій (розгляд і вирішення конкретних справ, здійснення повноважень щодо накладення адміністративних чи дисциплінарних стягнень або прийняття інших рішень тощо), вона також пов'язана з реалізацією компетенції не юрисдикційного характеру – здійснення дій для забезпечення необхідних умов реалізації адміністративної юрисдикції іншими її суб'єктами, зокрема оформлення протоколів про адміністративні правопорушення для суду, адміністративних комісій та ін. [55, с. 25-26].

Ми не можемо погодитися з такою точкою зору, оскільки вважаємо, що складання протоколу про адміністративне правопорушення це, хоч і частково, але – юрисдикційні дії, на які посадові особи органів Національної поліції уповноважені законом і без яких не може бути вирішена адміністративна справа по суті іншим органом адміністративної юрисдикції. Так, дослідник органів внутрішніх справ М.В. Завальний, залежно від обсягів юрисдикційних повноважень працівників органів внутрішніх справ, виокремлює осіб, які порушують адміністративну справу, проводять адміністративне розслідування, але після цього передають її за підвідомчістю [84, с. 370]. Аналогічної думки дотримується і Г.Б. Супрун, яка стверджує, що до суб'єктів адміністративно-деліктної юрисдикції національне законодавство та законодавство окремих зарубіжних країн відносить, крім інших, і посадових та інших осіб, що мають право складати протоколи про адміністративні проступки [299, с. 8].

Національна поліція України, серед інших органів державної влади, несе основне навантаження у сфері правоохоронної діяльності держави, у тому числі щодо боротьби із найбільш поширеною категорією протиправних проявів, якими є адміністративні правопорушення. Таке особливе положення Національної поліції України як суб'єкта адміністративної юрисдикції зумовлюється насамперед двома важливими обставинами: більшим, порівняно з іншими суб'єктами, обсягом суспільних відносин, які охороняються цими органами, що відображається значною кількістю підвідомчих їм справ про адміністративні правопорушення, а також значно ширшими повноваженнями щодо застосування ними різних адміністративних стягнень та складання протоколів про адміністративні правопорушення [55, с. 24].

Серед форм діяльності щодо забезпечення публічної безпеки і порядку дослідники виокремлюють такі форми провадження у справах про адміністративні правопорушення:

- самостійне виявлення правопорушень, що посягають на публічну безпеку та порядок під час патрулювання та в інших випадках, передбачених законодавством (звертає увагу на правопорушення з метою їх запобігання, припинення, документування і притягнення до відповідальності);

- припинення виявлених адміністративних правопорушень, що посягають на публічну безпеку та порядок, застосовуючи для цього передбачені законодавством права і повноваження;

- проведення розгляду справи про адміністративні правопорушення, що посягають на публічну безпеку і порядок, застосування заходів адміністративного впливу до правопорушників у випадках та в спосіб, передбачених законодавством;

- здійснення затримання особи та її доставляння, а також вжиття інших заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що посягають на публічну безпеку й порядок відповідно до законодавства;

- вжиття заходів щодо охорони та збереження місця події в первинному,

незміненому стані до прибуття уповноважених осіб, з метою забезпечення подальшого розкриття адміністративного правопорушення [20, с . 8].

Із основних структур Національної поліції, на працівників яких покладені широкі повноваження у сфері забезпечення публічної безпеки, виокремлюється патрульна поліція. Основними завданнями Департаменту патрульної поліції в контексті досліджуваної нами теми є:

- участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, забезпечення публічної безпеки і порядку;

- своєчасне реагування на заяви та повідомлення про адміністративні правопорушення.

Департамент, відповідно до покладених на нього завдань:

- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;

- виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції, заходів щодо їх усунення;

- здійснює заходи з метою виявлення і припинення виявлених адміністративних правопорушень;

- вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;

- організовує та здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про адміністративні правопорушення;

- доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, та вчиняє інші дії [207].

До територіальних підрозділів Департаменту патрульної поліції входять 25 Управлінь патрульної поліції. Для підтримання громадського порядку у складі патрульної поліції діють піші, автомобільні патрулі, мотопатруль, а також кінний патруль – для забезпечення правопорядку у паркових зонах, і річковий патруль, що контролює на автомобілях прибережну зону і на катерах акваторію Дніпра.

На територіальному, обласному рівні у складі Головних управлінь Національної поліції України утворюються і функціонують управління превентивної діяльності, яким належить провідна роль у вирішенні основних завдань поліції щодо охорони громадського порядку. Структуру управлінь превентивної діяльності складають такі відділи: відділ дільничних офіцерів поліції, відділ ювенальної превенції, відділ забезпечення публічної безпеки, відділ масових і охоронних заходів, відділ контролю за обігом у сфері дозвільної системи, відділ аналізу та планування спеціальних заходів, відділ забезпечення безпеки дорожнього руху, відділ впровадження системи автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху та аналізу за станом доріг [313, с. 185-186].

Дільничні офіцери поліції (надалі – ДОП) – найбільший за чисельністю підрозділ превентивної поліції, який наближений до людей, посадові особи якого є «офіцерами поліції першого контакту» з населенням на визначеній території обслуговування, наділені широкими владними повноваженнями, які практично неможливо перерахувати, оскільки вони є універсальними і багатофункціональними, спрямованими на попередження правопорушень, своєчасне та професіональне реагування на заяви та повідомлення про вчинення правопорушень [25, с. 178-180]. Відповідно до Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 р. № 650 [238], серед основних напрямів адміністративно-юрисдикційної діяльності ДОП на поліцейській дільниці є:

- ужиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення адміністративного правопорушення;
- своєчасне реагування на заяви та повідомлення про адміністративні правопорушення або події;
- у випадках, визначених законом, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання;

- доставляння у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, які вчинили адміністративне правопорушення;

- ужиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству і його припинення й інше.

Високий рівень довіри населення до діяльності дільничних офіцерів поліції, налагодження ефективної співпраці і взаємодії між ними, зниження рівня правопорушень на закріпленій території є основними критеріями ефективності їх роботи. У перспективі дільничні офіцери поліції мають стати основою місцевої поліції та отримати відповідне законодавче закріплення, наприклад у Законі України «Про місцеву поліцію» [49, с. 134]

Наступний підрозділ Національної поліції України, посадові особи яких здійснюють адміністративну превенцію, – заходи із попередження і припинення адміністративних правопорушень серед дітей, у тому числі й правопорушень за ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», за ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» – поліція ювенальної превенції, яка була утворена у липні 2017 року в результаті реформування кримінальної поліції у справах неповнолітніх.

Відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, затвердженою наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044, основними завданнями підрозділів ювенальної превенції (надалі – підрозділів ЮП) у контексті досліджуваної теми є:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики;

- вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми;

- взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей та інше [239].

Серед основних повноважень підрозділів ЮП є:

- притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення;
- унесення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних правопорушень;
- виклик дітей та їх батьків, інших законних представників під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, учинене дитиною;
- інформування відповідних місцевих органів державної влади щодо батьків, інших законних представників, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, жорстоко з ними поводяться чи вчиняють стосовно дітей домашнє насильство;
- вжиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень та інші.

Адміністративна юрисдикція Національної поліції України не обмежується тільки порушенням адміністративних справ за ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП. Так, санкції двох із досліджуваних нами статей – ст. 173 «Дрібне хуліганство» і ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства» – передбачають такий вид адміністративного стягнення, як адміністративний арешт. Адміністративний арешт може бути застосований за постановою суду і в разі ухилення порушника від відбування громадських і виправних робіт (ст. ст. 321-4, 325 КУпАП).

Осіб, підданих адміністративному арешту, згідно із ст. 327 КУпАП, тримають під вартою в місцях, що їх визначають органи Національної поліції. До таких місць, як зазначалося, відносяться: спеціальні приймальники; ізолятори тимчасового тримання; спеціальні палати в медичних закладах. Як правило, осіб, підданих адміністративному арешту, утримують в спеціальних приймальниках, які спеціально облаштовані для цього. Керує спеціальним приймальником і

здійснює контроль за його діяльністю орган Національної поліції, при якому він утворений [155, с. 98-99]. У випадках, коли створення спеціальних приймальників не є доцільним, таких осіб утримують в ізоляторах тимчасового тримання, де виділені спеціальні камери, обладнані належним чином (п. 2.1 Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України [244]). Для осіб, підданих адміністративному арешту, які потребують медичної допомоги, у лікувальних установах виділяються і обладнуються з дотриманням вимог безпеки спеціальні палати.

Друга група правовідносин адміністративної відповідальності (процесуальні правовідносини) виникає на етапі судового провадження адміністративно-деліктного процесу, де юрисдикційну діяльність із вирішення справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із застосуванням насильства щодо фізичної особи, які передбачені ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, винесення відповідного рішення у цих справах здійснюють суди (судді) районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів за місцем вчинення названих правопорушень (ст.ст. 221, 276 КУпАП). Названі види судів, відповідно до п. 1 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [260], називаються місцевими судами.

Судова форма вирішення справ про адміністративні правопорушення – це найважливіша організаційно-правова гарантія, засіб реалізації, охорони й захисту прав та інтересів громадян. Віднесення вирішення справ про адміністративні правопорушення, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, до юрисдикції судів (суддів) зумовлено: підвищеним рівнем суспільної шкідливості цих справ, які тісно межують із кримінальними правопорушеннями, передбаченими Кримінальним кодексом України [142]; застосуванням суворих адміністративних стягнень – громадські, виправні роботи, а за ст. ст. 173, 173-2 й адміністративного арешту – стягнення, право накладення якого мають виключно суди (судді); необхідністю врахувати численні особливості застосування юридичних норм у конкретних життєвих обставинах, на що здатні лише висококваліфіковані посадові особи – судді, які володіють професійними правовими знаннями і вміють застосовувати ці знання в судовій діяльності.

Загальний порядок розгляду судами (суддями) справ про адміністративні правопорушення, порядок накладення ними адміністративних санкцій, як і іншими органами адміністративної юрисдикції, є майже однаковим і регулюється адміністративно-процесуальними нормами глави 22 «Розгляд справ про адміністративне правопорушення» КУпАП. Однак судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення має свої особливості, які зумовлені наявністю специфічного суб'єкта адміністративної юрисдикції – суду і проявляються в такому.

По-перше, розглядаючи в судовому засіданні справи про адміністративні правопорушення і приймаючи по них рішення, судді таким чином здійснюють правосуддя – «самостійну галузь державної діяльності по розгляду і вирішенню в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» (п. 3 Ухвали Конституційного Суду України від 14 жовтня 1997 р. № 44-з) [226]. Якщо екстраполювати це поняття на адміністративне провадження, то діяльність суду по розгляду і вирішенню в судових засіданнях в особливій, самостійній, встановленій законом процесуальній формі справ про адміністративні правопорушення, віднесених КУпАП до компетенції суду, є здійсненням правосуддя, яке, однак, за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах (п. 9 Рішення КСУ у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора. Справа № 1-12/2003 від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003) [269]. Тобто судовий розгляд справ – це функціональне розуміння правосуддя, його формальна ознака, а змістовне розуміння правосуддя, його внутрішня характеристика – справедливість такого судового розгляду справ [22, с. 13]. Про те, що суд, розглядаючи і вирішуючи справи про адміністративні правопорушення, є органом адміністративно-деліктної юрисдикції і одночасно органом правосуддя (адміністративно-деліктної юстиції), стверджував у своєму дисертаційному дослідженні судового розгляду справ про адміністративні проступки С.О. Короед [137, с. 4, 7].

По-друге, оскільки місцеві загальні суди, відповідно до п. 2. Ст. 22 Закону

України «Про судоустрій і статус суддів», розглядають, крім інших, також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, то вважаємо, що з огляду на розгляд саме місцевими судами (суддями) справ про адміністративні правопорушення, віднесених законодавством до їх компетенції і винесення по них рішень, у процесі чого відбувається реалізація норм адміністративного права, суддя виступає як суб'єкт, наділений правом накладення адміністративного стягнення; тобто винесення рішення у справі, за своєю суттю – це судова адміністративно-юрисдикційна діяльність.

По-третє, особлива предметна сфера (предметна компетенція) здійснення юрисдикційної діяльності з розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із застосуванням насильства щодо фізичної особи, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, що встановлено ст.ст. 221, 276 КУпАП. Розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 221 КУпАП, і винесення по них рішень, що мають правові наслідки, може бути здійснено суддею районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (предметна юрисдикція) за місцем його вчинення (територіальна юрисдикція). Визначення предметної сфери суб'єктів адміністративної юрисдикції, у тому числі й місцевих судів, – це правовий механізм, який дозволяє розподілити між ними справи про адміністративні правопорушення. Як зазначають вчені-практики, «... окреслення предметної сфери дає можливість відокремити функції судової влади від функцій інших гілок влади та визначити функції судової влади, які реалізуються у відповідній формі судочинства залежно від специфіки закріплених на галузевому рівні процедур» [304, с. 87].

По-четверте, виключність реалізації норм права судами при розгляді справ про адміністративні правопорушення відповідно до їх компетенції свідчить про винятковість судової влади, оскільки суди створюються для гарантування справедливого відправлення правосуддя, захисту прав і свобод людини і громадянина. Як правозастосовний орган, суд застосовує норми матеріального

адміністративного права до правовідносин, що виникають у результаті вчинення адміністративного правопорушення, і норми процесуального адміністративного права під час розгляду справи про адміністративні правопорушення у суді та на їх основі приймає рішення. Відповідно до п. 2 ст. 5 закону «Про судоустрій і статус суддів», делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду несуть відповідальність, установлену законом.

По-п'яте, особлива процесуальна форма розгляду справ про адміністративні правопорушення у суді, на відміну від процесуальної форми розгляду справ про адміністративні правопорушення іншими суб'єктами адміністративної юрисдикції, що обумовлено тим, що суд, при розгляді та вирішенні таких справ, здійснює самостійну галузь державної діяльності – правосуддя, яке відповідає вимогам справедливості. Судовий процес у справах про адміністративні правопорушення регулюється КУпАП і окремими нормами Митного кодексу України щодо митних правопорушень, йому передують досудове провадження – проведення уповноваженими посадовими особами Національної поліції дій із встановлення всіх обставин справи для оперативного розслідування правопорушення, процесуальне оформлення матеріалів справи, складання протоколу й направлення матеріалів справи про адміністративний проступок до місцевого суду. Під час судового розгляду справи про адміністративне правопорушення суддя самостійно досліджує усі обставини справи і виносить своє рішення – постанову у справі. Але процесуальна форма судового провадження в справах про адміністративні правопорушення, порівняно з усіма іншими видами судових процесів, як зазначає вчений А.Б. Романюк, характеризується значною спрощеністю, низькою деталізацією та скороченою процедурою розгляду справ про притягнення до адміністративної відповідальності, а перегляд судових рішень у справах про адміністративні правопорушення можливий лише в апеляційному порядку, причому, на відміну від усіх інших видів судочинства, апеляційний перегляд здійснюється суддею апеляційного суду одноосібно [271, с. 118-119].

По-шосте, розгляд справ про адміністративні правопорушення у суді є самостійним – вільним дослідженням судом (суддею) всіх обставин справи. Причому під час такого розгляду, суд (суддя), для справедливого, неупередженого і своєчасного встановлення фактичних даних справи, як активний суб'єкт розгляду справи про адміністративне правопорушення, має право не обмежуватися тільки висновками адміністративного розслідування, а й самому одержувати відомості про факти або фактичні обставини, що мають юридичне значення для вирішення справи, давати їм правову оцінку, тобто проявляти певну ініціативу в доказовій діяльності. Під час розгляду справ про адміністративні правопорушення у суді доказування виступає не як певна послідовність дій (процедура), а як розумовий процес судді зі збору, перевірки та оцінки фактичних даних з метою встановлення об'єктивної істини у справі про адміністративні правопорушення і прийняття на цій основі законного, мотивованого рішення [138, с. 100].

По-сьоме, прийняття судового рішення, яким закінчується розгляд справи у суді, іменем України (на відміну від актів застосування норм права інших державних органів). Судове рішення має пріоритет у порівнянні з рішеннями інших державних органів. Після набрання судовими рішеннями законної сили, вони є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом (п. п. 1, 2 ст. 13 закону «Про судоустрій і статус суддів»). Результатом судового розгляду справ про адміністративні правопорушення є винесення постанови по справі (ст. 283 КУпАП);

І наостанок. В адміністративно-деліктному провадженні суд може виступати й судом другої інстанції у випадку апеляційного оскарження постанови місцевого суду про накладення адміністративного стягнення у справі про адміністративне правопорушення, що є гарантією захисту прав, свобод і законних інтересів у адміністративному судочинстві, заходом усунення можливих помилок

і недоліків при розгляді справи у місцевому суді. Відповідно до ст. 294 КУпАП апеляційна скарга подається до відповідного апеляційного суду через місцевий суд, який виніс постанову. Апеляційний суд переглядає справу в межах апеляційної скарги і не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. Апеляційний суд може дослідити нові докази, які не досліджувалися раніше, якщо визнає обґрунтованим ненадання їх до місцевого суду або необґрунтованим відхилення їх місцевим судом.

Узагальнюючи, можна зазначити, що судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесених законом до виключної юрисдикції суду, і винесення по них рішень – це форма реалізації судової влади в адміністративно-деліктному провадженні, судова адміністративно-юрисдикційна діяльність суду (судді) в особливій, самостійній, законодавчо встановленій адміністративно-процесуальній формі із справедливого відправлення правосуддя, захисту людських прав і свобод та вжиття заходів щодо попередження правопорушень.

Статус судді, як і будь-якого іншого суб'єкта, є, насамперед, певною сукупністю його соціальних можливостей використання соціуму, обсяг і характер яких залежать від тієї ролі, соціальної функції, що виконується ним у суспільстві і конкретизується у тих чи інших суспільних відносинах, суб'єктом яких він виступає [287, с. 150]. Правовий статус суддів, як і будь-яких інших суб'єктів права, це – передбачена нормативно-правовими актами, гарантована державою система взаємопов'язаних прав, законних інтересів та обов'язків [283, с. 615]. До нормативно-правових актів, що визначають правовий статус суддів в Україні, крім названого закону «Про судоустрій і статус суддів», належать: Конституція України [133], закони України: «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [234], «Про Конституційний Суд України» [247], процесуальні кодекси та інші нормативно-правові акти. Але, безумовно, першоосновою, фундаментом правового статусу суддів є норми Конституції

України, а саме ст.ст. 126, 127, 128, 129, 129-1, 130, 131, які визначають систему загальних, основоположних засад фактичного становища судді у державі та суспільстві [80].

Особливість правового статусу суддів, на відміну від інших суб'єктів адміністративної юрисдикції полягає у такому.

По-перше, правовий статус суддів в Україні визначає закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р., відповідно до статті 52 якого, суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді [260].

По-друге, метою створення судів є відправлення правосуддя. Так, відповідно до ст.ст. 124,127,129 Конституції України, виключно суди, судді здійснюють правосуддя в Україні. Тобто незалежно від категорії справ, які судді розглядають у суді – вони відправляють правосуддя. Правосуддя – це реалізація судової влади. Судочинство провадиться суддею одноосібно, колегією суддів чи судом присяжних. Тобто реалізовувати судову владу в країні, вирішувати будь-які юридичні конфлікти, які виникають у суспільстві, мають виключно судді. На проведення адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення суд (суддя) уповноважений державою і є «однією з форм здійснення правосуддя, що забезпечує реалізацію судової влади в Україні» [299, с. 5].

По-третє, у структурно-організаційному плані судді виступають представниками судової влади, яка, відповідно до ст. 6 Конституції України, є однією з гілок державної влади в країні. Судова влада в країні: здійснює особливий вид державної діяльності (здійснення правосуддя); є незалежною, самостійною, виключною, відокремленою, підзаконною гілкою влади; реалізується за визначеною законом процедурою [329, с. 272].

По-четверте, судді, на відміну від інших суб'єктів адміністративної

юрисдикції, наділені широкими й особливими адміністративно-юрисдикційними повноваженнями (правами та обов'язками). Так, наприклад, тільки суди (судді) районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 221 КУпАП). У процесі адміністративно-судового порядку притягнення до адміністративної відповідальності суди (судді) реалізують свої адміністративно-юрисдикційні повноваження [159, с. 31], причому на основі закону і переважно на стадії розгляду і вирішення справи та на стадії перегляду постанови у справі про адміністративне правопорушення.

По-п'яте, суддя, який розглядає справу про адміністративні правопорушення, здійснює правосуддя одноосібно, діє як суд; у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання (п.п. 1,2 ст. 15; п. 1 ст. 48 закону «Про судоустрій і статус суддів») і виступає суб'єктом судового правозастосування норм адміністративного права. Незалежність суддів обмежена законом, процедурними рамками, у межах яких здійснюється судова влада, і означає незалежну процесуальну діяльність під час здійснення правосуддя з метою ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина, керуючись законом і професійною правосвідомістю суддів, і в умовах, що виключають сторонній вплив на них [265, с. 70-72].

По-шосте, відповідно до ст. 52 Закону України від 2 червня 2016 р. «Про судоустрій і статус суддів», суддя обіймає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі [260]. Здійснення суддею правосуддя на професійній основі свідчить про те, що він має спеціальний правовий статус, який надає йому можливість ефективно виконувати свої обов'язки [225, с. 55].

Вчений О.М. Собовий, який досліджував адміністративно-процесуальний статус судді в адміністративно-деліктному процесі, визначає його як сукупність процесуальних прав, гарантій, обов'язків судді, спрямованих на реалізацію завдань адміністративно-деліктного провадження, а також юридична

відповідальність у передбачених законом випадках [288, с. 11].

Дослідниця правового статусу суду (судді) як суб'єкта провадження у справах про адміністративні правопорушення Г.Б. Супрун визначає його як встановлену нормами права сукупність його прав і обов'язків, порядку організації і принципів функціонування, спрямованих на реалізацію цілей і завдань правосуддя. Його сутність полягає в нормативно визначеній можливості поведінки судді, обмеженої інтересом виконуваної ним соціальної функції [299, с. 12].

Вважаємо, що передумовою, обов'язковою умовою реалізації правового статусу судді є наявність професійної правосуб'єктності – права на можливість використання правового статусу [95, с. 102-103].

Суддям, як і іншим суб'єктам права у сфері адміністративних правовідносин, притаманна така соціально-юридична властивість, характеристика суб'єктів права, як правосуб'єктність. Відома українська вчена О.Ф. Скакун визначає її як передбачену нормами права здатність (можливість) особи бути учасником правовідношення [283, с. 581-582]; інший вчений – В.О. Качур, як соціально-юридичну властивість суб'єкта права, його здатність мати права й обов'язки і вчиняти дії, що мають правові наслідки [103, с. 27].

Однак правосуб'єктність судді, яка складається з таких юридичних властивостей, як: правоздатність (здатність бути носієм прав і обов'язків) та дієздатність (здатність реалізовувати свої права і обов'язки), є професійною – здатність особи набувати права і обов'язки й реалізовувати їх у відповідності до певних правових вимог до віку, освіти, професійної підготовки, обійманої посади ділових і особистих якостей [220, с. 133]. Основні вимоги до особи, яка призначається суддею визначаються правовими нормами розділу 8 «Правосуддя» Конституції України, розділу 4 «Порядок зайняття посади судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Так, відповідно до ст. 128 Конституції України, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

Деталізуються вимоги до кандидатів на посаду судді, у п. 1 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначено, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою.

Обсяг адміністративно-процесуальної правосуб'єктності судді визначається його професійною правосуб'єктністю, матеріальними і процесуальними нормами адміністративного права. Наприклад, порушення матеріальної адміністративно-правової норми, передбаченої у ст. 173 КУпАП «Дрібне хуліганство», тягне за собою обов'язок правозастосовувача, у нашому випадку – судді (ст. 221 КУпАП), шляхом застосування процесуальних норм адміністративного права притягнути правопорушника до адміністративної відповідальності. Причому суддя при вирішенні справи застосовує санкції, передбачені матеріальною адміністративно-правовою нормою (ст. 173 КУпАП).

І третій суб'єкт застосування засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, – орган пробації – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації – системи наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [253]. Орган пробації на четвертій, завершальній стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення виконує постанови суддів у справах про адміністративні проступки, передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП про застосування таких санкцій, як: громадські та виправні роботи, відповідно до наказу Міністерства юстиції України № 474/5 від 19 березня 2013 р. [241].

У країнах Західної Європи, США та багатьох інших країнах світу органи пробації (лат. *probatio* – проба, випробування) створено для виконання альтернативних позбавленню волі покарань (громадських робіт, виправних робіт із відрахуванням частини заробітної плати до бюджету, заборони обіймати певні

посади або здійснювати певну діяльність, звільнення від покарання з випробуванням) [14, с. 224-225].

В Україні, у процесі реорганізації Державної кримінально-виконавчої служби України, орган пробації створено на базі кримінально-виконавчої інспекції. Його основне завдання при реалізації покарання у вигляді громадських і виправних робіт – здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо правопорушників та організація надання їм соціальних послуг.

Висновки до розділу 2

Поняття підстав настання адміністративної відповідальності є комплексним, яке складається з нормативно-правової підстави (підстав), фактичної підстави, відсутності підстав для звільнення від відповідальності та процесуальної підстави. Система цих чотирьох підстав і складає єдину юридичну підставу настання адміністративної відповідальності. У зв'язку з чим пропонуємо доповнити ст. 245 КУпАП частиною другою поняттям підстав настання адміністративної відповідальності.

Провідну роль серед підстав настання адміністративної відповідальності відіграє нормативна підстава, яка є вихідним началом, реальною передумовою настання юридичної відповідальності загалом та адміністративної відповідальності зокрема. Вона виникає раніше, ніж фактична і процесуальна підстави, є об'єктивно існуючою стосовно учасників цих правовідносин, оскільки встановлена державою і розширеному тлумаченню не підлягає.

Нормативно-правовою підставою адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи є такі статті глави 14 КУпАП: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника

освітнього процесу». Ці правові норми містять і види адміністративно-правових санкцій за вчинення діянь, які в них зазначені.

Фактичною підставою адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, яка повинна відповідати вимогам нормативно-правової підстави, є юридичний факт вчинення правопорушником одного з діянь, передбаченого такими статтями глави 14 КУпАП: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу».

Процесуальною підставою настання юридичної відповідальності за правопорушення, передбачені статтями КУпАП: 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», які містять ознаки вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, є постанова суду по конкретній справі.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення – це урегульована адміністративно-процесуальними нормами послідовна юрисдикційна діяльність публічної адміністрації щодо законного й об'єктивного розгляду, з'ясування істини, прийняття рішення та його виконання по справах адміністративно-деліктного характеру з метою захисту прав і свобод громадян, суспільних відносин, на які спрямоване протиправне діяння, та вжиття заходів щодо попередження правопорушень. Вважаємо за необхідне доповнити ст. 245 КУпАП частиною першою, у якій дати визначення «провадження у справах про адміністративні правопорушення».

Для запобігання порушенню прав і свобод осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, та сприяння ефективному проведенню проваджень у справах про адміністративні правопорушення, передбачені

ст.ст.173, 173-2, 173-4 КУпАП, у Кодексі потрібно: чітко встановити конкретний час порушення адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення; вказати конкретні терміни, впродовж яких складені протоколи повинні бути передані органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справи про названі адміністративні правопорушення.

Судове провадження у справах про адміністративні правопорушення відрізняється від діяльності інших органів адміністративної юрисдикції і є специфічним, що зумовлено відправленням судами правосуддя в державі. Тому ми приєднуємося до пропозиції вчених окремо врегулювати порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення судами (суддями), удосконалити і конкретно визначити їх повноваження, а саме: з уточнення і перевірки фактичних даних, зібраних під час оформлення матеріалів по адміністративному правопорушенню і наданню доручень органам, які оформляли первинні матеріали; запровадити законодавчу норму, яка б регулювала прийняття судом рішень про зупинення провадження у справі у разі надання судом доручень органам, які оформлювали первинні матеріали, призначення судом експертизи у справі; внести зміни до ст. 294 КУпАП в частині наділення апеляційного суду повноваженнями щодо зміни адміністративного стягнення в бік його посилення у разі виявлення обставин, що обтяжують відповідальність правопорушника.

Під час реалізації адміністративної відповідальності за здійснення правопорушень, передбачених ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, у першій групі правовідносин суб'єктом застосування правових засобів адміністративної відповідальності виступає Національна поліція України, адміністративна юрисдикція якої проявляється в тому, що її офіцери: а) порушують адміністративні справи і проводять адміністративне розслідування за фактами вчинення названих правопорушень; б) на стадії виконання постанови у справі про адміністративні проступки, після винесення по цих статтях рішення суду, виконують застосування такого адміністративного стягнення, як адміністративний арешт.

У другій групі правовідносин реалізації адміністративної відповідальності, за здійснення правопорушень, передбачених ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, правовідносин, які виникають на стадії судового розгляду справи про адміністративне правопорушення, та винесення по ній постанови, суб'єктом застосування правових засобів адміністративної відповідальності виступають суди (судді) районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. У судовому провадженні правовий статус судді, як суб'єкта, який здійснює застосування правових засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, – це встановлена нормами права система взаємопов'язаних прав, законних інтересів та обов'язків з метою відправлення правосуддя у сфері адміністративно-деліктного провадження, що зумовлено наявністю у судді адміністративно-процесуальної правосуб'єктності – заснованої на його професійній правосуб'єктності, врегульованої матеріальними і процесуальними нормами адміністративного права можливості бути носієм адміністративно-процесуальних прав і обов'язків та здатності реалізовувати адміністративно-процесуальні права та обов'язки.

У третій групі правовідносин реалізації адміністративної відповідальності за здійснення правопорушень, передбачених ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, правовідносин, що виникають на четвертій, завершальній стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення, при виконанні постанов суддів, які передбачають застосування таких санкцій, як: громадські і виправні роботи, безпосередньо виконує третій суб'єкт застосування засобів адміністративної відповідальності – орган пробації – центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері пробації – системи наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та згідно із законом до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз правових приписів зарубіжних держав щодо досвіду застосування засобів юридичної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, та його використання в національному законодавстві

Євроінтеграційні прагнення – вибір українського народу, зумовлений національним, культурним і правовим становленням України, тому, як зазначалося, стратегічним орієнтиром розвитку сучасної української держави є входження в європейський простір, поступове приєднання правової системи України до сім'ї романо-германського (континентального) права. Сучасну правову систему України засновано на правовій культурі, притаманній романо-германському типу правової системи, яка розвивалася під впливом ідей епохи Просвітництва, у центрі яких була людська особистість, її свобода і гідність, гуманізм і природне рівноправ'я серед людей, віра в її розум і високе покликання. Так, видатний італійський просвітник і суспільний діяч епохи Просвітництва Чезаре Беккарія (1738 – 1794), ідеї якого мали визначальний вплив на формування системи континентального кримінального права, у своєму творі «Про злочин і покарання» висловив гуманістичні погляди на систему правосуддя і зазначив, що виникнення покарань є необхідною складовою з огляду на ірраціональну поведінку деяких членів суспільства; покарання має виходити лише із необхідності, має нести в собі справедливість і оцінювати злочинця, в першу чергу, як особистість [39, с. 19].

В українському праві, як і в сім'ї романо-германського права, серед джерел права пріоритетним є закон, нормативний акт, а не судові рішення – прецедент, що властиво для англо-американської правової сім'ї. Право України має

кодифікований характер, поділяється на публічне та приватне, йому притаманні багато інших схожих рис із правом романо-германської правової сім'ї. Саме тому заслуговує на увагу дослідження досвіду країн Європи щодо правового регулювання юридичної відповідальності за правопорушення, які в Україні передбачені такими статтями КУпАП, як: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпання до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу».

Спочатку потрібно зазначити, що особливістю законодавства європейських країн є те, що адміністративну відповідальність, на відміну від законодавства України, воно визначає як відповідальність органів державного управління перед громадянами. Так, адміністративна відповідальність у Французькій Республіці – це не відповідальність громадян, а відповідальність держави, посадових осіб. Органи адміністративної юстиції розглядають справи, які закінчуються скасуванням адміністративного акта або його зміною, а не покаранням будь-якої особи [153, с. 109].

Наступною особливістю законодавства розвинутих країн є те, що правопорушення, які згідно з українським законодавством вважаються адміністративними правопорушеннями, а не злочинами, в багатьох країнах Європи переслідуються у межах кримінального права. Так, аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що кримінальне законодавство більшості держав містить норми, котрі передбачають відповідальність за хуліганські дії, хоча і не мають назви «хуліганство» чи не згадують хуліганські мотиви, крім норм, розміщених у кримінальних кодексах пострадянських країн та ряду інших держав. Так, у Кримінальному кодексі Ізраїлю відповідні злочини розміщено в главі «Хуліганство та порушення громадського порядку» (ст.ст. 191-193, 194-198), зокрема, у ст. 191 КК Держави Ізраїль зазначається, що «той, хто незаконно бере участь у бійці в громадському місці, карається позбавленням волі терміном на один рік». Звертає на себе увагу те, що, на відміну від українського законодавства,

санкція цієї статті є абсолютно визначена. Водночас досить загальною є ст. 198 КК цієї іноземної країни, що передбачає відповідальність за будь-яке діяння, яке може призвести до порушення громадського порядку, та карається позбавленням волі терміном на три роки. За Кримінальним кодексом Голландії, відповідальність за хуліганські дії охоплюється статтями 141 – 144, згідно з Кримінальним кодексом Іспанії відповідальність за хуліганські дії передбачено статтями 557, 559. Потрібно звернути увагу на обов’язкову ознаку таких дій — публічність, яка не є обов’язковою за ст. 296 КК України [134, с. 62-68; 135, с. 42].

Розглянемо більш детальніше правове регулювання відповідальності за вчинення дрібного хуліганства у таких розвинутих європейських країнах, як Французька Республіка і Федеративна Республіка Німеччина.

Для правової системи Франції характерним є відмежування адміністративно-деліктного законодавства від кримінального, що виявляється в неможливості застосування до адміністративних деліктів і відносин, які виникають унаслідок їх учинення, загальних положень кримінальних законів. Так, покарання за злочини та проступки регулюються законом (Кримінальним кодексом), а покарання за порушення — окремими постановами уряду (ст. 111-2 Кримінального кодексу).

У системі кримінального права Франції, будь-яке протиправне діяння є об’єктом регулювання чинного Кримінального кодексу 1992 року, у якому усі правопорушення поділяються на: прості порушення (*contraventions*), проступки (*délits*), злочини (*crimes*). Така класифікація була законодавчо закріплена ще КК Франції 1810 року [57, с. 852]. За юридичним змістом, «порушення» згідно з французьким правом наближене до українського поняття «адміністративне правопорушення». До «порушень» французьке кримінальне право зараховує, зокрема, дрібне хуліганство та інші порушення громадського порядку або суспільного життя, які згідно з українським законодавством належать до адміністративних правопорушень [149, с. 156; 153, с. 108; 312, с. 277]. Як зазначає дослідник кримінального права європейських країн Д.І. Макачук, у чинному КК Франції немає загального визначення поняття кримінального правопорушення —

терміна, який узагальнює поняття «злочин», «проступок» і «порушення», – усі кримінальні правопорушення чітко розподілено за матеріальним критерієм, що визначає караність за ступенем тяжкості, ступенем заподіяної суспільству шкоди, а категорія протиправності, як ознака кримінального правопорушення, у французькому законодавстві змістилася на другий план. Так, у ст. 111-1 КК Франції йдеться про тяжкість вчиненого діяння – матеріальний критерій розподілу всіх кримінальних правопорушень на категорії. На підставі виокремлення окремих ознак у змісті норм Загальної та Особливої частин КК Франції Д.І. Макарчук робить висновок, що порушення – це «... діяння, які стають злочинними тільки через порушення суб'єктом тієї чи іншої заборони, встановленої кримінальним законом (що стосується порушення дисципліни суспільного життя), за яку встановлене так зване «поліцейське покарання» (найчастіше призначається у вигляді штрафу)» [162, с. 78-81]. Порушення, за які передбачаються поліцейські покарання, називаються поліцейськими порушеннями [321, с. 357].

Відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу Франції кримінальні провадження щодо всіх трьох перерахованих видів кримінального правопорушення належать до компетенції різних судових установ, а саме – справи про злочини розглядаються судами присяжних, справи про проступки – виправними судами, справи про порушення – поліцейськими трибуналами [86, с.32-33]. Тобто для розгляду справ про порушення у Франції створено поліцейські трибунали, що входять до найнижчої ланки судової системи, якими, як зазначають дослідники, розглядається понад 85 % усіх справ про правопорушення [206, с. 140].

Ці суди (поліцейські трибунали) розглядають дрібні правопорушення – кримінально-карані діяння або проступки (незначні правопорушення), за які передбачено покарання у вигляді тюремного ув'язнення (до 2-х місяців) або штраф. Серед покарань, які призначаються особі за порушення, перше місце посідають штраф і покарання, що позбавляють певних прав або їх обмежують, встановлюють різні заборони (права керувати транспортними засобами, володіти

та користуватися зброєю тощо) [268, с. 196].

Поліцейський трибунал має право розглянути справу про дрібне кримінальне правопорушення в заочному порядку – застосовується, як правило, по тих правопорушеннях, де передбачено міру покарання лише у вигляді штрафу, чи спрощеному, коли санкція відповідної статті кримінального закону передбачає максимальну міру покарання до 2-х місяців тюремного ув'язнення.

Заочне провадження характеризується тим, що розгляд справи відбувається на підставі матеріалів попереднього слідства, рішення про визнання винуватим та покарання в розмірі певної суми штрафу приймається без участі підсудного на підставі його клопотання про розгляд такої справи без нього і надсилається підсудному спеціальним повідомленням. Якщо у визначений термін особа не сплатила штраф, то суддя призначає справу вже до розгляду, після чого й ухвалює рішення про остаточне покарання.

При спрощеному провадженні – суддя поліцейського трибуналу, вивчивши матеріали справи і з'ясувавши, що:

- особа винувата, але законодавство за такий кримінальний проступок передбачає один із видів відповідальності – штраф, і що, на думку судді, може бути призначено такому обвинуваченому, то суддя спочатку надсилає такому правопорушнику повідомлення-пропозицію про сплату штрафу в добровільному порядку. Якщо особа добровільно сплатила штраф, то це означає понесення покарання. Але, якщо у визначений термін особа добровільно не сплатила штраф, то суддя призначає справу вже до розгляду, після чого й приймає рішення про остаточне покарання;

- особа винувата, але на законодавчому рівні за такий кримінальний проступок передбачається відповідальність як у вигляді тюремного ув'язнення, так і штрафу, проте не у твердо визначеній сумі, то суддя шляхом винесення «кримінального наказу» може спочатку призначити цій особі покарання у вигляді сплати певної суми штрафу й надіслати таке рішення (кримінальний наказ) підсудному. У разі незгоди прокурора з таким рішенням і його оскарження, справа направляється на новий судовий розгляд, але вже у звичайному порядку,

Потрібно зазначити, що у Франції при призначенні покарання за вчинений кримінальний проступок перевага надається саме штрафу, на який обов'язково впливають такі обставини, як добровільна сплата його засудженим та позиція прокурора щодо цього виду й розміру покарання [36, с. 24-25].

Класифікація кримінальних правопорушень, яка виникла у французькому кримінальному праві, була сприйнята більшістю країн континентальної правової сім'ї, у тому числі й Німеччиною. Так, Кримінальний кодекс Німеччини 1810 року (Code Penal Imperial) закріпив тричленну конструкцію кримінального правопорушення: *crime – delit – contravention*. Вона була відображена і в Німецькому кримінальному кодексі 1871 року, що поділяв всі кримінальні правопорушення залежно від їх тяжкості на три групи: злочин (Verbrechen), проступок (Vergehen) і порушення (Übertretung). У процесі реформи кримінального права у ФРН в 1974 – 1975 роках на зміну трискладовій конструкції кримінального правопорушення прийшла двоскладова: злочин (Verbrechen) і проступок (Vergehen). Кримінальні порушення (Übertretungen) були скасовані, однак частина з них стала порушеннями громадського порядку (Ordnungswidrigkeiten). Дотепер норми щодо порушень громадського порядку містяться у Законі ФРН «Про порушення громадського порядку» від 24 травня 1968 року в редакції від 19 лютого 1987 року. Сферу застосування цього закону визначено в § 1: порушенням громадського порядку є протиправне осудне діяння, котре містить склад діяння, що передбачає покарання у вигляді грошового штрафу. Отже, категорія порушень перестала бути частиною кримінально караних діянь та почала регулюватися додатковим кримінальним правом Німеччини [163, с. 150-153].

У сучасних умовах для Федеративної Республіки Німеччини, як і для України, характерним є надзвичайна розпорошеність адміністративно-деліктного законодавства, окрім основного джерела кримінального права – Кримінального кодексу Німеччини від 15.05.1871 р. в редакції від 13.11.1998 р., склади порушень правопорядку містять близько тисячі федеральних законів так званого додаткового кримінального права. Причому у законодавстві Німеччини

адміністративні делікти є різновидом кримінально караних діянь, які підпадають під дію загальних положень кримінальних законів [144, с. 274; 200, с. 2; 280, с. 85].

Дослідник кримінального права розвинутих європейських країн Д.І.Макарчук зазначає, що вагомий вплив на формування кримінального права Німеччини загалом і на систему класифікації кримінальних правопорушень зокрема мали ідеї французьких філософів періоду Великої французької революції. Так, ці ідеї були відображені в КК Франції 1810 року, а згодом перейшли до КК Німеччини 1871 року, хоча слід зазначити, що останній увібрав у себе основні інститути КК Пруссії 1851 року.

Відповідно до § 12 «Злочини й проступки» Кримінального кодексу ФРН кримінальні правопорушення в правовій системі цієї держави поділяються, як зазначалося, на злочини (Verbrechen) та проступки (Vergehen) [86, с. 31]. Різниця між цими діяннями проводиться на підставі одного формального критерію – розміру покарання. Так, вчинення проступку має наслідком призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше одного року або грошового покарання – штраф, а вчинення злочину карається позбавленням волі на термін більше одного року. Таке покарання служить основою поділу злочинних діянь на злочини та проступки [113, с. 139; 312, с. 280-283].

Якщо за вчинене діяння передбачено покарання у вигляді грошового штрафу (Geldbusse), то воно є так званим порушенням громадського порядку (Ordnungswidrigkeit) [200, с. 2]. Так, за ст. 183-а КК ФРН, той, хто публічно вчинить сексуальні дії та цим умисно чи усвідомлено порушить норми суспільної моралі, буде покараний позбавленням волі терміном до одного року або штрафом. Тобто, у цьому випадку хуліганство пов'язано із сексуальними діями [134, с. 62-68; 135, с. 42].

Справи про кримінальні проступки, або «незначні кримінальні злочини», як їх називають у Німеччині, – розглядає одноособово дільничний суддя. При цьому визначення суду, який розглядатиме справу по суті, а з ним і меж самого судового провадження, є прерогативою прокурора, що передбачено ст.ст. 24, 25, 29 Закону

ФРН «Про судоустрій». У своєму клопотанні прокурор також повинен зазначити міру покарання, яка, на його думку, є доцільною для такого правопорушника.

Розгляд справ про кримінальні проступки відбувається за двома процедурами, а саме: провадження щодо видання суддівського наказу про покарання і розгляд справ у спрощеному порядку. Провадження щодо видання суддівського наказу про покарання передбачено щодо менш небезпечних кримінальних проступків, за які покарання не перевищує 3-х місяців позбавлення волі або штраф, позбавлення права керування транспортним засобом, позбавлення водійських прав не більше 2-х місяців, конфіскація майна. Тоді як спрощений порядок передбачає можливість призначити особі більш суворіше покарання, але в межах, які не перевищують максимальної міри по кримінальних проступках.

Додатковими чинниками визначення меж провадження щодо кримінальних проступків слугує така обставина, як присутність чи відсутність підсудного. Так, якщо по такій категорії справ підсудний скористався своїм правом не брати особисту участь в судовому розгляді, а здійснює це через адвоката (досить розповсюджена практика у Німеччині), то покарання за вчинене ним правопорушення може бути лише у вигляді штрафу чи, якщо це пов'язано з порушенням правил дорожнього руху, позбавлення прав водія. Тобто для обвинувачених у малозначних злочинах справді краще підкорятися легшому покаранню, аніж піддаватися тяжбам судового розгляду, пов'язаними з обов'язковою явкою до суду (можливо, навіть, в іншу місцевість) та можливістю отримати суворіше покарання [36, с. 25-26].

Розглянемо також зарубіжний досвід законодавчого регулювання відповідальності за вчинення домашнього насильства.

Сучасна європейська антидискримінаційна правова парадигма у сфері протидії насильству в сім'ї ґрунтується на постулаті щодо визнання сім'ї основним організаційним утворенням у демократичному суспільстві, а також необхідності захисту всіх її членів від існуючих форм насильства. Доктринальне значення мають положення про застосування державою принципу «due diligence» (належної уваги) при реагуванні на випадки насильства в сім'ї, необхідність

правової кваліфікації актів насильства в сім'ї як кримінальних злочинів, а також обов'язок уповноважених органів публічної влади здійснювати ефективне розслідування виявлених фактів і забезпечувати захист жертв домашнього насильства. Тобто у розвинених європейських країнах переважає карний, що спрямовані на руйнування циклу насилля (*анг. breaking the cycle of violence*) підхід розв'язання проблеми насильства у сім'ї, який передбачає різну міру відповідальності за скоєння домашнього насильства [40, с. 149].

Першим комплексним актом (своєрідним «золотим стандартом») про протидію насильству в сім'ї є, як зазначалося, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 року, основні цілі якої – захистити від насильства жіноцтво, але підписантів конвенції заохочують поширювати її вимоги не тільки на жінок, але й на усіх, хто стає жертвами домашнього насильства. Конвенція містить механізми захисту прав людей, які зазнають насильство, в ній наголошується про необхідність криміналізації фізичного, психологічного насильства, переслідування жертви, примушування до вступу в шлюб та ряд інших діянь. Україна підписала Стамбульську конвенцію 7 листопада 2011 року, однак даний документ, як вже акцентувалося, на сьогоднішній день не ратифікований Верховною Радою, оскільки не всі парламентарії згодні із зафіксованими в ній поняттями «гендер» та «гендерна ідентичність», які, на думку окремих законодавців, можуть викликати підміну «звичного поняття біологічної статі» і сприяти пропаганді одностатевих шлюбів.

У Стамбульській конвенції поняттям «домашнє насильство» охоплено всі акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, які відбуваються в сім'ї або в межах місця проживання, або між колишнім чи чинним подружжям, або партнерами, незалежно від того, проживає чи проживав правопорушник в одному місці з жертвою чи ні. Тобто домашнє насильство включає насильство у стосунках інтимних партнерів та насильство у стосунках між поколіннями. Для кваліфікації акту домашнього насильства спільне проживання жертви та агресора не вимагається [262, с. 53-54].

Аналіз законодавства зарубіжних країн свідчить, що норми, які встановлюють відповідальність за порушення прав законних інтересів неповнолітніх та членів сім'ї, виокремлено у самостійні главу або розділ Кримінального кодексу. Так, КК Франції містить такі правові норми у книзі 2, главі VII «Про посягання на неповнолітніх осіб та сім'ю», КК ФРН – у розділі 12 «Злочинні діяння проти громадянського стану, шлюбу та сім'ї» [42, с. 198-200].

У Франції, де насилля проти члена сім'ї тягне за собою кримінальну відповідальність, Актом від 04 квітня 2006 року Кримінальний кодекс Франції доповнено загальним визначенням обтяжуючих обставин для всіх злочинів, здійснених: подружжям; партнерами, які живуть із постраждалою особою за угодою громадянської солідарності; колишнім подружжям, якщо вони живуть разом. Обтяжуючі обставини визнаються такими за умови, якщо правопорушення вчинене внаслідок стосунків між кривдником і постраждалою особою. Актами насильства у кримінальному законодавстві вважаються: тортури і жорстокість; насильство, яке ненавмисно призвело до смерті; насильство, яке призвело до непрацездатності, що триває більше восьми днів; непрацездатності, що триває менше восьми днів; або яке не приводить до непрацездатності. До розгляду справи судовий нагляд кривдника робить можливим припинення співжиття та заборону будь-яких контактів із потерпілою особою (ст. 138-9 Кримінально-процесуального кодексу). Якщо кривдник не виконує ці заходи, до нього може бути застосований досудовий арешт. Суд може заборонити кривдникам перебувати в помешканні потерпілої особи на будь-якій стадії кримінального переслідування. Цей захід можуть ужити одразу після повідомлення про правопорушення та супроводити його зобов'язанням пройти курс медичного, соціального чи психологічного лікування [40, с. 151; 104, с. 147].

У зв'язку з тим, що останнім часом у Франції збільшилася кількість фактів прояву домашнього насильства (за офіційною статистикою у 2019 році у Франції від рук своїх нинішніх чи колишніх партнерів загинули 146 жінок, порівняно зі 121 у 2018 році, під час пандемії, з початком ізоляції, тільки в Парижі кількість випадків домашнього насильства зросла на 36%), держава посилила законодавство

для боротьби з домашнім насильством. Так, 21 липня 2020 року парламент Франції прийняв закон, який відкриває можливість, у разі вчинення насильства у сім'ї, тимчасового зупинення батьківських прав, дозволяє лікарям порушувати конфіденційність у разі ймовірної небезпеки для життя жертви, збільшує термін тюремного ув'язнення до 10 років для зловмисників, чиї дії привели жертву до самогубства або спроби вчинити самогубство. Відповідно до чинного закону, з початком 2021 року на всій території країни впроваджуватимуть використання електронних браслетів, оснащених геолокацією і призначених для того, щоб працювати як «тривожна кнопка» у випадку, якщо людина, яка раніше вчиняла насильство щодо нинішнього чи колишнього партнера, знову наблизиться до нього. Рішення про використання браслета як інструменту стримування зможе ухвалювати або суддя у кримінальному процесі, або суддя у сімейних справах [307; 308].

Отже, положення сучасного КК Франції максимально наближені до норм і принципів міжнародного кримінального права, передбачених міжнародними угодами, у яких кримінальні проступки постають як складова триланкової системи поділу кримінальних правопорушень. А закріплення в законодавстві України диференціації кримінальних правопорушень по матеріальному критерію категорії «караність» є логічним кроком на шляху приведення вітчизняного законодавства у відповідність до кращих зразків європейського правового регулювання, оскільки, як показує практика, вироблення іншого об'єктивного критерію диференціації є не тільки надскладним завданням, а й недоцільним для проведення відповідної диференціації [162, с. 81-83].

Законодавство Німеччини закріплює принципи рівності учасників сімейних відносин і заборони насильства у сім'ї. Так, сучасна редакція ст. 1356 Німецького цивільного уложення (Цивільного кодексу) передбачає взаємний обов'язок подружжя під час вибору заняття враховувати інтереси іншого, ч. 2 ст. 1631 встановлює, що діти мають право на ненасильницьку освіту, а фізичне покарання, психічні травми й інші принизливі заходи заборонені [171, с. 50].

У законодавстві не існує визначення поняття сімейного насильства.

Стосовно змісту насильства у сім'ї, то слід зазначити, що загалом у Німеччині під цим терміном розуміють застосування насильства між людьми, які проживають у спільному союзі на основі взаємної турботи і підтримки. Під це визначення підпадає також насильство між партнерами та колишніми партнерами, яке має назву домашнє насильство [201, с. 184].

Один із найважливіших заходів Акта про захист від актів насильства та домагання за цивільним законодавством Німеччини - це наказ «не підходити». Він дає змогу (право) цивільному суду на основі заяви особи, яка отримала ушкодження, зазнавала погроз або переслідувань, заборонити кривдникові: заходити до помешкання жертви; знаходитися на певній відстані від будинку жертви; намагатися знаходитись у місцях, які зазвичай відвідує жертва; наближатися до жертви; ініціювати контакт із жертвою, зокрема, через засоби спілкування на відстані. Окрім можливості винесення наказу «не наближатися», положення Акта надають право жертві звернутися з проханням про виключне користування спільним помешканням протягом принаймні шести місяців. Такий захід може застосовуватися навіть тоді, коли договір оренди оформлений не на ім'я жертви. За невиконання захисного припису, виданого судом, Закон передбачає санкції згідно з кримінальним законодавством, такі як штраф або ув'язнення на строк до одного року [18, с. 157].

Закон Німеччини «Про захист від насильства в сім'ї» надає поліції право тимчасово висилити кривдника із квартири, заборонивши йому з'являтися там упродовж десяти днів. За цей час жертва насильства повинна відвідати лікаря, щоб засвідчити тілесні ушкодження, та звернутися із заявою до найближчого суду, який вирішує питання, пов'язані із сімейним правом. Зазвичай, суди оперативно розглядають такі заяви [64, с. 532].

Отже, детальна регламентація розмежування кримінальних проступків та кримінального злочину в кримінальному законодавстві Німеччини, що робить його дуже ефективним, може слугувати прикладом для України.

Що стосується відповідальності за прояви булінгу в Європейських країнах, то у Франції, де, за даними Міністра національної освіти Франції, з початку

навчального 2019/2020 року у шкільних закладах країни кожен день відбувалося 20 – 30 серйозних випадків насилля [345], стаття 511-3-1 Кодексу про освіту передбачає, що «жоден учень не може бути підданий актам переслідування з боку інших учнів, які мають за мету або результатом погіршення умов його навчання, порушення його прав і приниження гідності, або погіршити його фізичне або психічне здоров'я» [341]. Кримінальний кодекс Франції, залежно від особливостей прояву, шкільне насилля кваліфікує за ст. 222-33-2-2 як домагання – переслідування людини повторними висловлюваннями або поведінкою, метою або наслідками яких є погіршення умов його життя, що призводить до погіршення його фізичного або психічного здоров'я, карається позбавленням волі строком на один рік і штрафом в розмірі 15 000 євро, якщо ці факти стали причиною повної непрацездатності до восьми днів або не призвели до непрацездатності [338].

У Німеччині, за даними Німецького інституту молоді в Мюнхені, рівень насилля у школах з 1990-х років знизився. У той же час обізнаність школярів про цю проблему зростає, чому сприяло введення у школах посади шкільного соціального працівника, підвищення соціальної роботи та протидія поліції переслідуванню «слабших» учнів у школах за прикладом програми Д. Олвеуса [340]. Але, якщо в школі відбувається знущання, потерпілі або їх батьки можуть прибїгти до різних юридичних заходів впливу. Якщо факт насилля став відомим вчителям, але вони нічого не зробили для захисту потерпілої дитини, то це, як правило, виправдовує вимогу про відшкодування збитків. Зловмисник, якщо йому виповнилося сім років, може бути притягнутий до відповідальності за цивільним законодавством. Потім, при необхідності, за допомогою адвоката забезпечується виконання декларації про припинення та відмову. З 14 років підлітки можуть бути покарані згідно із Законом про суд з питань неповнолітніх. Те, за що вони конкретно притягуються до відповідальності, залежить від того, які види знущань вони здійснили [342].

Що стосується кримінального переслідування, то окремої статті про покарання булінгу у школі Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch (StGB)) не має [337]. Кримінальне переслідування за знущання завжди залежить

від конкретного прояву знущання. Такий злочин як образа (наприклад - плювок), відповідно до статті 185 Кримінального кодексу Німеччини, карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом, а якщо злочин скоєно в формі нападу, то позбавленням волі на строк до двох років або штрафом. Той, хто здійснює наклеп – поширює зневажливу і принизливу брехню (помилкові твердження про факти) по відношенню до іншої людини, що може викликати до неї зневагу або приниження чи поставити під загрозу її репутацію, карається позбавленням волі на строк до двох років або з накладенням штрафу і, якщо дію скоєно публічно або шляхом поширення контенту, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом (стаття 187 Кримінального кодексу Німеччини) [344].

Серед міжнародних правових документів, що визначають права і захист дитини, головним документом, який набув найбільш широке міжнародне визнання, є Конвенція про права дитини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року і ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27 лютого 1991 р.). Конвенція проголошує, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше (ст. 1). Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання у здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Дитина має право на захист законом від такого втручання або посягання (ст.16). Держави-учасниці забезпечують, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання (п. а ст. 37). Держави-учасниці зобов'язані кожні п'ять років подавати Комітету по правах дитини через Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав дитини та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав (ст. 43; п.1 ст. 44) [254]. Отже, Конвенція зобов'язує держави вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних та освітніх заходів щодо захисту дітей від усіх форм фізичного або

психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого й жорстокого поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання.

У Стратегії Ради Європи про права дитини (2016–2021 рр.) зазначається, що припинення всіх форм насильства щодо дітей є юридичним, етичним та економічним імперативом (п. 14). Боротьба з насильством щодо дітей вимагає комплексного та стратегічного підходу. Рада Європи сприятиме викоріненню насильства по відношенню до дітей у всіх сферах і, зокрема, в галузі освіти, засобів масової інформації, правосуддя, рівності, сім'ї, міграції, альтернативного догляду, а також до дітей з обмеженими можливостями (п. 43). Відповідно до Стратегії, Рада Європи буде продовжувати звертати увагу на проблему насильства в школах, зокрема, на основі Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини. Дотримуючись трансверсійного підходу, Рада Європи сприятиме зміцненню ролі освіти у запобіганні специфічним формам насильства, таких, як булінг в школах, гомофобний булінг, кібербулінг та насильство, пов'язане з радикалізацією. Рада Європи й надалі підтримуватиме заходи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності з демократичного громадянства та освіти з прав людини, на основі навчальних матеріалів, таких як відеокліп «Beat Bullying» («Перемогти булінг») і публікація «Права людини і демократія починається з нас: Статут для всіх» (п. 48) [294].

Отже, основне завдання, яке стоїть перед суспільством, є профілактика булінгу, а не його покарання [215, с. 87]. Одним із ефективних засобів попередження цього явища вбачається запозичення позитивного зарубіжного досвіду зі створення антибулінгових програм. На сьогодні найбільш ефективною вважається програма, ініційована ще у 2001 році психологом Даном Ольвеусом в Норвегії, яка, відповідно до результатів багаторічного моніторингу, істотно (на 30-50%) знижує кількість школярів, які піддаються знущанням [336, с. 373-274].

Узагальнюючи, потрібно навести слова аналітика Європейського інформаційно-дослідницького центру, головним напрямом діяльності якого є підготовка матеріалів щодо правового регулювання певної сфери суспільно-

політичного життя як в Україні, так і в іноземних державах, у тому числі країнах ЄС, К. Пенькової, яка зазначила, що в жодній із країн Західної Європи немає консолідованого законодавчого акта про адміністративну відповідальність, адміністративні правопорушення або адміністративні покарання, подібних до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Такі акти діють тільки в постсоціалістичних державах, а в окремих державах законодавство про адміністративні делікти є, за прикладом ФРН, частиною кримінального кодексу (Естонія). В інших державах (Латвія, Польща) законодавство про адміністративні проступки майже повністю відокремлено від кримінального права. У кримінальному законодавстві усіх зазначених країн існує поділ кримінальних правопорушень на злочини та проступки [200, с. 4-5].

3.2. Шляхи вдосконалення в Україні інституту адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи

Інтеграція України в європейське співтовариство потребує змін у національній правовій системі, удосконалення з врахуванням досвіду розвинутих країн національного законодавства, зокрема запровадження інституту кримінальних проступків, оскільки поділ кримінальних правопорушень на злочини та проступки широко розповсюджений у країнах світу.

Класифікація злочинів на злочини з високим ступенем суспільної небезпеки (фелонія) і на менш небезпечні (місдімінор) існував у законодавстві Англії ще з середньовіччя, а у сучасній системі англосаксонського права США та Великобританії найменш небезпечні злочини (місдімінор) межують з адміністративними правопорушеннями, передбаченими адміністративним законодавством України. Схожа класифікація злочинів була закріплена і в Кримінальному кодексі Франції 1810 р., згідно з якою суспільно небезпечні діяння, що мали тяжкі покарання, вважалися злочинами; діяння, за які було встановлено так звані виправні покарання, – проступками; а правопорушення, за які передбачалися поліцейські покарання, називалися поліцейськими

правопорушеннями. У чинному КК Франції 1992 р. збережено таку класифікацію з деякими уточненнями. Причому у кодексі вперше застосовано поняття кримінального проступку. Але, незважаючи на порівняно короткий час свого існування, кримінальні проступки стали невід'ємною складовою кримінального законодавства більшості країн Європи, а саме: Франції, ФРН, Іспанії, Італії, Швейцарії, Угорщини, у країнах Балтії та ін. [17, с. 108; 321, с. 356-357]. Тобто характерною спільною особливістю зарубіжного законодавства є те, що абсолютно всі проступки виникли з кримінального права. Кримінальними кодексами таких держав встановлено, що за вчинення проступків настає юридична відповідальність, головним чином, у вигляді штрафу [57, с. 852].

В Україні, яка у XIX ст. входила до соціально-економічної і державно-політичної системи царської Росії і знаходилася у правовому полі Російського законодавства, згадки стосовно кримінального проступку містяться в «Уложенні про покарання кримінальні та виправні», яке було затверджено указом імператора Миколи I від 15 серпня 1845 р. і набуло чинності першого травня наступного року. У цьому кодифікованому акті суспільно небезпечні діяння класифікувалися за критерієм суспільної небезпечності на злочини, за вчинення яких передбачалися кримінальні покарання, і проступки, які каралися лише виправними покараннями. А «Кримінальне уложення» 1903 р. вже поділяло злочинні діяння на три групи: тяжкі злочини (за їх учинення призначалася смертна кара, каторга та заслання); злочини (за їх вчинення призначалося ув'язнення у виправному домі, фортеці, в'язниці) та проступки, що каралися арештом або грошовим штрафом [321, с. 357].

За радянських часів поняття «кримінальний проступок» використовувалося у ст. 9 Основ кримінального законодавства СРСР та союзних республік як рівнозначне злочинам невеликої тяжкості. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про внесення змін і доповнень до кримінального законодавства Союзу РСР» від 8 лютого 1977 р. здійснено спробу законодавчо закріпити кримінальні проступки шляхом встановлення можливості застосування заходів адміністративної відповідальності за злочини, що не становили великої суспільної небезпеки.

Відтак, – інститут проступку посідав самостійне місце у кримінальному законодавстві України, хоча й не на всій території сучасної України й не у всі часи [30, с. 132-133].

Звідси випливає перший і основний висновок – кримінальні проступки повинні утворювати інститут кримінального права, а порядок провадження за кримінальними проступками має бути предметом регламентації кримінально-процесуального закону [217, с. 188-189].

Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що правопорушення, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи і які аналогічні адміністративним правопорушенням, за які в Україні передбачено відповідальність за такими статтями КУпАП, як: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», називаються кримінальними проступками і переслідуються в межах кримінального права цих країн.

Зазначені проступки у прямому сенсі не є адміністративними, оскільки вони не стосуються правопорушень у сфері державного управління або у сфері місцевого самоврядування, відповідальності цих структур перед громадянами, хоча їх «неуправлінський» характер є невизначеним. Як зазначає Д.М. Лук'янець, «управлінський зміст певною мірою притаманний усім штрафним видам відповідальності Адміністративна відповідальність виконує функцію регулювання механізму державного управління у ланці «суб'єкт управління – об'єкт управління» [113, с. 143].

Важливою характеристикою цих правопорушень є те, що вони мають судову юрисдикцію і повинні бути предметом регулювання кримінального законодавства, що відповідає практиці Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), який на прикладі справ «Надточій проти України» [178] і «Гурепка проти України» [65] тлумачить судове провадження у справі про адміністративне правопорушення як кримінальне.

Отже, правопорушення, передбачені ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», за своєю суттю не є адміністративними, оскільки не стосуються правопорушень у сфері державного управління або ж у сфері місцевого самоврядування, а з іншого боку – це й не злочини, так як вони не несуть великої суспільної небезпеки, що також є підставою виділення їх в українському законодавстві в інститут кримінальних проступків.

Зміни в соціально-політичному й економічному житті суспільства і держави, формування нових правових поглядів на розвиток держави та права в незалежній Україні створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі подальшої гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів. Ідея запровадження інституту кримінальних проступків в Україні була проголошена в Концепції реформування кримінальної юстиції від 8 квітня 2008 р., затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [256]. У документі зазначається, що в основу реформування кримінальної юстиції мають бути покладені багатовікові національні традиції правотворення і судівництва, положення вітчизняного права, які пройшли перевірку часом та виправдані практикою, прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права.

Концепція передбачає поділ кримінально караних діянь на злочини та кримінальні проступки. При цьому основними критеріями таких змін мають, зокрема, стати:

- ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави;
- практика застосування кримінального та адміністративного законодавства;

- міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків.

До категорії кримінальних проступків мають бути віднесені:

а) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України належать до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки;

б) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо).

Кримінальні проступки, за Концепцією, мають бути об'єднані у новому Кодексі України про кримінальні проступки. За їх вчинення можуть бути передбачені стягнення у вигляді короткострокового позбавлення волі, штрафу у певному обмеженому розмірі, позбавлення спеціальних прав, залучення до обов'язкових робіт тощо, а також застосовуватися спеціальна конфіскація. Вчинення кримінальних проступків не матиме таких правових наслідків, як судимість.

Концепція містить напрями реформування кримінального процесуального законодавства. Зокрема, за формою досудове розслідування поділятиметься на: 1) досудове слідство у справах про злочини; 2) дізнання у справах про кримінальні проступки.

Розслідування злочинів невеликої тяжкості та більшості злочинів середньої тяжкості має відбуватися за спрощеними процедурами. При цьому необхідно мінімізувати можливість застосування запобіжного заходу до особи у вигляді взяття під варту. У разі ж тримання під вартою підозрюваному (обвинуваченому) повинні надаватися додаткові гарантії захисту за участю захисника, оскарження дій та рішень суб'єктів розслідування і прокурора.

Одним із напрямів реформування кримінальної юстиції Концепція передбачає розробку спеціальних процедур ювенальної юстиції, що дасть змогу

враховувати права та інтереси неповнолітніх. Кримінальні справи, в яких обвинуваченими є неповнолітні особи, мають розглядатися судом колегіально, за участю народних засідателів або присяжних.

На виконання зазначеної Концепції, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153 було затверджено «План заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України», який передбачав: розробку та подання проекту Кодексу України про кримінальні проступки та закону про внесення змін до КК України щодо розмежування правопорушень, залежно від ступеня їх суспільної небезпеки, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі; розробку та подання проекту Кодексу України про адміністративні проступки [203].

Для реалізації положень цієї Концепції на розгляд Верховної Ради України вносились ряд законопроектів, зокрема: проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» від 28 лютого 2012 р. № 10126 [233]; проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 3 березня 2012 р. № 10146 [232] та інші.

Так, у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» від 28 лютого 2012 р. № 10126 запропоновано внести зміни до Кримінального кодексу України, зокрема: поділити в залежності від ступеня тяжкості кримінальні правопорушення на злочини та кримінальні проступки (ст. 11-1); визначити кримінальний проступок як діяння, за яке передбачене покарання у виді громадських робіт або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Альтернативний проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 3 березня 2012 р. № 10146 теж поділяє кримінальні правопорушення на злочини та кримінальні проступки, однак кримінальний

проступок визначає як передбачене Книгою 2 (Про кримінальні проступки) Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального проступку (п.п. 2,4 ст. 11).

Одноставно у зазначених проєктах законів України про внесення змін щодо запровадження кримінального проступку, в науковій літературі вказується, що всі «неуправлінські» правопорушення повинні перейти у ранг кримінального проступку. Концепція реформування кримінальної юстиції до кримінальних проступків відносить і діяння, передбачені КУпАП, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими за своєю суттю [21, с. 59]. Однак ці законодавчі пропозиції не були узгоджені з нормами Конституції України, у п. 22 ч. 1 ст. 92 якої виокремлюються злочини, адміністративні та дисциплінарні правопорушення, а вказівка на кримінальне правопорушення або кримінальний проступок відсутня. Крім того, перераховані законодавчі новели створюють небажану конкуренцію з відповідними статтями КУпАП, оскільки, перенісши із нього до КК України низку кримінальних проступків, законопроекти не містять вказівки щодо внесення відповідних змін до КУпАП [321, с. 358-359]. Як зазначає дослідниця інституту кримінальних проступків Н. Лісова, у названих вище проєктах відсутні єдина концепція та усталений підхід до визначення спільних критеріїв відмежування злочину від кримінального проступку [156, с. 95].

13 квітня 2012 року був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який набув чинності 19 листопада того ж року, і в якому кримінальний проступок визнано на офіційному державному рівні. КПК України запровадив у правове поле України інститут проступків без попереднього визначення суті проступків у матеріальному законодавстві, що викликало дискусії навколо концептуального питання відмежування проступків від злочинів, а також від адміністративних правопорушень. КПК України не розкриває і не може розкрити у процесуально-правових нормах правової природи такого нового поняття як «кримінальний проступок». Тому виникло питання щодо матеріально-правового наповнення інституту кримінальних проступків, визначення переліку правопорушень, які будуть складати перелік кримінальних проступків. Для

реалізації цих положень КПК України необхідно внести зміни до чинного КК України або розробити і прийняти окремий Закон України чи Кодекс «Про кримінальні проступки».

З метою реалізації положень КПК України 2012 р., внесення змін до кримінального законодавства був розроблений проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» від 16 квітня 2014 р. № 4712 [228]. Згідно із законопроєктом до кримінальних проступків пропонували віднести 173 статті, які містять 185 простих складів проступків, з яких 91 простий склад проступків, що нині належать до адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП і Митним кодексом України, проте вони не є управлінськими правопорушеннями. Безумовно, вказаний законопроєкт більш досконалий порівняно з іншими проєктами законів, але з його назви можна зробити висновок, що в ньому йдеться лише про усунення певних технічних неузгодженостей між чинним законодавством України і КПК України, однак цим законопроєктом пропонувалося суттєве реформування як кримінального, так і адміністративного деліктного законодавства. Крім того, аналіз складів діянь, які запропоновано віднести до кримінальних проступків, свідчить, про те, що в багатьох випадках йдеться саме про управлінські правопорушення [73, с. 149-150; 74, с. 93-94].

На нашу думку, поняття «кримінальний проступок», «кримінальне правопорушення», потребує досконалої розробки і дослідження спочатку на концептуально-теоретичному рівні, й тому не може полягати в механічному перенесенні положень, які закріплені у КПК України 2012 року, в чинний КК України. Окрему думку щодо визначених підходів про доцільність встановлення кримінальної відповідальності за проступки висловили такі відомі науковці, фахівці в галузі кримінального права, як: А.О. Байда, В.І. Борисов, Ю.В. Гродецький, Л.М. Демидова, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, які вважають, що запропоновані численні концептуальні зміни до КК України із запровадженням кримінального проступку розширюють сферу дії кримінального законодавства,

що розбалансує систему кримінально-правових норм, зруйнує поділ (класифікацію) всіх злочинних діянь і може призвести до втрати стабільності у сфері кримінально-правового регулювання та негативно вплине на імідж нашої держави на міжнародній арені. На думку зазначених вчених, кримінальним проступкам немає місця в КК України – вирішення питання щодо запровадження кримінального проступку повинно бути реалізовано не через розширення рамок (меж) криміналізації, а шляхом прийняття окремого законодавчого акта – Закону (Кодексу) України про проступки, розробка якого створить підстави для формування самостійного виду юридичної відповідальності, відмінного від адміністративної та кримінальної відповідальності. Прийняття такого окремого нормативного акту призведе до гармонізації законодавства України з законодавством країн Європи й більш чіткого розмежування між сферами адміністративної та кримінальної відповідальності. Саме таким шляхом вирішено цю проблему в низці зарубіжних країн. Це, наприклад, закони: Республіки Сербія «Про проступки» (2007 р.), Республіки Словенія «Про проступки» (2002 р.), Хорватської Республіки «Про проступки проти публічного порядку та спокою» (1990 р.), Чеської Республіки «Про проступки» (1990 р.) та ін. [30, с. 136-137; 300, с. 312-330].

Ряд із названих вчених вважають, що окремим напрямом запровадження кримінального проступку до національного законодавства України є удосконалення законодавства про адміністративні правопорушення шляхом вилучення із адміністративного законодавства таких видів адміністративних стягнень, як адміністративний арешт та виправні роботи, і встановлення такої процедури їх розгляду в суді, яка б у повному обсязі гарантувала забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності [30, с. 141].

У законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 20 квітня 2018 р. № 7279-д. у п. 2 ст. 12 кримінальний проступок визначається як «передбачене цим Кодексом діяння (дія чи

бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі» [229]. Однак дослідники зазначають, що таке визначення не є коректним, оскільки законодавець не сформулював чітких і суттєвих ознак відмінності проступків від злочинів, визначення проступку повторює усі ознаки визначення кримінального правопорушення, тому достатньо було б вказати на таку ознаку, що відрізняє кримінальний проступок від злочину, – караність. За такого підходу пропонують визначення кримінального проступку як «кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, менш суворе, ніж позбавлення волі» [70, с. 78; 278, с. 67].

Як зазначають фахівці, розглянуті творчі підходи впровадження кримінальних проступків у кримінальне законодавство показують, що виокремлення останніх у рамках самостійної складової частини Кодексу або їх імплементація в його чинну структуру фактично свідчать про створення нової моделі КК України, що, на їх думку, є передчасним, оскільки наступна парадигма кримінального закону має увібрати в себе значно більший спектр реформованих положень сучасного кримінального права [174, с. 84].

За твердженням відомого адміністративіста України І.П. Голосніченка, проєкт Кодексу про адміністративні проступки, підготовка якого розпочалася давно і який на сьогодні винесено на обговорення наукової громадськості та проєкт Кримінального кодексу не вирішили одного з основних завдань – чіткого відмежування кримінальних правопорушень від адміністративних, а розмежування адміністративних проступків і кримінальних правопорушень (злочинів) лише за ознакою суспільної небезпеки та засобами регулювання (адміністративне та кримінальне право) є недостатнім. На думку вченого, розмежування адміністративних правопорушень, кримінальних проступків і злочинів доцільно провести на основі таких критеріїв, як: ступінь завданої ними шкоди суспільним відносинам; вид об'єкта правопорушення; суб'єкт юрисдикції;

тяжкість та вид стягнень, що передбачаються за їх вчинення; суб'єкт правопорушення.

За ступенем шкідливості треба виділити правопорушення з високим, значним та невисоким рівнем суспільної шкоди. Правопорушення з високим рівнем суспільної шкоди (суспільно небезпечні), при наявності ряду інших ознак, вважаються злочином. Правопорушення з невисоким рівнем суспільної шкоди можна розглядати однією із ознак адміністративного проступку. Зі значним рівнем суспільної шкоди – доцільно характеризувати як кримінальний проступок.

За об'єктом до адміністративних проступків треба віднести лише ті з них, які посягають на встановлений порядок публічного управління у сфері громадської безпеки, охорони природи, якості продукції, метрології та стандартизації, транспорту тощо.

За суб'єктом юрисдикції проступки доцільно розділити на адміністративні, які уповноважені розглядати органи виконавчої влади, і кримінальні, справи про які розглядатимуть суди загальної юрисдикції, які спеціалізуються на кримінальному праві.

Залежно від тяжкості та виду стягнень – такі стягнення, як виправні роботи, конфіскація, арешт, треба передбачати лише для кримінальних проступків.

За суб'єктом правопорушення – адміністративну відповідальність будуть нести як фізичні, так і юридичні особи, відповідальність за кримінальний проступок – лише фізичні особи (громадяни, іноземці і посадові особи) [52, с. 80-82].

Відомий вчений також вважає, що розв'язувати проблему кримінальних проступків потрібно через єдиний кодифікований правовий акт – Кримінальний кодекс України, шляхом внесення до нього змін і доповнень, оскільки в кримінальному праві є загальні засади й інші спільні особливості, що стосуються і кримінальних проступків, і злочинів, які мають бути передбачені в Єдиному кодифікованому законі – Кримінальному кодексі України.

Фахівець у галузі кримінального права М.І. Хавронюк відмічає, що кримінальний проступок може посягати і на державне управління, і на власність, і

на права людини, і на інтереси сім'ї – майже на всі ті об'єкти, на які посягає злочин. Тому всі порушення прав людини повинні бути перенесені до закону про кримінальні проступки і розслідуватися та розглядатися судом у кримінально-процесуальному порядку.

Зробивши це, на його думку, обвинувачувані у кримінальних проступках одержать усі процедурні права й гарантії кримінального процесу, яких вони позбавлені в процедурі розгляду адміністративних проступків. Серед основних гарантій, які повинні бути забезпечені в процедурі кримінального обвинувачення, вчений називає права обвинувачуваного на: безсторонній суд, у т. ч. право на відвід упередженого судді; публічність судового розгляду; розумний строк судового розгляду; рівність сторін і змагальність, у т. ч. право допитувати свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих же умовах, що і свідків обвинувачення; правову допомогу, у т. ч. безоплатну; допомогу перекладача; можливість оскарження судового рішення. На думку вченого, в КУпАП – для всіх адміністративних проступків, багато з яких фактично є кримінальними проступками, усього цього немає [315, с. 252-254].

Ми вважаємо, що реформування адміністративного та кримінального законодавства необхідно здійснювати на основі положень Конституції України при комплексному підході до реформування інших суміжних галузей законодавства. Однак в сучасних умовах формування суспільної правосвідомості, розвитку правової культури концепцію кримінального проступку треба реалізовувати в окремому комплексному законодавчому акті за умов соціальної обґрунтованості – вона повинна бути затребувана суспільством, не супроводжуватися поспішністю, що сприятиме якості узгодженості й системності законодавства, ефективності правового регулювання. Як зазначає І.П.Голосніченко, інститут адміністративної відповідальності має багато спільного з інститутами кримінального законодавства, правові відносини адміністративного процесу – з цивільним процесуальним та кримінальним процесуальним правом. Тому реформування адміністративної відповідальності та

адміністративного процесу тягне за собою відповідні зміни і в названих галузях права [52, с. 82].

У Концепції реформування кримінальної юстиції України передбачається, що досудове розслідування за формою поділятиметься на: 1) досудове слідство у справах про злочини; 2) дізнання у справах про кримінальні проступки. Розслідування злочинів невеликої тяжкості та більшості злочинів середньої тяжкості має відбуватися за спрощеними процедурами. Наголошується на необхідності мінімізувати можливість застосування запобіжного заходу до особи у виді взяття під її варту. У разі ж тримання під вартою підозрюваному (обвинуваченому) повинні надаватися додаткові гарантії захисту за участю захисника, оскарження дій та рішень суб'єктів розслідування і прокурора.

Першого липня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII, яким Верховна Рада України запровадила у кримінальний процес інститут дізнання щодо кримінальних проступків. Цим законом, зокрема внесено зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України [38, 230].

Мета запровадження дізнання як особливої форми досудового провадження – розвантаження слідства шляхом спрощення процедури розслідування для проступків, які не становлять значної суспільної небезпеки, зосередження зусиль слідчих на протидії тяжким злочинам, забезпечення ефективного їх розслідування [278, с. 68].

Особливості досудового розслідування кримінальних проступків викладено у главі 25 КПК України. Так, відповідно до п. 2 ст. 298 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень цієї глави, яка передбачає спрощену процедуру проведення дізнання у справах про кримінальні проступки, про що свідчить таке.

Кримінальні проступки розслідують шляхом проведення дізнання, яке уповноважені здійснювати лише співробітники Національної поліції, СБУ, податкової поліції та ДБР (п.п.4, 4-1 ч.1 ст. 3 КПК України). Тобто у статті визначено суб'єкти досудового розслідування і названо форму досудового розслідування кримінальних проступків – дізнання, що характеризується проведенням дій, які мають першочерговий і невідкладний характер та спрямовані на розкриття правопорушення і встановлення винуватих осіб [12, с.274].

Положення КПК України обмежують застосування окремих запобіжних заходів до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального проступку. Так, відповідно до п. 1 ст. 299 КПК України, під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи на підставах та в порядку, визначених цим Кодексом, а також такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука. Тобто не допускається застосування таких суворих запобіжних заходів, передбачених ст.176 КПК України, як: домашній арешт, застава або тримання під вартою.

Новації КПК України передбачають застосування більш стислих строків розслідування кримінальних проступків, порівняно із розслідуванням злочинів. Так, відповідно до ст. 219 КПК України, з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене: 1) протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 2) протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи (ст. 219 КПК України). Однак законодавець у цій статті не визначив, який має бути строк дізнання з моменту внесення відомостей до ЄРДР про здійснення кримінального проступку і до повідомлення особі про підозру.

За загальним правилом, відповідно до п.1 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем. Після чого він направляється до суду з реєстром матеріалів досудового розслідування. Однак у КПК України передбачено можливість закінчення досудового розслідування кримінальних проступків у формі клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні за наявності письмової згоди підозрюваного та потерпілого. Так, відповідно до п. 1 ст. 302 КПК, прокурор має таке право у разі беззаперечного визнання підозрюваного своєї винуватості, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду. Але, як зазначають вчені, по-перше, кримінальному процесуальному законодавству більшості європейських держав невідома згода обвинуваченого (підозрюваного) на розгляд справи у спрощеному провадженні. По-друге, згода потерпілого на розгляд справи в спрощеному судовому провадженні взагалі невідома кримінальному процесуальному законодавству ФРН, Франції, Іспанії, Швейцарії, Латвії, Литви, хоча в окремих випадках цьому учаснику кримінального провадження надається можливість оскаржити прийнятий процесуальний акт. По-третє, для «континентальної» моделі характерно дискреційне повноваження суду погодитися чи не погодитися з клопотанням прокурора (публічного обвинувача) щодо розгляду справи у спрощеному провадженні. Тим самим, законодавець надає суду можливість оцінити матеріали справи, визначитися із тим, наскільки точною та повною є кримінально-правова кваліфікація дій обвинуваченого, чи потрібне «проведення» повноцінного судового розгляду справи для встановлення істини тощо. Вітчизняний законодавець де-факто позбавив суд такої можливості та зобов'язує його розглядати клопотання про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні. Зазначене свідчить про нездатність у повній мірі досягти мети «ефективного та оперативного розгляду кримінальних справ [86,

с. 37-38].

Судове провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції регламентується § 1 гл. 30 КПК України, який називається «Спрощене провадження щодо кримінальних проступків». Правові норми цієї глави розроблено з урахуванням Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 року № 6 R (87) 18 [327].

Спрощене судове провадження характеризується такими особливостями.

Можливістю розгляду обвинувального акта й ухвалення вироку у спрощеному провадженні без участі сторін кримінального провадження та дослідження доказів (ст.ст. 302, 382 КПК України). Так, відповідно до п.1 ст. 302 КПК України, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні, якщо під час досудового розслідування підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду.

У вирокі суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспорюються учасниками судового провадження (п.п.1, 2 ст. 382 КПК України). Проте, як зазначають практики, виникає низка питань, зокрема: чи має бути підготовче судове засідання, коли КПК України вказує на призначення судового розгляду одразу? у якій процедурі буде здійснюватися судове провадження після об'єднання в одне провадження та виділення в окреме провадження матеріалів кримінального провадження, у тому числі матеріалів щодо кримінального проступку та щодо злочину? у якій формі має бути викладена згода обвинуваченого у вчиненні кримінального проступку на розгляд обвинувального акта без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не

оспорює встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта? [48].

Суперечливою, з позицій дотримання ст. 129 Конституції та загальних засад кримінального провадження (гл. 2 КПК), є можливість використання судом як доказів при розгляді справ щодо кримінальних проступків письмових пояснень, свідчень свідків, потерпілих, спеціалістів і речових доказів без учасників кримінального провадження, у спрощеному порядку розгляду обвинувального акта в суді, коли особа беззаперечно визнає свою вину у присутності захисника й не бажає брати участі в судовому розгляді справи. У такому разі особа позбавлена і права апеляційного оскарження вироку. Такий «спрощений порядок» суперечить принципам змагальності сторін, доведеності перед судом переконливості доказів, гласності судового розгляду на забезпечення безумовного апеляційного перегляду справи, а також презумпції невинуватості, забезпечення доведеності вини, права на захист, безпосередності дослідження показань, речей і документів, публічності, диспозитивності тощо [270].

Особливістю спрощеного судового провадження є також специфіка апеляційного оскарження судових рішень, ухвалених за результатами спрощеного провадження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 394 КПК, вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження в порядку, передбаченому ст.ст. 381 та 382 КПК України, не може бути оскаржений в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, не дослідження доказів у судовому засіданні або з метою оскарження встановлених досудовим розслідуванням обставин.

Вчені зазначають, що правове регулювання чинним КПК України спрощеного провадження щодо кримінальних проступків не відповідає аналогічним моделям європейських країн. Тому з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів необхідно внести зміни, а саме: 1) прокурор у клопотанні до розгляду в спрощеному порядку обвинувального акта зобов'язаний сам зазначити міру покарання за правопорушення і рішення суду має бути у межах запропонованої прокурором міри покарання; 2) згода

обвинуваченого чи потерпілого не повинна бути підставою для подання такого клопотання; 3) суд повинен мати право на відмову в прийнятті такого клопотання, якщо, на його думку, будуть підстави для розгляду такого провадження в повноцінному судовому засіданні та ін. [99, с. 216-217].

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи досвід розвинутих країн Європи, можна дійти висновків, що адміністративні правопорушення, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи і передбачені наступними статтями КУпАП: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», регулюються кримінальним законодавством цих країн, передбачають кримінальну відповідальність.

З метою вдосконалення правового регулювання відповідальності за вчинення правопорушень, які містять ознаки насильства по відношенню до фізичної особи і передбачені наступними статтями КУпАП: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», потрібно перевести їх із адміністративних правопорушень у ранг кримінальних проступків, як деліктів загальнокримінальної спрямованості. Це сприятиме дотриманню процесуальних правових гарантій осіб, які притягаються до відповідальності за такі правопорушення, всебічному захисту їх прав і свобод, а також наближенню українського законодавства до міжнародних стандартів у цій сфері.

З урахування пропозицій відомих вчених, міжнародного досвіду, на нашу

думку, для впровадження концепції кримінального проступку в українське законодавство потрібно спочатку розробити і прийняти узгоджений із Конституцією України окремий закон «Про кримінальні проступки», який би містив не лише норми матеріального права – визначення поняття «кримінальний проступок», перелік кримінально-правових наслідків вчинення кримінального проступку, види кримінальних проступків, а й норми кримінального процесуального права - процедуру фіксації кримінальних проступків, порушення й розслідування цієї категорії кримінальних справ, визначав засади їх судового розгляду та притягнення особи до юридичної відповідальності.

Розробка і реалізація вказаного нормативного акта створить підстави для формування самостійного виду юридичної відповідальності, відмінного як від адміністративної, так і від кримінальної відповідальності. Крім того, прийняття такого окремого (самостійного) нормативного акта призведе до гармонізації законодавства України із законодавством країн Європи, наближення до європейських правових стандартів і більш чіткого розмежування сфер адміністративної та кримінальної відповідальності. В подальшому, з урахуванням практики застосування такого закону, а також висновків про те, що кримінальні проступки повинні утворювати інститут кримінального права, а порядок провадження за кримінальними проступками має бути предметом регламентації кримінально-процесуального закону, внести зміни у КК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявляється у дослідженні адміністративної відповідальності за вчинення насильства щодо фізичної особи в Україні, внаслідок вирішення якого сформульовано ряд висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення адміністративної відповідальності за правопорушення, які містять ознаки вчинення насильства по відношенню до фізичної особи.

1. На підставі аналізу природи і форм прояву насильства, його фактичних і юридичних ознак, ми вважаємо, що насильство по відношенню до фізичної особи, як адміністративно-правова категорія – це цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування правопорушником сили (фізичне насильство) або погроза її застосування (психічне насильство) до іншої людини з метою заподіяння шкідливих наслідків: обмеження природних прав особистості або її законних прав і свобод, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині поза або всупереч її волі або з використанням її безпорадного стану.

2. З початку утворення Української СРР її адміністративне законодавство розвивалося разом і під впливом законодавства Радянського Союзу, виступало одним із інструментів правового забезпечення пануючої в той час адміністративно-командної системи. У проєкті Адміністративного кодексу УСРР 1924 року і у Адміністративному кодексі УСРР 1927 року не містилося конкретних правових норм, які б регулювали адміністративну відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, але передбачалася адміністративна відповідальність за такі активні насильницькі дії, як: примушення до жебракування дітей, залучення жінок до проституції та окремі хуліганські дії, які, залежно від обставин, набували форм фізичного чи психічного насильства над людиною.

3. Вважаємо, що адміністративна відповідальність – це формально закріплений у адміністративно-правових нормах (юридична підстава) різновид ретроспективної юридичної відповідальності – негативної адміністративно-правової реакції держави на порушення як адміністративно-правових норм, так і норм інших галузей права в різних сферах публічного адміністрування, яка виникає з моменту вчинення адміністративного правопорушення (фактична підстава) й відображається у конкретних матеріальних і процесуальних правовідносинах між правопорушником та державою, метою яких є понесення правопорушником в установлених законом формах і порядку заходів адміністративного стягнення, яке є мірою відповідальності та застосовується з

метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

4. Поняття підстав адміністративної відповідальності є комплексним і складається з провідної нормативно-правової підстави (підстав), фактичної підстави, відсутності підстав для звільнення від відповідальності та процесуальної підстави.

Насильство по відношенню до фізичної особи є елементом об'єктивної сторони таких правопорушень КУпАП, як: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», які передбачені у главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку», що складає також і елемент нормативної підстави, які передбачені у главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку». Фактичною підставою адміністративної відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, яка повинна відповідати вимогам нормативно-правових підстав, є юридичний факт вчинення правопорушником одного з діянь, передбаченого статтями 173, 173-2, 173-4 глави 14 КУпАП. Процесуальною підставою настання юридичної відповідальності за названі правопорушення є постанова суду по конкретній справі.

Система цих чотирьох підстав і становить єдину юридичну підставу настання адміністративної відповідальності. У зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 245 КУпАП частиною другою поняттям підстав настання адміністративної відповідальності.

5. Провадження у справах про адміністративні правопорушення – це урегульована адміністративно-процесуальними нормами послідовна

юрисдикційна діяльність публічної адміністрації щодо законного й об'єктивного розгляду, з'ясування істини, прийняття рішення та його виконання по справах адміністративно-деліктного характеру з метою захисту прав і свобод громадян, суспільних відносин, на які спрямовано протиправне діяння, та вжиття заходів щодо попередження правопорушень.

Особливістю провадження у справах про адміністративні правопорушення пов'язані із насильством над фізичною особою, є обов'язкова наявність потерпілого.

6. До суб'єктів, які здійснюють застосування правових засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи, виходячи з повноважень державних органів, належать: Національна поліція України, суди (судді) районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів і орган пробації.

7. У судовому провадженні правовий статусу судді як суб'єкта, який здійснює застосування правових засобів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство по відношенню до фізичної особи - встановлена норма права система взаємопов'язаних прав, законних інтересів та обов'язків з метою відправлення правосуддя у сфері адміністративно-деліктного провадження. Зумовлений наявністю у судді адміністративно-процесуальної правосуб'єктності, обсяг якої визначається його професійною правосуб'єктністю, матеріальними та процесуальними нормами адміністративного права та здійсненням виконавчої влади, а не судової враховуючи, що він є учасником адміністративного провадження, а саме провадження у справах про адміністративні правопорушення

8. Для вдосконалення адміністративно-правового регулювання відповідальності за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи, передбаченого ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, вважаємо за необхідне доповнити КУпАП:

- визначенням поняття адміністративної відповідальності, підстав її настання, поняттям «провадження у справах про адміністративні правопорушення», окремого врегулювання порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення судами (суддями) в КУпАП з визначенням їхніх

повноважень, а саме: по уточненню і перевірці фактичних даних, зібраних під час оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення і надання доручень органам, які оформляли первинні матеріали; запровадження законодавчої норми, яка б регулювала прийняття судом рішень про зупинення провадження у справі у разі надання судом доручень органам, які оформляли первинні матеріали; призначення судом експертизи у справі; внесення змін до ст. 294 КУпАП у частині наділення апеляційного суду повноваженнями щодо зміни адміністративного стягнення в бік його посилення у разі виявлення обставин, що обтяжують відповідальність правопорушника та окремим порядком розгляду справ про адміністративні правопорушення судами; нормативно закріпити визначення правового статусу суду (судді) в чинному адміністративно-деліктному законодавстві;

- встановити конкретні терміни, впродовж яких складені протоколи повинні бути передані органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП;

- запровадити законодавчу норму, яка б регулювала прийняття судом рішень про зупинення провадження у справі у разі надання судом доручень органам, які оформлювали первинні матеріали, призначення судом експертизи у справі;

- доопрацювати вимогу ч. 2 ст. 277 КУпАП щодо розгляду протягом доби справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 173, 173-2 КУпАП, на випадок неприбуття на розгляд справи особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, та піддання її приводу;

- узгодити ч. 2 ст. 277 КУпАП і ст. 277-2 КУпАП щодо вручення повістки особам, які беруть участь у провадженні, не пізніше, як за три доби, до розгляду справи в суді;

- внести зміни у ст. 294 КУпАП у частині наділення апеляційного суду повноваженнями щодо зміни адміністративного стягнення в бік його посилення у разі виявлення обставин, що обтяжують відповідальність правопорушника.

9. Узагальнюючи досвід розвинутих країн Європи, з метою вдосконалення правового регулювання відповідальності за вчинення правопорушень, які містять ознаки насильства щодо фізичної особи і передбачені наступними статтями КУпАП: ст. 173 «Дрібне хуліганство» (у формі образливого чіпляння до громадян); 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», запропоновано перевести їх із адміністративних правопорушень у ранг кримінальних проступків, як деліктів загальнокримінальної спрямованості, що сприятиме дотриманню процесуальних правових гарантій осіб, які притягаються до відповідальності за такі правопорушення, всебічному захисту їх прав і свобод, а також наближенню українського законодавства до міжнародних стандартів у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11–17.
2. Авер'янов В., Лук'янець Д., Педько Ю. Кодекс адміністративного судочинства України: необхідність і шляхи усунення концептуально-понятійних вад. *Право України*. 2006. № 3. С. 7–12.
3. Административная ответственность в СССР: монография / В.М. Манохин, В.И. Новоселов, Д.Н. Бахрах, Н.М. Конин и др.; под ред. В.М. Манохина, Ю.С. Адушкина. Саратов: Изд. Сарат. универ., 1988. 167 с.
4. Адміністративна відповідальність: курс лекцій / авт. кол.; за ред. О.В. Кузьменко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 568 с.
5. Адміністративна відповідальність: навч. посіб. / авт. кол.; за заг. ред. Т.О. Коломоець. Київ: Істина. 2011. 184 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. / ред. кол.: В.Б. Авер'янов та ін. Київ: ТОВ «Юрид. думка», 2007. 592 с.
7. Адміністративний кодекс УРСР. Затверджений постановою ВУЦВК від 12.10.1927 р. (зі змін. і доповн.). Київ: Вид. ЦВК УРСР «Радянське будівництво і право», 1935. 224 с.
8. Адміністративний кодекс УРСР. Затверджений постановою ВУЦВК від 12.10.1927 р. (зі змін. та доповн. на 01.12.1929 р.). Харків: Юрид. вид. НКЮ УРСР, 1930. 224 с.
9. Адміністративний кодекс УРСР: проект. Харків: Вид. НКВС УССР, 1924. 84 с.
10. Адміністративно-правовий захист прав громадян: навч.-метод. посіб. / К.К. Афанасьєв, В.В. Гостєв, Є.О. Несвіт та ін. Луганськ: ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2011. 280 с.
11. Анджієвський В.С., Тимченко І.А. Нове законодавство про адміністративні правопорушення. Київ: Політвидав України, 1987. 110 с.

12. Андрушко О.В. Окремі питання сутності та ознак дізнання в Україні. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4 (28). С. 272–276.
13. Анісімов О.І. Гідність і честь: їх сутність як найвищих соціальних цінностей людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 55–58.
14. Аніщук В. Організація служби пробації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 224–226.
15. Антисуржик – правильна мова. URL: https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/leksika/antisurzhih_pravilna_mova/5-1-0-244 (дата звернення: 06.06.2020).
16. Артюхова В.В. Хуліганство: характеристика за кримінально-правовими та кримінологічними критеріями. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6 (33). С. 103–115.
17. Байда А.О., Новіков Д.О. Запровадження інституту кримінальних проступків в Україні. Фінішна пряма на шляху. *Молодий вчений*. 2019. № 4 (68). С. 108–111.
18. Баранова О.В. Світові тенденції протидії сімейному насильству. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 156–164.
19. Баришніков А.Г. Адміністративний штраф: концептуальний підхід до оновлення змісту (на прикладі банківської діяльності). *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 114–118.
20. Батраченко О.В. Форми правоохоронної діяльності Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку в державі. *Форум права*. 2016. № 2. С. 5–10. ULR: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2016_2_3.pdf (дата звернення: 19.11.2020).
21. Березовська Н.Л. Криміналізація і пеналізація кримінальних проступків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 10-2. Т. 2. С. 58–65.
22. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя). *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 9–13.

23. Білошицький О. Боротьба з домашнім насильством на усіх фронтах і напрямках значно посилилась. 16.09.2021. URL: <http://patrol.police.gov.ua/2021/09/17/oleksij-biloshytskyj-borotba-z-domashnim-nasylstvom-na-usih-frontah-i-napryamkah-znachno-posylylas/> (дата звернення: 09.11.2021).

24. Блага А.Б. Насильство як правова категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2013. № 3. С. 285–290.

25. Бойко І.В. Історичні аспекти формування методологічних підходів до оцінювання діяльності дільничних офіцерів поліції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 178–188.

26. Бойченко Н.М. Філософське розуміння природи насильства. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2017. Вип. 12. С. 16–26.

27. Болокан І.В. Особливості структури адміністративно-правової норми та її вплив на реалізацію норми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 37–42.

28. Бондаренко Г.П. Адміністративна відповідальність в СРСР. Львів: Вид. Львів. держ. універ, 1971. 150 с.

29. Бондаренко Г.П. Адміністративна відповідальність в СРСР. Львів: Вища школа, 1975. 176 с.

30. Борисов В.І., Тютюгін В.І., Демидова Л.М. Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 129–142.

31. Бориспольский горрайонный суд Киевской области вынес первое в Украине решение по делу о буллинге (дело № 359/933/19). URL: [https://protocol.ua/ua/borispolskiy_gorrayonniy_sud_kievskoy_oblasti_vines_pervoe_v_ukraine_reshenie_po_delu_o_bullinge_\(delo_359_933_19\)/](https://protocol.ua/ua/borispolskiy_gorrayonniy_sud_kievskoy_oblasti_vines_pervoe_v_ukraine_reshenie_po_delu_o_bullinge_(delo_359_933_19)/) (дата звернення: 08.09.2020).

32. Бугайчук К.Л. Порухення справи про адміністративне правопорушення: порівняльно-правовий аналіз. *Форум права*. 2008. № 3. С. 71–76. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08bklpap.pdf> (дата звернення: 21.08.2020).

33. Василів С.С. До поняття підвідомчості справ про адміністративні правопорушення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Вип. 7. 2011. С. 131–134 URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 31.08.2020).

34. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ, 2007. 992 с.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

36. Власова Г.П. Межі провадження щодо кримінальних проступків за прикладом зарубіжних країн. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 24–27.

37. Волкова Л.М. Адміністративно-правова протидія дрібному хуліганству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Сімферополь, 2012. 210 с.

38. В Україні набув чинності закон про кримінальні проступки. *Юридична газета online*. 2020. 01 липня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-nabuv-chinnosti-zakon-pro-kriminalni-prostupki.html> (дата звернення 15.02.2021).

39. Гаджиєв В.В. Проблема соціального контракту в добу Просвітництва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (філософія, політологія)*. 2014. № 2 (116). С. 18–21.

40. Гайдук Ю.А. Попередження домашнього насилля у національному та міжнародному законодавстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 149–153.

41. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР (государственное и материально-правовое исследование). Воронеж: Изд. Воронеж. универ., 1970. 252 с.

42. Гальцова В.В. До проблеми об'єкта і системи злочинів проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 193–201. ULR: <http://nbuv.gov.ua/node/2116>. (дата звернення: 15.01.2020).

43. Гаращук В.В. Адміністративна відповідальність: поняття, сутність та значення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 2 (34). С. 98–103.

44. Герасименко Е.Г, Додин Е.В. Доказывание в административно-юрисдикционной деятельности органов внутренних дел: учеб. пособие. Киев, НИИ РИО КВШ МВД СССР, 1985. 100 с.

45. Герасіна Л.М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. № 1148. С. 35–40.

46. Гичка К.І. Поняття та ознаки юридичних фактів, які можуть бути встановлені в порядку окремого впровадження. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. 2013. Вип. 31. С. 147–159.

47. Глібко О.В. Щодо питання про межі адміністративно-деліктної юрисдикції суду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 4. Т. 1. С. 118–123.

48. Гловюк І. Судове провадження щодо кримінальних проступків: чи справдяться очікування?: 03.08.2020. ULR: <https://unba.org.ua/publications/print/5741-sudove-provazhennya-shodo-kriminal-nih-prostupkiv-chi-spravdyat-sya-ochikuvannya.html> (дата звернення: 04.03.2021).

49. Глухверя В.А. Окремі напрями реформування системи органів внутрішніх справ на сучасному етапі. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 131–135.

50. Гнатюк С.С. Проведення у справах про адміністративні проступки у структурі адміністративно-деліктного процесу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4 (55). С. 235–241.

51. Головань І., Кампо В. Повага і захист гідності людини в Україні: проблеми впровадження європейської моделі. *Право України*. 2015. № 2. С. 163–174.

52. Голосніченко І.П. До проблеми запровадження в Україні кримінального проступку та відмежування його від адміністративного правопорушення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2014. Вип. 1 (21). С. 80–83.

53. Голосніченко І.П. Перспективні положення кодифікації норм правового інституту адміністративної відповідальності. *Право України.* 2006. № 8. С. 60–63.

54. Гончарук С.Т., Джигир Д.Г. Реалізація права на захист у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2017. № 4 (26). С. 100–104.

55. Горбунова О.Ю. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки».* 2017. № 1 (1). С. 24–27.

56. Горкава В.В. Оскарження постанови у справі про адміністративні правопорушення як елемент гарантії реалізації права громадян на захист. *Юридичний вісник.* 2014. № 3 (32). С. 55–59.

57. Грекова О.О., Зозуля А.О. Проблема класифікації злочинів у кримінальному кодексі України. *Молодий вчений.* 2017. № 11 (51). С. 851–855.

58. Гретченко Л. Конфлікт чи булінг: ключові відмінності в огляді судової практики: 02.09.2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/konflikt-chy-buling-klyuchovi-vidminnosti-v-oglyadi-sudovoyi-praktyky/> (дата звернення: 10.09.2020).

59. Григоришин О.М., Суходольський А.Ю. Етапи виконання постанов про накладення адміністративних стягнень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 2. С. 145–155.

60. Гришина Н.В. Особливості процедури реалізації адміністративної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право».* 2013. Вип. № 14. С. 72–76.

61. Грищук В.К. Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність та її підстави. *Університетські наукові записки.* 2012. № 4 (44). С. 5–13.

62. Губко А.А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки.* 2013. Вип. 114. С. 46–50.

63. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 628 с.

64. Гумін О.М., Римарчук Г.С. Особливості правової регламентації насильницької поведінки відповідно до законодавства держав міжнародної спільноти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2016. С. 529-535. ULR: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 10.01.2021).

65. Гурепка проти України: Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 8 квітня 2010 р. / Верховна Рада України. ULR: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_565#Text (дата звернення: 19.02.2021).

66. Гуржій А.В. Теретико-правові засади визначення підстав адміністративної відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 122–132.

67. Гусейнов А.А. Поняття насилія и ненасилія. *Вопросы философии*. 1994. № 6. С. 35–36.

68. Гусєва К.А., Горбач-Кудря І.А. Особливості кваліфікації психологічного домашнього насильства у практичній діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 233–236.

69. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание: в 4 т. Москва, 2003. Т. 2. 1280 с.

70. Данилевський А.О. Перспективи розвитку інституту кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 1 (66). С. 77–82.

71. Декларація про усунення насильства проти жінок. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Декларація_про_усунення_насильства_проти_жінок (дата звернення 20.01.2020).

72. Джафарова М.В. Щодо питання розуміння адміністративного провадження як частини адміністративного процесу. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 571–574.

73. Дмитрук М. Кримінальний проступок у теорії кримінальної законотворчості. *Юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 148–152.

74. Дмитрук М.М. Кримінальний проступок: аналіз деяких законодавчих ініціатив. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 89–96.

75. Добрянський С.П. Загальна декларація прав людини – передвісник Хартії основоположних прав Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 3. С. 78–89.

76. Додин Е.В. Основания административной ответственности. *Ученые записки*. 1964. Вып. 1 (18). С. 68–87.

77. Додин Е.В., Колпаков В.К. Административная ответственность по советскому законодательству. Аннотированная тематика лекций. Киев, 1985. 24 с.

78. Долинний А.В. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 198 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55172/1/diss_Dolynnyi.pdf (дата звернення 29.11.2020).

79. Дрозд О.Ю. Проблеми удосконалення системи адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 7–15.

80. Єгорова В.С. Щодо конституційно-правового статусу суддів судів загальної юрисдикції. URL: <https://core.ac.uk/reader/47215710> (дата звернення: 17.10.2020).

81. Живицька Л.І. Проблеми судової практики в справах про адміністративні правопорушення. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 5–6 (70–71). С. 199–204.

82. За домашнє насильство – за ґрати: Як в Україні та світі борються зі знуцанням у родині; 22.11.2019. URL: https://zik.ua/news/2019/11/22/za_domashnie_nasylstvo__za_hraty_yak_v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_znushchanniam_u_rodyni_946146 (дата звернення: 15.01.2020).

83. Завальний В.М. Проблеми застосування адміністративних стягнень у вигляді позбавлення спеціального права, наданому громадянину, та виправних

робіт. *Форум права*. 2008. № 1. С.134–139. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08zvmtvr.pdf> (дата звернення: 19.09.2020).

84. Завальний М. В. Органи внутрішніх справ як суб'єкт адміністративно-деліктного провадження. *Форум права*. 2011. № 1. С. 366–371. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11zmvadp.pdf> (дата звернення: 01.12.2020).

85. Загальна декларація прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. № 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print (дата звернення: 23.03.2020).

86. Задоя К.П. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 29–39.

87. Законодавство про адміністративну відповідальність / за ред. І.П. Кононенка. Київ: Вид. політ. літ., 1965. 278 с.

88. Запобігання та протидія насильству: методичні рекомендації / Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480. Київ: 2018. 86 с. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf> (дата звернення: 10.04.2020).

89. Засулько С.С., Плаз О.М., Волосовський В.В. Сутність та підстави адміністративної відповідальності посадових осіб як суб'єктів адміністративного правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 18. Т. 1. С. 59–62.

90. Заяць Р.Я. Неосудність як обставина, що виключає адміністративну відповідальність. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 206-208. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 13.06.2020).

91. Заяць Р.Я. Поняття та ознаки обставин, що виключають адміністративну відповідальність. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 13.06.2020).

92. Заяць Р.Я. Поняття, ознаки та значення необхідної оборони як обставини, що виключає адміністративну відповідальність. *Митна справа*. 2014. № 2 (92). Ч. 2. Кн. 1. С. 229–235.

93. Зозуля І.В. Громадська безпека як об'єкт захисту за адміністративним і кримінальним законодавством України. *Право і безпека*. 2003. № 1. Т. 2. 76–83 с.

94. Зозуля І.В., Довгань О.І. Закон України «Про Національну поліцію»: публічна чи громадська безпека? *Форум права*. 2015. № 5. С. 85–92. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_16.pdf (дата звернення 27.11.2020).

95. Зубрицька О. Адміністративна правоздатність як елемент правосуб'єктності індивідуальних суб'єктів адміністративного права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3 (41). С. 99–104.

96. Іванова О.І. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (25). С. 26–31.

97. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–71.

98. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства від 30 січня 2013 р. № 223-192/0/4-13. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 2(11). С. 65–69.

99. Калганова О.А., Габрись О.М. Порівняльний аналіз інституту спрощеного провадження щодо кримінальних проступків в Україні та окремих країнах Європи. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 212–217.

100. Каленіченко Л.І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 20–24.

101. Каленіченко Л.І. Підходи щодо розуміння необхідних підстав юридичної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. Вип. 22. С. 39–42.

102. Каленіченко Л.І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. *Форум права: електронне наукове фахове видання*. 2017. № 3. С. 67–71. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_3_13.pdf (дата звернення 26.01.2020).

103. Качур В.О. До визначення поняття «правосуб'єктність» у теорії права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 24–29.

104. Квітка Я. М., Гусева К.А. Закордонний досвід проведення корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 145–153.

105. Кимлик Р.В. Особливості адміністративно-деліктного провадження щодо неповнолітніх. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 3 (31). Т. 11. С. 19–27.

106. Кількість звернень щодо домашнього насильства в Україні зросла із 68 тис. за перше півріччя минулого року до 101 тис. цього року. 07.08.2020. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/zastupnik-glavi-mvs-pavlichenko-kilkist-zvernen-z-privodu-domashnogo-nasilstva-v-ukrajini-zrosla-z-68-tis-za-pershe-pivrichchja-minulogo-roku-do-101-tis-v-tsomu-rotsi-1512756.html> (дата звернення: 09.11.2021).

107. Кірюшин А.А. Нецензурна лайка в бік матері є домашнім насильством за яке передбачено адміністративну відповідальність (Бердичівський райсуд Житомирської області № 274/2052/20 від 26.03.2020). URL: https://protocol.ua/ua/sud_netsenzurna_layka/ (дата звернення: 02.11.2020).

108. Ковалів М.В. Провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 240–248.

109. Коваль Г.В., Алексеєнко Г.О. Сучасні підходи до визначення та кваліфікації булінгу в шкільних підліткових колективах. *Наукові праці (Педагогіка): Чорноморський державний університет імені Петра Могили*. 2016. Вип. 257. Т. 269. С. 7–11.

110. Коваль Л.В. Административно-деликтное отношение. Київ: Вища школа, 1979. 230 с.

111. Коваль Л.В. Відповідальність за адміністративні правопорушення: монографія. Київ: Вища школа, 1975. 160 с.

112. Коваль М.В. Про необхідність визначення статусу працівника правоохоронного органу. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 130-135.

113. Когут О.В. До питання про запровадження інституту кримінальних проступків. *Університетські наукові записки*. 2015. № 55. С. 136–152.

114. Когут О.В. Напрями вдосконалення законодавчого регулювання адміністративних стягнень. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 291–296.

115. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 03.08.2021).

116. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства – Юлія Соколовська: 20.02.2020. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (дата звернення: 07.03.2021).

117. Колесников И.С. Уголовно-правовое понятие насилия. *Ползуновский вестник*. 2006. № 3. С. 114–119.

118. Колінько Ц.В. Суд (суддя) як суб'єкт провадження у справах про адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2017. 20 с.

119. Коліушко І., Банчук О. Поняття адміністративної відповідальності та адміністративного правопорушення в сучасному українському праві. *Право України*. 2008. № 4. С. 31–36.

120. Коломієць А.М. Громадські роботи як вид адміністративного стягнення. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 587–590.

121. Коломоєць О.Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї: навч. посібник / за ред. Петкова С.В. Київ: «КНТ», 2019. 224 с.
122. Коломоєць Т. Структура адміністративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 4. С. 65–66.
123. Коломоєць Т.О. Адміністративна відповідальність: навч. посібник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ: Істина, 2011. 184 с.
124. Коломоєць Т.О., Гаджиєва Ш.Н. Кодекс як джерело адміністративного права України: історія, сучасність та перспективи: монографія. Запоріжжя: Запор. нац. універ., 2014. 176 с.
125. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
126. Колпаков В.К. Фактичні ознаки та юридичний склад адміністративного проступку: поняття та розмежування. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 3. С. 160–170.
127. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Склад адміністративного проступку. Чернівці: Чернів. нац. універ. 2011. 43 с.
128. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення 10.01.2020).
129. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (стамбульська Конвенція). Довідник для членів парламенту / упоряд.: Гіларі Фішер спільно з секретаріатом Комітету з рівних прав і недопущення дискримінації Парламентської асамблеї Ради Європи. Київ: Вид. «К.І.С.», 2013. 101 с.
130. Кондратьєв А.Ю. Структура адміністративно-правової норми: аналіз сучасних наукових підходів до конструювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 33. С. 85–87.

131. Кононенко Ю.С. Деякі проблеми адміністративно-правового забезпечення особистих прав і свобод людини і громадянина. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 201–205.

132. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки / Верховна Рада України. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (дата звернення 03.02.2020).

133. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.04.2020).

134. Копотун І.М. Особливості притягнення до кримінальної відповідальності в зарубіжному законодавстві за злочини проти громадського порядку та моральності. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Ч. 2. С. 62-68.

135. Копотун І.М., Рудик М.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в зарубіжному законодавстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 40–44.

136. Корабльова О.О. Сучасні аспекти формування системи українського законодавства та освітньо-інформаційного простору з профілактики мобінгу в школі. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2019. № 17. С. 129–131.

137. Короєд С.О. Судовий розгляд справ про адміністративні проступки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 18 с. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 02.10.2020).

138. Косик В.В. Деякі аспекти поняття доказування у сфері проваджень в адміністративних справах. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (59). Ч. 2. С. 99–103.

139. Костенко О., Ландіна-Виговська А. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити. *Право України*. 2008. № 4. С. 101–105.

140. Костюченко І. Мін'юст оголосив бій булінгу: майже 70% українських дітей зазнавали цькування. 06.08.2018. URL:

<https://www.unn.com.ua/uk/news/1745311-minyust-ogolosiv-biy-bulingu-mayzhe-70-ukrayinskikh-ditey-zaznavali-tskuvannya> (дата звернення 05.04.20).

141. Костюченко І. ЮНІСЕФ: 50% підлітків у світі потерпають від булінгу. 06.09.2018. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1750713-yunisef-kozhniy-drugiy-pidlitok-u-sviti-poterpaye-vid-bulingu> (дата звернення: 05.04.20).

142. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.10.2020).

143. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.10.2020).

144. Кришневич О.В. Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Франції та Німеччини. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. Ч. 2. С. 273–277.

145. Курило В., Чернецька О. Адміністративні правопорушення в галузі фінансів і підприємницької діяльності. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 21–30.

146. Курило М.П. Щодо уніфікації підстав порушення норм процесуального права. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 99–102.

147. Курило О.М., Биля С.О. Недоліки правового регулювання судового розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 8 (120). С. 43–48.

148. Курс адміністративного права: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 872с.

149. Кушнір Я., Смирнова А. Порівняльний кримінально-правовий аналіз системи призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків України та Франції в умовах сучасності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 154–159.

150. Лазарев Б.М. Комментарии к Основам законодательства Союза ССР и союзных республик об административных правонарушениях / под ред. Б.М. Лазарева. Москва: Юрид. лит., 1983. 168 с.

151. Лалак Н.В., Майборода І.Е., Пеняк В.С. Буліг в освітньому середовищі сучасного закладу загальної середньої освіти: теоретичний аспект. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. 1 (9). С. 34–36.

152. Левченко К.Б. Статистичний вимір виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». *Форум права*. 2011. № 3. С. 456–462. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11lkbnc.pdf> (дата звернення: 23.09.2020).

153. Лесько Н.В. Система органів державної влади, що здійснюють профілактику правопорушень серед дітей: досвід зарубіжних країн. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 107–112.

154. Литвин Н.А. Форми забезпечення Інформаційної діяльності органів державної фіскальної служби. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 38–44.

155. Лівар Ю.О. Процесуальні засади виконання постанов про накладення адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 3. Т. 1. С. 98–101.

156. Лісова Н. Інститут кримінальних проступків та обставини, що виключають злочинність діяння: огляд сучасних досліджень. *Науковий часопис Національної академії прокуратури*. 2014. № 1. С. 92–99.

157. Лошицький М.В., Мінка Т.П. Актуальні питання вдосконалення законодавства з оформлення органами внутрішніх справ матеріалів про адміністративне правопорушення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 19–29.

158. Лубець І.Г. Кримінологічна характеристика видів насильницьких виявів серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 2. Т. 2. С. 139–142.

159. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2001. 220 с.

160. Лунев А.Е. Административная ответственность за правонарушения. Москва: Госюриздат, 1961. 187 с.

161. Лученко Д. Про основні ознаки адміністративно-правового спору. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 148-156.

162. Макарчук Д.І. Щодо поняття кримінального правопорушення у доктрині та законодавстві про кримінальну відповідальність Франції. *Судова апеляція*. 2017. № 1 (46). С. 74–84.

163. Макарчук Д.І. Щодо системи класифікації кримінальних правопорушень у доктрині та законодавстві про кримінальну відповідальність Федеративної республіки Німеччина. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 148–158.

164. Малєин Н.С. Охрана прав личности советским законодательством. Москва: Наука, 1985. 166 с.

165. Мартыянов И.В. Административная ответственность по советскому законодательству. Киев: Выща школа, 1985. 56 с.

166. Материалы для Словаря древне-русского языка по письменным памятникам. Санкт-Петербург: Типогр. императ. академии наук, 1902. Т. 2. 852 с.

167.163. Матіос А.В. Зміст і сутність адміністративної відповідальності. *Право України*. 2006. № 2. С. 9–12.

168. Мацелик Т.О. Публічна адміністрація: питання понятійно-категоріального апарату. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 135–138.

169. Мацелюх І.А. Співвідношення понять соціальної, юридичної та правової відповідальності в науковому дискурсі. *Публічне право*. 2017. № 1 (25). С. 243–249.

170. Мельничук Н.Ю. Методологічні аспекти дослідження поліфункціональних категорій. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?... 9-13 с. (дата звернення: 13.01.2020).

171. Менджул М.В. Порівняльний аналіз принципів сімейного права в Україні та державах Західної Європи. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. № 31. С. 49–53. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 11.01.2021).

172. Миколенко О.М. Адміністративно-деліктне право України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку. *Правова держава*. 2017. Вип. 27. С. 55–58.

173. Мисак О. Теоретичні проблеми визначення змісту юридичної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 129–132.

174. Мисливий В.А. Кримінальний проступок: новела чи реформація. *Юридична Україна*. 2017. № 9–10. С. 83–84.

175. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.А. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: «Ін Юре», 2003. Т. 1. 1232 с.

176. Мінка Т.П. Протидія правопорушенням адміністративно-правовими, кримінально-правовими, кримінологічними, кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 97–103.

177. Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї. Київ, 2011. 192 с.

178. Надточий проти України: Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 15 травня 2008 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text (дата звернення: 19.02.2021).

179. Найдьонова Л.А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: метод. рекомендації. Серія: На допомогу вчителю. Київ, 2011. Вип. 4. 34 с.

180. Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2. С. 302–306.

181. Налуцишин В.В. Історико-правові та порівняльні аспекти кримінально-правової характеристики хуліганства. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 237–247.

182. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 15 с. URL: <http://nauch.com.ua/pravo/15112/index.html?page=2> (дата звернення 20.03.2020).

183. Налуцишин В.В. Становлення та розвиток кримінального законодавства України, що передбачає відповідальність за злочини проти громадського порядку (громадського спокою). *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 243–249.

184. Налуцишин В.В. Удосконалення кримінально-правових норм щодо кримінально-правової охорони громадського порядку та громадського спокою. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2 (38). С. 261–266.

185. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др. / пер. с англ. Москва, 2003. 376 с.

186. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навч.-метод. посіб. / А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброра та ін. Київ, 2012. 246 с.

187. Насильство проти жінок. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Насильство_проти_жінок (дата звернення 20.01.2020).

188. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина. (за викладами професора Юрія Панейка) / укл.: В. М. Бевзенко, І.Б. Коліушко, О.Р. Радишевська, І.С. Гриценко, П.Б. Стецюк. Київ: «Дакор», 2016. 464 с.

189. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. Київ : «А.С.К.», 2005. 848 с.

190. Нестеренко Є.В. Особливості судового розгляду справ про адміністративні правопорушення у сфері встановленого порядку управління на підготовчому етапі. *Європейські перспективи*. 2013. № 13. С. 72–78.

191. Ожйова О.М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 2009. Т. 15. С. 158–163.

192. Олексієва І. Провадження у справах про адміністративні правопорушення як складова адміністративного процесу. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 32-36.

193. Опитування ЮНІСЕФ: понад третина молодих людей у 30 країнах світу потерпають від онлайн-булінгу. URL: <https://rescentre.org.ua/statystychni-dani-ta-doslidzhennia/opytuvannia-yunisef-ponad-tretyna-molodykh-liudei-u-30-krainakh-svitu-poterpaiut-vid-onlain-bulinhu> (дата звернення: 07.03.2021).

194. Орехов О.І. Деякі особливості провадження щодо перегляду справ про адміністративні правопорушення у зв'язку з оскарженням рішення у них. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 344–350.

195. Орловська Н.А. Соціальна шкідливість та суспільна небезпека: концептуальні аспекти співвідношення у контексті побудови кримінально-правових санкцій. *Форум права*. 2011. № 2. С. 672–680. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11onakpc.pdf> (дата звернення: 17.01.2020).

196. Очільник юстиції Київської області розповів про механізми боротьби з булінгом. URL: <https://kyivobljust.gov.ua/news/direction/ochilnik-yustitsii-kiiivskoi-oblasti-rozpoviv-pro-mehanizmi-borotbi-z-bulingom> (дата звернення: 10.09.2020).

197. Падучак О. Булінг — стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична газета*. 21 січня 2020 р. № 1 (707). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html> (дата звернення: 04.04.2020).

198. Пазичук А. Півроку боротьби з цькуванням у школах – підсумки експерта: 02.08.2019 р. URL: <https://www.prostir.ua/?news=piv-roku-borotby-z-tskuvannyam-u-shkolah-pidsumky-eksperta> (дата звернення: 09.04.20).

199. Палагнюк М.М. Гендерна проблематика: історико-філософський аналіз. *Прикарпатський вісник НТШ. Серія: Думка*. 2012. № 3(19). С. 118–124.

200. Пенькова К. Огляд європейського законодавства щодо поділу правопорушень на злочини, кримінальні проступки та адміністративні

правопорушення. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. 5 с. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29291.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).

201. Перелигіна Р.В., Митник У.М. Феноменологія домашнього насильства в Україні та Європейському Союзі. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 181–186.

202. Петрухин А.А. Судьи как субъекты административной юрисдикции. *Административная ответственность: вопросы теории и практики* / под ред. Н.Ю. Хаманевой. Москва, 2005. 286 с.

203. План заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153-р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/154896183> (дата звернення: 08.02.2021).

204. Плутницька К.М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 29. Т. 2. С. 78–80.

205. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ: «Ін Юре», 1997. 52 с.

206. Поліщук М.Г. Щодо поділу правопорушень на дрібні та тяжкі в Україні та зарубіжних країнах і участі адвоката у процесі розгляду зазначених справ. *Наукові праці МАУП*. 2015. № 44(1). С. 136–141.

207. Положення про департамент патрульної поліції: наказ Національної поліції України від 06 листопада 2015 р. № 73 (у редакції наказу Національної поліції України від 03 вересня 2019 р. № 887). URL: http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/n594-polozhennya-pro-dpp_compressed.pdf (дата звернення: 26. 11.2020).

208. Постанова Липоводолинського районного суду Сумської області від 19.02.2020 р. № 87690743 URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/87690743/> (дата звернення: 24.03.2020).

209. Поштаренко О. Генезис адміністративної відповідальності за вчинення насильства щодо фізичної особи в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2020. № 1 (41). С. 57–61.

210. Поштаренко О.В. Адміністративна відповідальність за дрібне хуліганство як форма прояву насильства щодо фізичної особи в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 1. С. 173–179.

211. Поштаренко О.В. Адміністративна відповідальність за насильство щодо людини в Україні: проблеми застосування. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. №2 (38). Vol. 2. С. 159-167.

212. Поштаренко О.В. До питання визначення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення: праці Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 09–10 жовтня 2020 р.)*. Одеса, 2020. С. 95–99.

213. Поштаренко О.В. До питання про поняття адміністративної відповідальності в умовах оновлення доктрини адміністративного права. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 березня 2020 р.)*. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 37–40.

214. Поштаренко О.В. До питання про правове регулювання понять «запобігання» та «протидія» насильству в сім'ї. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 06–07 вересня 2019 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 56–61.

215. Поштаренко О.В. Досвід розвинутих європейських країн щодо регулювання юридичної відповідальності за вчинення правопорушень, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику: праці міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 05–06 лютого 2021 р.)*. Харків: Східноукр. наук. юрид. орган, 2021. С. 84–88.

216. Поштаренко О.В. Історія розвитку адміністративної відповідальності за вчинення насильства до людини в Україні. *Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення*: збірник матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 19-20 берез. 2020 р.). Київ: Талком, 2020. С. 185–188.

217. Поштаренко О.В. Кримінальний проступок: досвід правового регулювання у Французькій Республіці. *Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення*: збірн. матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 25–26 березня 2021 р.). Київ: Талком, 2021. С. 186–190.

218. Поштаренко О.В. Насильство: *Енциклопедія сучасної України* / редкол: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. Київ: Інст. енцикл. дослід. НАН України, 2020. Т. 22. С. 518-519. ULR: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=70523 (дата звернення: 06.12.2020).

219. Поштаренко О.В. Особливості проваджень у справах щодо застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство стосовно фізичної особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 44–49.

220. Поштаренко О.В. Особливості судового розгляду справ про адміністративні правопорушення і статус судді в адміністративно-деліктному провадженні. *Право і суспільство*. 2020. № 6–2. Ч 2. С. 127–134.

221. Поштаренко О.В. Підстави настання адміністративної відповідальності осіб, що вчинили насильство щодо фізичної особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 175–181.

222. Поштаренко О.В., Коваль М.В. Поняття насильства і вчинення домашнього насильства в сім'ї. *Динаміка розвитку сучасної науки*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Чернігів, 15 лист. 2019 р.): у 5 т. Чернігів, 2019. Т. 5. С. 43–46.

223. Поштаренко О.В. Поняття та вчинення насильства щодо фізичної особи як об'єктивна сторона адміністративного правопорушення. *Право та державне управління. Збірник наукових праць*. 2019. № 4. С. 72–77.

224. Поштаренко О.В. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 174–179.

225. Поштаренко О.В. Правовий статус і правосуб'єктність судді в адміністративно-деліктному процесі. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 груд. 2020 р.). Запоріжжя: ГО «Істина», 2020. С. 54–57.

226. Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»: Ухвала Конституційного Суду України від 14 жовтня 1997 р. № 44-з по справі № 016/1241-97 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97#Text> (дата звернення 05.11.2020).

227. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 05.04.20).

228. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України: проект Закону від 16 квітня 2014 р. / Верховна Рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3MW00A.html (дата звернення: 15.02.2021).

229. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: проект Закону від 20 квітня 2018 р. № 7279 / Верховна Рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH5M77LA.html (дата звернення: 15.02.2021).

230. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних

правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення: 04.03.2021).

231. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису: Закон України від 15 травня 2003 р. № 759-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-15> (дата звернення 06.01.2020).

232. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків: проект Закону України від 3 березня 2012 р. № 10146. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF7TU00A.html (дата звернення: 08.02.2021).

233. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків: проект Закону України від 28 лютого 2012 р. № 10126. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/jf7ta00a.html (дата звернення: 08.02.2021).

234. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 18.10.2020).

235. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV (в редакції від 07 січня 2018 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення 06.01.2020).

236. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII / Верховна Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 27.08.2020).

237. Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї: наказ Міністерства охорони

здоров'я України від 23 січня 2004 р. № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0038282-04> (дата звернення: 31.01.2020).

238. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2017 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (дата звернення: 29.11.2020).

239. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ від 19 грудня 2017 р. № 1044. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE32138.html (дата звернення: 29.11.2020).

240. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 листопада 2015 р. № 1376 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text> (дата звернення: 25.08.2020).

241. Про затвердження Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт: наказ Міністерства юстиції України від 19 березня 2013 р. № 474/5 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-13#Text> (дата звернення: 20.09.2020).

242. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (дата звернення: 15.06.2020).

243. Про затвердження Порядку розгляду справ і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або його реальну загрозу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 616. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-п/ed20050101> (дата звернення: 31.01.2020).

244. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02 грудня 2008 р. № 638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text> (дата звернення: 04.12.2020).

245. Про затвердження рекомендацій щодо проведення щорічної акції «16 днів проти насильства»: наказ Міністерства соціальної політики України від 17 вересня 2012 р. № 581. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/771.html?PrintVersion> (дата звернення: 31.01.2020).

246. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22 вересня 2005 р. № 2899-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15> (дата звернення: 26.03.2020).

247. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 18.10.2020).

248. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.11.2020).

249. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n9> (дата звернення: 09.04.2020).

250. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III / Верховна Рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012402.html (дата звернення: 06.04.20).

251. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення 06.01.2020).

252. Про посилення відповідальності за хуліганство: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26 липня 1966 р. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1966. № 30. Ст. 595.

253. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 03.12.2020).

254. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

255. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: проект Закону від 14 листопада 2016 № 0119 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492 (дата звернення: 31.01.2020).

256. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text> (дата звернення: 18.12.2020).

257. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 15.06.2020).

258. Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного суду України від 31 березня 1995 р. № 4 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 30.03.2020).

259. Про судову практику у справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06> (дата звернення 03.03.2020).

260. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 18.10.2020).

261. Прокопенко О.Ю. Поняття та система адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 3 (50). С. 190–198. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення 03.03.2020).

262. Проневич О.С. Адаптація законодавства України до актів *acquis communautaire* у сфері протидії насильству в сім'ї: основні пріоритети. *Право і безпека*. 2017. № 1 (64). С. 51–57.

263. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістовна класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 10–16.

264. Рабінович П.М. Виявлення соціальної сутності правових і державних явищ – головне завдання юридичної науки. *Юридична наука*. 2011. № 1 (1). С. 7–13.

265. Рачинський А.П., Огілько А.В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 1. С. 66–74.

266. Резанов С.А. Оціночні поняття як нормативне закріплення адміністративного розсуду. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 163–169.

267. Рибалка В. Честь і гідність особистості як етико-правові та психолого-педагогічні категорії науки і життя людини. *Естетика і етика педагогічної дії: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 1. С. 68–84.

268. Рибікова Г.В., Проскура Т.Б. Система покарань за кримінальними кодексами деяких країн Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2018. № 4 (49). С. 195–202.

269. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). Справа № 1-12/2003 від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення 05.11.2020).

270. Романюк А. Дізнання як форма досудового слідства щодо кримінальних проступків: суть і проблеми правозастосування. *ЮРИСТ&ЗАКОН*. 2020. № 29. URL: <https://ov-partners.com/diznannya-yak-forma-dosudovogo-slidstva-shhodo-kryminalnyh-prostupkiv-sut-i-problemy-pravozastosuvannya/> (дата звернення: 04.03.2021).

271. Романюк А.Б. Особливості процесуальної форми судового провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 117–121.

272. Рябов М.И. Деятельность органов внутренних дел по борьбе с хулиганством: учебн. пособ. Москва: Акад. МВД СССР, 1981. 102 с.

273. Рябченко О.П. Щодо новелізації предмета адміністративного права: питання наукової дискусії. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 77–80.

274. Салтевський М., Жеребкін В. Оціночні поняття у праві. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: «Ін Юре», 2003. Т. 1. 1232 с.

275. Самбор М. А. Хуліганство як склад діяння, що передбачає юридичну відповідальність, в умовах реформування матеріального та процесуального законодавства України про адміністративну та кримінальну відповідальність. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (5). С. 5–9.

276. Самбор М.А. Дотримання строків розгляду справи про адміністративне правопорушення за ст. 173 (дрібне хуліганство) Кодексу України про

адміністративні правопорушення та застосування адміністративного затримання під час розгляду такої справи. *Юридична наука*. 2013. № 6. С. 29–38.

277. Самбор М.А. Зміни до загальних положень про провадження у справі про адміністративне правопорушення та протоколу про адміністративне правопорушення за часів незалежності України: адекватність потребам. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 36–48.

278. Сачко О.В. Верховенство права під час застосування інституту дізнання щодо кримінальних проступків. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 67–70.

279. Сердюк Л. О понятии насилия в уголовном праве. *Уголовное право*. 2004. № 1. С. 51–52.

280. Сидельніков О.Д., Кисилевич О.В. Зарубіжний досвід законодавчого регулювання адміністративної відповідальності. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 84–87.

281. Сиротяк М.Р. Захист майнових прав потерпілої особи в провадженні у справах про адміністративні правопорушення. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2 (13–14). С. 197–201.

282. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/paran123 (дата звернення 04.09.2020).

283. Скаун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. Пер. с укр. Харьков: «Эспада», 2007. 840 с.

284. Словник української мови / В.В. Німчук та ін.; відп. ред. В.В. Жайворонок. Київ: «Просвіта», 2012. 1320 с.

285. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ: «Наукова думка», 1975. Т. 6. URL: <http://sum.in.ua/s/pidstava> (дата звернення: 19.03.2014).

286. Словник української мови: в 11 т. Київ, 1971. Т. 2. URL: <http://sum.in.ua/s/dijaljnistj> (дата звернення: 14.08.2020).

287. Собо́вий О. Правовий статус судді в адміністративно-деліктному процесі: його сутність і проблеми визначення. *Підприємництво, господарство і*

право. 2009. № 11. С. 149–152. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15821/36-Sobovy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.10.2020).

288. Собовий О.М. Правовий статус судді в адміністративно-деліктному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 23 с. ULR: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 13.11.2020).

289. Соколов О.А. Особливості нормативної підстави адміністративної відповідальності за порушення бюджетного законодавства. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 72–77.

290. Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А.Н. Данилова. Минск: «Бел Эн», 2003. 384 с.

291. Справа «Коробов проти України» (заява № 39598/03): Рішення Європейського суду з прав людини (п'ята секція) від 21 липня 2011 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_790#Text 21/10/2011 (дата звернення: 20.10.2020).

292. Справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»: Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 1999 р. № 5-рп/99. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99> (дата звернення: 02.04.2020).

293. Стефанчук М. Перегляд постанови по справі про адміністративне правопорушення з підстав її оскарження або внесення на неї подання прокурора. *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 49–56.

294. Стратегія Ради Європи про права дитини (2016–2021 рр.). ULR: http://www.nsj.gov.ua/files/147679858320161003101948_CoE%20Strategy%20on%20children_ukr-1.pdf (дата звернення: 15.01.2021).

295. Стрельченко О.Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 143–147.

296. Строгович М.С. Сущность юридической ответственности. *Советское государство и право*. 1979. № 5. С. 72–78.

297. Строцький Р.Є. Поняття та особливості провадження щодо виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 175–187.

298. Студенников С. Нацполіція підготувала законопроект про виконання адміністративного арешту: кого він торкнеться. Судебно-юридическая газета: 11 августа 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/176147-natspolitsiya-pidgotuvala-zakonoproekt-pro-vikonannya-administrativnogo-areshtu-kogo-vin-torknetsya> (дата звернення 23.09.2020).

299. Супрун Г.Б. Суд (суддя) як суб'єкт провадження у справах про адміністративні правопорушення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 17 с. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 13.11.2020).

300. Тацій В.Я., Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В., Байда А.О. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 312–330.

301. Тимошенко В. Примус як мотив поведінки. *Право України*. 2007. № 6. С. 104–107.

302. Тимченко І. Адміністративна відповідальність. Київ: Вид. політ. літ., 1977. 64 с.

303. Типова посадова інструкція секретаря судового засідання місцевого загального суду: наказ Державної судової адміністрації України від 20 липня 2005 р. № 86. URL : https://ifm.if.court.gov.ua/sud0907/vakansii/c_z/ (дата звернення: 01.09.2020).

304. Ткачук О.С. Функції судової влади та сфера цивільного і кримінального судочинства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3 (30) С. 77–96. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 06.11.2020).

305. Тодощак О.В. Особливості оскарження судових рішень в адміністративно-деліктному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 60. С. 352–358.

306. Труш М. Вимоги до судового рішення в адміністративній справі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 58. С. 170–175.

307. У Франції з'являться електронні браслети для боротьби з домашнім насильством. ULR: https://ipress.ua/news/u_frantsii_zyavlyatsya_elektronni_braslety_dlya_borotby_z_domashnim_nasylstvom (дата звернення: 11.01.2021).

308. У Франції посилили покарання за домашнє насильство. ULR: <https://pravdatutlviv.com/u-frantsii-posylyly-pokarannia-za-domashnie-nasylstvo/> (дата звернення: 11.01.2021).

309. Українська мова: енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк. Київ: «Укр. енцикл.», 2004. 824 с.

310. Фазикош О.В. Особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення та його принципи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35. Т. 3. Ч. I. С. 36–40.

311. Фатхутдінов В.Г. Правове регулювання забезпечення громадської безпеки. *Наше право*. 2013. № 8. 94–97.

312. Федотова Г.В. Правове регулювання інституту кримінального проступку у Франції, Німеччині та Великобританії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 275–290.

313. Фелик В.І. Особливості адміністративно-правового статусу Національної поліції як суб'єкта профілактичної діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 181–188.

314. Философский словарь. Киев: «А.С.К.», 2006. 1056 с.

315. Хавронюк М.І. Нотатки до реформування публічно-правових деліктів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 250–256.

316. Храмцов О.М. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2012. № 13. С. 202–206.

317. Хуторянська Т.В. Загальна характеристика юридичного складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про

адміністративні правопорушення. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 29.03.2020).

318. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 09.04.20).

319. Чернобай О.І. Підготовка справи про адміністративне правопорушення до судового розгляду як одна із стадій судового процесу. *Митна справа*. 2013. Спеціальний випуск. С. 320–324.

320. Черняхович І.Е. Поняття публічно-правового спору та його розмежування із суміжними поняттями «публічно-правовий конфлікт», «державно-правовий конфлікт», «адміністративно-правовий спір». *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 108–112.

321. Шармар О.М. Кримінальний проступок: історія і сучасність. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 356–364.

322. Швидкий В. Місто vs село: подібне та особливе в деяких асоціальних проявах, настроях в Україні 1950-1960-х рр. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей*. 2014. Вип. 19. С. 86–113. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/87875/05-hvydkyiNEW.pdf?sequence=4> (дата звернення: 07.01.2020).

323. Шестак Л.В., Веремієнко С.В. До питання про звільнення від адміністративної відповідальності за незначне правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 96–98.

324. Шість фактів, які потрібно знати про Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (і права жінок) в Україні 30 січня 2017. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2017/01/30/six-things-you-need-to-know-about-cedaw-and-women-s-rights-in-ukraine.html> (дата звернення 20.01.2020).

325. Шкарупа К.В. Громадські роботи як вид адміністративного стягнення: проблеми становлення та перспективи розвитку. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 1(3). С. 55–62.

326. Шувальська Л.Р. Суб'єкт насильницького злочину проти життя і здоров'я: психологічні та правові засади: монографія. Чернівці: «Технодрук», 2015. 244 с.

327. Щодо спрощення кримінального правосуддя: Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. № 6 R (87) 18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339#Text (дата звернення: 04.03.2021).

328. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан і додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ, 2020. URL: www.ombudsman.gov.ua (дата звернення: 12.06.2021).

329. Юзевич В.М., Микитенко Н.О. Судова влада в Україні. Суд і правосуддя. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 271-274. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 13.11.2020).

330. ЮНІСЕФ представив результати опитування про розповсюдженість булінгу. URL: <https://rescentre.org.ua/statystychni-dani-ta-doslidzhennia/iunisef-predstaviv-rezultati-opituvannia-pro-rozpovsiudzhenist-bullingu-1> (дата звернення: 07.03.2021).

331. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / відп. ред. Ю.В. Баулін. Донецьк: «Кальміус», 2013. 424 с.

332. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. 1998. Т. 2. 744 с.

333. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1. 672 с.

334. Явор О.А. Вчинки як юридично значущі обставини в сімейно-правовій сфері суспільних відносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 41–44.

335. Якуба О.М. Административная ответственность. Москва: Юрид. лит., 1972. 152 с.

336. Янішевська К.Д., Тимошенко О.О. Деякі проблеми булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 270–275.

337. Alle gegen einen: Mobbing im Strafrecht und Zivilrecht. 22. November 2020. ULR: <https://www.koerperverletzung.com/mobbing/> (дата звернення: 07.02.2021).

338. Code penal (France). ULR: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000037289658/ (дата звернення: 28.01.2021).

339. Galtung J. The true worlds: transnational perspective. N.Y.: *The free press*, 1980. P. 67.

340. Gewalt an Schulen geht seit den 90er-Jahren zurück. *Freitag*, 05.02.2021. ULR: https://www.deutschlandfunk.de/studie-gewalt-an-schulen-geht-seit-den-90er-jahren-zurueck.680.de.html?dram:article_id=414243 (дата звернення: 05.02.2021).

341. Harcèlement et cyber-harcèlement scolaire: le point sur l'état actuel du droit 5 janvier 2021. ULR: <https://www.e-enfance.org/actualite/harcelement-et-cyber-harcelement-scolaire-le-point-sur-letat-actuel-du-droit.html> (дата звернення: 28.01.2021).

342. Mobbing in der Schule: *Psychoterror für Schüler*. 1 Februar 2021. ULR: <https://www.bussgeldkatalog.org/mobbing-in-der-schule/> (дата звернення: 05.02.2021).

343. Serebro Mykhailo. Problems of extrapolation of general philosophical categories «essence» and «content» to the theory of state [Серебро Михайло. Проблеми екстраполяції загальнофілософських категорій «сутність» та «зміст» у теорію держави]. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018, V. 5, Iss. 2. S. 102–109.

344. Strafgesetzbuch (StGB) § 185, § 187. ULR: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 07.02.2021).

345. Violence scolaire: «entre 20 et 30 incidents graves» chaque jour. ULR: <https://www.lefigaro.fr/actualite-france/violence-scolaire-entre-20-et-30-incidents-graves-chaque-jour-20191013> (дата звернення: 28.01.2021).

САМАРСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД м. ДНІПРОПЕТРОВСЬКА

49112, м. Дніпро, вул. Електрична, 1-а, тел./факс 728-32-73,
E-mail: inbox@sm.dp.court.gov.ua, код ЄДРПОУ 05383394

№ 9/44/2021
на № _____ від _____

**В.о. ректора Університету державної
фіскальної служби України
Унивець-Ходаківська В.П.**
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08200,
11.01@nusta.edu.ua

Довідка

Видана **Поштаренко Оксані Вікторівні** про те, що сформульовані за результатами дисертаційного дослідження за темою «Адміністративна відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні: теоретичні і правові аспекти», пропозиції, висновки, рекомендації використовуються при розгляді справ про адміністративне правопорушення, передбачених за ст. 173-2, 173, 173-4 КУпАП в Самарському районному суді м. Дніпропетровська.

Голова Самарського районного суду
м. Дніпропетровська

О.П. Румянцев

**ДЕПАРТАМЕНТ
ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
УПРАВЛІННЯ
ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В
ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ
ОБЛАСТІ**

Троїцька Площа, 2-а, м. Дніпро, 49000,
тел. (056)756-50-53

e-mail: dnipro@patrol.police.gov.ua

29. 09. 2021 року № 16005с/чл/19/01-2021

На вих. № 12/5/2021 від 24.09.2021

Судді Самарського районного
суду м. Дніпропетровська
Оксані ПОШТАРЕНКО

вул. Електрична 1-а
м. Дніпро

Шановна пані Поштаренко!

Приймаючи до уваги те, що основним завданням Кодексу України про адміністративні правопорушення є виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі, гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством, працівниками управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції, проводиться відповідна робота яка направлена на забезпечення публічної безпеки, громадського порядку, збереження життя та здоров'я громадян.

Так, згідно Інформаційного порталу Національної поліції України працівниками управління патрульної поліції в Дніпропетровській області ДПП на території м. Дніпра у 2019 році було складено та направлено для розгляду та прийняття рішення згідно чинного законодавства до судових органів:

2055 протоколів про адміністративні правопорушення за ст.173 КУпАП, з яких 446 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 13 таких протоколів поверталось на доопрацювання;

1468 протоколів про адміністративні правопорушення за ч.1 ст.173-2 КУпАП, з яких 274 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 17 таких протоколів поверталось на доопрацювання.

314 протоколів про адміністративні правопорушення за ч.2 ст.173-2 КУпАП, з яких 74 протоколи було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 5 таких протоколів поверталось на доопрацювання;

За ст.173-4 КУпАП працівниками управління патрульної поліції в Дніпропетровській області ДПП на території м. Дніпра, протоколи у 2019 році не складались.

У 2020 році було складено та направлено для розгляду та прийняття рішення згідно чинного законодавства до судових органів:

1774 протоколів про адміністративні правопорушення за ст.173 КУпАП, з яких 530 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 9 таких протоколів поверталось на доопрацювання;

932 протоколи про адміністративні правопорушення за ч.1 ст.173-2 КУпАП, з яких 205 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 7 таких протоколів поверталось на доопрацювання;

160 протоколів про адміністративні правопорушення за ч.2 ст.173-2 КУпАП, з яких 37 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 4 таких протоколи поверталось на доопрацювання.

За ст.173-4 КУпАП працівниками управління патрульної поліції в Дніпропетровській області ДПП на території м. Дніпра, протоколи у 2020 році не складались.

За 6 місяців 2021 року було складено та направлено для розгляду та прийняття рішення згідно чинного законодавства до судових органів:

756 протоколів про адміністративні правопорушення за ст.173 КУпАП, з яких 199 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 4 таких протоколи поверталось на доопрацювання;

414 протоколів про адміністративні правопорушення за ч.1 ст.173-2 КУпАП, з яких 80 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 3 таких протоколи поверталось на доопрацювання;

53 протоколи про адміністративні правопорушення за ч.2 ст.173-2 КУпАП, з яких 7 протоколів було закрито судовими органами за п.1 ст.247 КУпАП та 2 таких протоколи поверталось на доопрацювання.

За ст.173-4 КУпАП працівниками управління патрульної поліції в Дніпропетровській області ДПП на території м. Дніпра, протоколи у 2021 році не складались.

Користуючись нагодою, висловлюю Вам свою повагу та вдячність за підтримку у вирішенні тих проблем, що стосуються забезпечення публічної безпеки, громадського порядку, а також збереження життя та здоров'я громадян.

З повагою
начальник

Андрій КАЛЮЖНИЙ

УЗАГАЛЬНЕНІ СТАТИСТИЧНІ ДАНІ
щодо розгляду судами м. Дніпро протоколів про адміністративні
правопорушення за ст.ст. 173, 173-2, 173-4 КУпАП, складених
працівниками управління патрульної поліції в Дніпропетровській області
Департаменту патрульної поліції Національної поліції України
на території міста Дніпро

Адміністративні правопорушення	2019 р.	2020 р.	2021 р. (6 міс)
ст. 173 КУпАП	2055 – складено протоколів; 446 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 13 – повернуто на доопрацювання;	1774 – складено протоколів; 530 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 9 – повернуто на доопрацювання;	756 – складено протоколів; 199 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 4 – повернуто на доопрацювання;
ч. 1 ст. 173-2 КУпАП	1468 – складено протоколів; 274 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 17 – повернуто на доопрацювання;	932 – складено протоколів; 205 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 7 – повернуто на доопрацювання;	414 – складено протоколів; 80 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 3 – повернуто на доопрацювання;
ч. 2 ст. 173-2 КУпАП	314 – складено протоколів; 74 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 5 – повернуто на доопрацювання;	160 – складено протоколів; 37 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 4 – повернуто на доопрацювання;	53 – складено протоколів; 7 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 2 – повернуто на доопрацювання;
ст. 173-4 КУпАП	протоколи не склалися	протоколи не склалися	протоколи не склалися
Всього протоколів про адміністративні правопорушення за переліченими статтями КУпАП	3837 – складено протоколів; 794 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 35 – повернуто на доопрацювання;	2866 – складено протоколів; 772 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 20 – повернуто на доопрацювання;	1223 – складено протоколів; 286 – закрито судами за ч. 1 ст. 247 КУпАП; 9 – повернуто на доопрацювання;

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Поштаренко О.В. Поняття та вчинення насильства щодо фізичної особи як об'єктивна сторона адміністративного правопорушення. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 72–77.

2. Поштаренко О.В. Генезис адміністративної відповідальності за вчинення насильства щодо фізичної особи в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie si practică*. 2020. № 1 (41). С. 57–61.

3. Поштаренко О.В. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 174–179.

4. Поштаренко О.В. Адміністративна відповідальність за дрібне хуліганство як форму прояву насильства щодо фізичної особи в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 1. С. 173–179.

5. Поштаренко О.В. Підстави настання адміністративної відповідальності осіб, що вчинили насильство щодо фізичної особи. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 7. С. 175–180.

6. Поштаренко О.В. Особливості судового розгляду справ про адміністративні правопорушення і статус судді в адміністративно-деліктному провадженні. *Право і суспільство*. 2020. № 6–2. Ч 2. С. 127–134.

7. Поштаренко О.В. Особливості провадження у справах щодо застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, що вчинили насильство стосовно фізичної особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 44–49.

8. Поштаренко О.В. Адміністративна відповідальність за насильство щодо людини в Україні: проблеми застосування. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 2 (38). Vol. 2. С. 159-167.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Поштаренко О.В. До питання про правове регулювання понять «запобігання» та «протидія» насильству в сім'ї. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 06–07 верес. 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 56–61.
10. Поштаренко О.В., Коваль М.В. Поняття насильства і вчинення домашнього насильства в сім'ї. *Динаміка розвитку сучасної науки*: матер. Міжнар. наук. конф.: у 5 т. (Чернігів, 5 лист. 2019 р.). Чернігів: МЦНД. 2019. С. 43–46.
11. Поштаренко О.В. До питання про поняття адміністративної відповідальності в умовах оновлення доктрини адміністративного права. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 20-21 берез. 2020 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 37–40.
12. Поштаренко О.В. Історія розвитку адміністративної відповідальності за вчинення насильства до людини в Україні. *Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення*: збірн. матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 19-20 берез. 2020 р.). Київ: Талком, 2020. С. 185–188.
13. Поштаренко О.В. Правовий статус і правосуб'єктність судді в адміністративно-деліктному процесі. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 груд. 2020 р.). Запоріжжя: ГО «Істина», 2020. С. 54–57.
14. Поштаренко О.В. До питання визначення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення*: праці Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 09–10 жовтня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 95–99.
15. Поштаренко О.В. Досвід розвинутих європейських країн щодо регулювання юридичної відповідальності за вчинення правопорушень, які передбачені ст.ст. 173, 173-2, 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки*

на нормотворчу діяльність та юридичну практику: праці міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 05–06 лютого 2021 р.). Харків: Східноукр. наук. юрид. орган, 2021. С. 84–88.

16. Поштаренко О.В. Кримінальний проступок: досвід правового регулювання у Французькій Республіці. *Законодавство: історія розвитку, соціальна обумовленість та вдосконалення: збірн. матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 25–26 березня 2021 р.). Київ: Талком, 2021. С. 186–190.*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Поштаренко О.В. Насильство. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. Київ: Інст. енцикл. дослід. НАН України, 2020. Т. 22. С. 518–519.